

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ BİLİM DALI**

**1845 YILI NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE
BOR KAZASI**

Mustafa METİNER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Dursun GÖK**

Konya-2016

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	MUSTAFA METİNER
Numarası	094202051003
Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH / ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	1845 Yılı Nüfus Sayımlarına Göre Bor Kazası.

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yaptığımı bildiririm.

MUSTAFA METİNER
Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	MUSTAFA METİNER
	Numarası	094202051003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH / ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ - Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd.Doç.Dr. DURSUN GÖK
Tezin Adı	1845 Yılı Nüfus Sayımlarına Göre Bor Kazası.	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “1845 Yılı Nüfus Sayımlarına Göre Bor Kazası”. başlıklı bu çalışma 25.01.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

YRD. DOÇ. DR. DURSUN GÖK

DANIŞMAN

PROF. DR. MEHMET İPÇİOĞLU

JÜRİ ÜYESİ

YRD. DOÇ. DR. MEHMET YILMAZ

JÜRİ ÜYESİ

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	MUSTAFA METİNER	Numarası 094202051003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH / ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ	
	Danışmanı	YRD.DOÇ.DR. DURSUN GÖK	
Tezin Adı		1845 YILI NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE BOR KAZASI	

ÖZET

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılda, doğrudan doğruya nüfusunu saymaya yönelik olan modern anlamda nüfus sayımları yapmıştır. İlki 1831 yılında yapılan sayımlar, ikinci olarak 1844 yılında ve değişen aralıklarla 19. Yüzyıl boyunca ve 20. Yüzyılın başlarında da gerçekleştirilmiştir. Nüfus sayımlarında yalnız halkın sayısı değil, sayımı yapılan bölgelerin ve toplumun pek çok yönlerine ait yapısal özellikler de kayıt altına alınmıştır.

1845 yılında Niğde Bor Kazası'nda yapılan nüfus sayımlarını ve bu sayımların kayıtlarını ihtiva eden nüfus defterlerini temel alan ve Kaza'nın muayyen dönemdeki idarî, demografik, sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, tarih literatürümüzün konuyla alakalı eserleri ve demografik analiz kaynaklarından da yararlanılmıştır. Çalışmadaki değerlendirmeler, tablo ve grafik araçları kullanılarak görselleştirilmiş; yerleşim biriminin genel yapısının yanında, kasaba-köy ve Müslim-Gayrimüslim birimler temelinde de karşılaştırmalı olarak sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Niğde, Bor Kazası, Nüfus defterleri, demografik.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	MUSTAFA METİNER	Numarası 094202051003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH / ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ	
	Danışmanı	YRD.DOÇ.DR. DURSUN GÖK	
Tezin Adı		BOR DISTRICT ACCORDING TO CENSUS IN 1845	

SUMMARY

Ottoman State carried out a census in modern sense towards directly conducting a census in the 19th Century. The first census was the one carried out in 1831 and the second one was carried out in 1844 and there have been census in changing intervals all along the 19th and in the early 20th Century. Not only the number of people, but also many structural characteristics of the districts and societies taken were also recorded.

In this study that grounded on Population registry book including the census taken in the Bor District of Niğde City in 1845 and that aimed at revealing administrative, demographical, social and economical structure of township in specified period of time, our historical literatures works related to topic and demographical analysis sources have been used. Assessments in study have been visualized by using table and graphical tools; it is attempted to present town-village and Muslim- Non-Muslim units as well as general structure of accommodation units.

Keywords: 19th Century, Niğde, Bor District, Populatin registry books, demographical.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, tımar sisteminin bir gereği olarak, ilk padişahları döneminden itibaren arazi ve mülk yazımı vesilesiyle nüfus verilerinin de kayıtlarını tutagelmıştır. Bu bakımdan sayım ve istatistik geleneğine sahip bir devlet olarak, her açıdan bunalımlı ve ıslahatların gerçekleştirildiği 19. Yüzyılda, yine bu ıslahatlardan husule gelen ihtiyaçla, doğrudan nüfusun bilinmesine yönelik sayımlar yapmıştır. Sadece erkek nüfusun yazıldığı ilk nüfus sayımlarında, Gayrimüslim nüfus da, cizye vergisi miktarlarının belirlenmesi sebebiyle sayımlara tâbi tutulmuştur. Nüfus sayımına azami derecede önem veren devlet, sayımların sürekliliği ve güncel tutulması amacıyla da ilk nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılında Ceride Nezareti'ni kurmuş ve Tanzimat'ın ilanından sonra sancak ve kazalarda ilgili bürokrasi oluşturulmuştur. 1844 yılında ikinci bir genel sayım yapılmış ve akabinde de değişen aralıklarla sayımlar yapılagelmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu nüfus sayımlarının kayıtlarını ihtiva eden nüfus defterleri, genelde devletin ve özelde sayımı yapılan bölge, sancak ve kazaların başta demografik yapısı olmak üzere idarî, sosyal ve ekonomik yapılarının tahlili bakımından da bugün en önemli kaynaklarımız arasındadırlar.

Çalışmamızın temel kaynağı olan 3582, 3583, 3584 ve 3585 numaralı Bor Kazası nüfus defterleri, Kaza'da 1845 yılında yapılmış olan nüfus sayımının kayıtlarını ihtiva etmektedir. Bor Kazası'nın çok yönlü yapısına ait genel ve istatistikî veriler taşıyan defterlerimiz başta olmak üzere çalışmamızda, dönemin Osmanlı toplumunun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını tahlil eden farklı kaynakların yanında, demografik analiz kaynaklarından da yararlanılmıştır.

Çalışmamız temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. Bor Kazası'nın idarî ve demografik yapısının yer aldığı birinci bölümde; Kaza'nın taşra idaresindeki yeri ve alt idarî birimleriyle birlikte, Kaza'nın nüfusu ve nüfus yapısı, Kaza geneli ve yine alt birimler temelinde değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise Kaza'nın sosyal ve ekonomik yapısının tahlili yer almaktadır. Yine Kaza geneli ve alt birimler temelinde ele alınan bu bölümde; Bor Kazası'nın hane ve aile yapısı, eğitim faaliyetleri ve

toplumu oluşturan bireylerin kişisel özellikleriyle birlikte, Kaza'daki ekonomik faaliyetlerin meslek kolları, sektörel yapı ve cizye vergisi itibarıyla değerlendirilmesi yer almaktadır. Ayrıca çalışma genelinde veriler, mümkün olduğu derecede, kaynaklarımızda fonksiyonel farklılıklarına vurgu yapılan; yerleşme türlerine göre kasaba-köy ve etnik-dinî farklılığa göre de Müslim-Gayrimüslim birimler temelinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye de çalışılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında desteğini gördüğüm ve engin birikimini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Dursun GÖK'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yine çalışmada pek değerli destek ve önerileri dolayısıyla Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILMAZ ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARIKAN hocalarıma teşekkür ederim. Destek ve metanetleri için sevgili eşime ve kızım Gül Bilge'ye minnettarım. Sevgili annemin mukaddes hatırasına...

Mustafa METİNER

Konya 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1
I- BOR KAZASI.....	1
A) Coğrafi Özellikleri.....	1
B) Tarihi.....	3
C) “Bor” Adı.....	7
II- OSMANLI DEVLETİ’NDE NÜFUS SAYIMLARI.....	9
III- BOR KAZASI NÜFUS DEFTERLERİ.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM BOR KAZASI’NIN İDARİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

I- TAŞRA İDARESİ.....	19
A) Bor Kazası İdarî Yapısı.....	21
B) Bor Kazası Alt İdarî Birimleri.....	22
1- Mahalleler.....	24
2- Köyler.....	30
II- DEMOGRAFİK YAPI.....	33
A) Bor Kazası’nın Nüfusu.....	34
1- Nüfusun Mahalle ve Köy Dağılımı.....	35
2- Nüfusun Hane Dağılımı.....	40
3- Bor Kazası’nın Tahminî Nüfusu.....	44
4- Nüfusun Etnik ve Dinî Şekillenmesi.....	45
B) Nüfusu Etkileyen Faktörler.....	47
1- Nüfusun Sayısını Etkileyen Faktörler.....	48
a) Askerlik.....	48
b) Göç.....	50
c) Kaybolma.....	56
2- Nüfusun Niteliğini Etkileyen Faktörler.....	56

a) Nüfusun Yaşı	57
b) Hastalık ve Vücut Sakatlıkları	62

İKİNCİ BÖLÜM

BOR KAZASI'NIN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

I- SOSYAL YAPI.....	65
A) Aile Kurumu.....	67
1- Bor Kazası'nda Aile Yapısı.....	68
2- Aile Bireyleri.....	74
a) Hane Reisi.....	74
b) Erkek Evlat	77
c) Üvey Erkek Evlat	81
d) Kardeş.....	85
e) Torun	88
f) Yeğen	90
g) Diğer Aile Bireyleri.....	92
3- Aile Bireylerinin Genel Dağılımları	96
B) Bor Kazası'nda Eğitim	97
C) Toplumun Ayırıcı Özellikleri	100
1- Tipoloji	101
2- Lakaplar	104
3- Kişi Adları	105
a) Müslim Adları.....	106
b) Gayrimüslim Adları	108
4- Aile Adları.....	109
5- Sosyal Statü Sahipleri	112
II- EKONOMİK YAPI.....	115
A) Bor Kazası'nda Ekonomik Faaliyetler	118
1- Resmî-İdarî-Dinî ve Tedrisî Meslekler	124
2- Sektörel Meslekler	124
a) Temel Meslek Kolları.....	124
b) Meslek Kollarının Sektörel Dağılımı	131
B) Bor Kazası'nın Malî Verileri.....	134
SONUÇ	138
BİBLİYOGRAFYA.....	139
EKLER.....	147

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: 1845 Yılında Bor Kazası Merkez Kasabası Mahalleleri ve Resmî-İdarî-Dinî Görevlileri.....	26
Tablo 2: Bor Kazası Merkez Kasabası Diğer Görevlileri	28
Tablo 3: 1845 Yılında Bor Kazası Köyleri ve Resmî-İdarî-Dinî Görevlileri	32
Tablo 4: Bor Kasabası Mahalleleri Hane ve Nüfus Dağılımı	35
Tablo 5: Bor Kazası Köyleri Hane ve Nüfus Dağılımı.....	37
Tablo 6: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Hane ve Nüfus Dağılımı	38
Tablo 7: Bor Kazası'nda Hanenin Ortalama Nüfusu.....	40
Tablo 8: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Hanenin Nüfus Yapısı	41
Tablo 9: Bor Kazası Kasaba-Köyler ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Hanenin Nüfus Yapısı	43
Tablo 10: Bor Kazası Tahminî Nüfusu.....	44
Tablo 11: Askerlik ve Zaptiye Göreviyle Bor Kazası Dışında Bulunanlar	49
Tablo 12: Bor Kazası'ndan Kaza Dışına Yapılan Göçler	51
Tablo 13: Bor Kazası'na Kaza Dışından Yapılan Göçler	55
Tablo 14: Bor Kazası Nüfusunun Yaş Bünyesi.....	57
Tablo 15: Bor Kazası Alt Birimlerinde Yaş Grupları.....	59
Tablo 16: Bor Kazası'nda Hastalık ve Vücut Sakatlıkları.....	63
Tablo 17: Bor Kazası'nda Çekirdek-Geniş Aile Sayı ve Oranları	69
Tablo 18: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Çekirdek ve Geniş Aile Sayı ve Oranları	71
Tablo 19: Ailenin Faklı Hanede İkamet Eden Bireyleri	72
Tablo 20: Hane Reisi Sayı ve Özellikleri.....	75
Tablo 21: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Erkek Evlat Sayı ve Dağılım Oranları.....	78
Tablo 22: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Erkek Evlat Sayı ve Dağılım Oranları.....	80
Tablo 23: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Üvey Erkek Evlat Sayı ve Dağılım Oranları.....	82

Tablo 24: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Üvey Erkek Evlat Sayı ve Dağılım Oranları.....	84
Tablo 25: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Kardeş Sayı ve Dağılım Oranları	85
Tablo 26: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Kardeş Sayı ve Dağılım Oranları	87
Tablo 27: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Torun Sayı ve Dağılım Oranları.....	89
Tablo 28: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Yeğen Sayı ve Dağılım Oranları.....	91
Tablo 29: Bor Kazası'nda Hanede Bulunan Diğer Bireyler	92
Tablo 30: Diğer Hane Bireylerinin Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Sayı ve Dağılım Oranları	95
Tablo 31: Bor Kazası'nda Eğitim Elemanları ve Talebeler	98
Tablo 32: Bor Kazası Genel Birimler ve Kaza Genelinde Kişilerin Boy Özellikleri	101
Tablo 33: Bor Kazası Genel Birimler ve Kaza Genelinde Kişilerin Sakal-Bıyık Özellikleri	103
Tablo 34: Bor Kazası'nda Lakaplar.....	105
Tablo 35: Bor Kazası'nda Müslim Adları.....	107
Tablo 36: Bor Kazası'nda Gayrimüslim Adları	108
Tablo 37: Bor Kazası'nda Bulunan Aile Adları	110
Tablo 38: Bor Kazası'nda Sosyal Statü Sahipleri.....	113
Tablo 39: Bor Kazası'nda Sosyal Statü Belirten Unvanlar.....	115
Tablo 40: Ekonomik Faaliyet Yaş Gruplamasına Göre Bor Kazası Birimlerinde Nüfus Yaş Grupları	119
Tablo 41: Bor Kazası'nda Meslek Kaydı Bulunan ve Bulunmayan Nüfus Verileri ile Meslek Kaydı Bulunan Nüfusun Temel Meslekî Alanları	120
Tablo 42: Bor Kazası'nda İcra Edilen Temel Meslek Kolları.....	125
Tablo 43: Temel Meslek Kollarının Kasaba-Köyler ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Sayı ve Dağılım Oranları	130
Tablo 44: Bor Kazası'nda Ekonomik Sektörler ve Mesleklerin Sektörlere Dağılımı.....	131

Tablo 45: Bor Kazası'nda Ekonomik Sektörlerin Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Sayı ve Dağılım Oranları.....	133
Tablo 46: Bor Kazası'nda Cizye Sahipleri ve Cizye Miktarları.....	136

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Bor Kazası Kasaba-Köy Birimleri Genelinde Hane-Nüfus Sayı ve Dağılım Oranları.....	40
Grafik 2: Bor Kazası'nda Hanenin Nüfus Oranları.....	42
Grafik 3: Bor Kazası Müslim-Gayrimüslim Nüfus ve Oranları.....	47
Grafik 4: Bor Kazası Nüfusunun Yaş Bünyesi	58
Grafik 5: Bor Kazası'nda Nüfusun Tek Taraflı Yaş Piramidi	61
Grafik 6: Bor Kazası'nda Yaş Gruplarının Yoğunluk Oranları.....	62
Grafik 7: Bor Kazası Genelinde Çekirdek-Geniş Aile Sayı ve Oranları	70
Grafik 8: Bor Kazası'nda Hane Bireylerinin Dağılım Oranları	97
Grafik 9: Bor Kazası Genelinde Kişilerin Boy Özelliği Oranları	102
Grafik 10: Ekonomik Faaliyet Yaşı Gruplamasına Göre Bor Kazası Nüfus Yaş Grupları Sayı ve Dağılım Oranları.....	119
Grafik 11: Bor Kazası Genelinde Meslek Kaydı Bulunan ve Bulunmayan Nüfus .	122
Grafik 12: Bor Kazası Genelinde Meslek Kaydı Bulunan Nüfusun Meslekî Alanları	123
Grafik 13: Bor Kazası'nda Meslek Kollarının Yoğunluğu.....	127
Grafik 14: Bor Kazası'nda Sektörel Yoğunluk	133
Grafik 15: Bor Kazası Genelinde Cizye Sınıfları Sayı Oran ve Miktarları	137

HARİTALAR LİSTESİ

<i>Harita 1:</i> Bor Kazası Siyasi Haritası	2
<i>Harita 2:</i> Bor Kasabası Mahalleleri ve Konuşlanma Şekli.....	25
<i>Harita 3:</i> Bor Kazası Köyleri ve Konuşlanma Şekli	31

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
gös. yer	: Gösterilen Yer
Haz.	: Hazırlayan
KVS	: Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi
MAH.	: Mahalle
METU	: Middle East Technical University
NFS.d.	: Nüfus Defteri
No.	: Numara
Nu.	: Numara
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.	: veled-i
vb.	: ve benzeri
vr.	: Varak
vol.	: Volume

GİRİŞ

I- BOR KAZASI

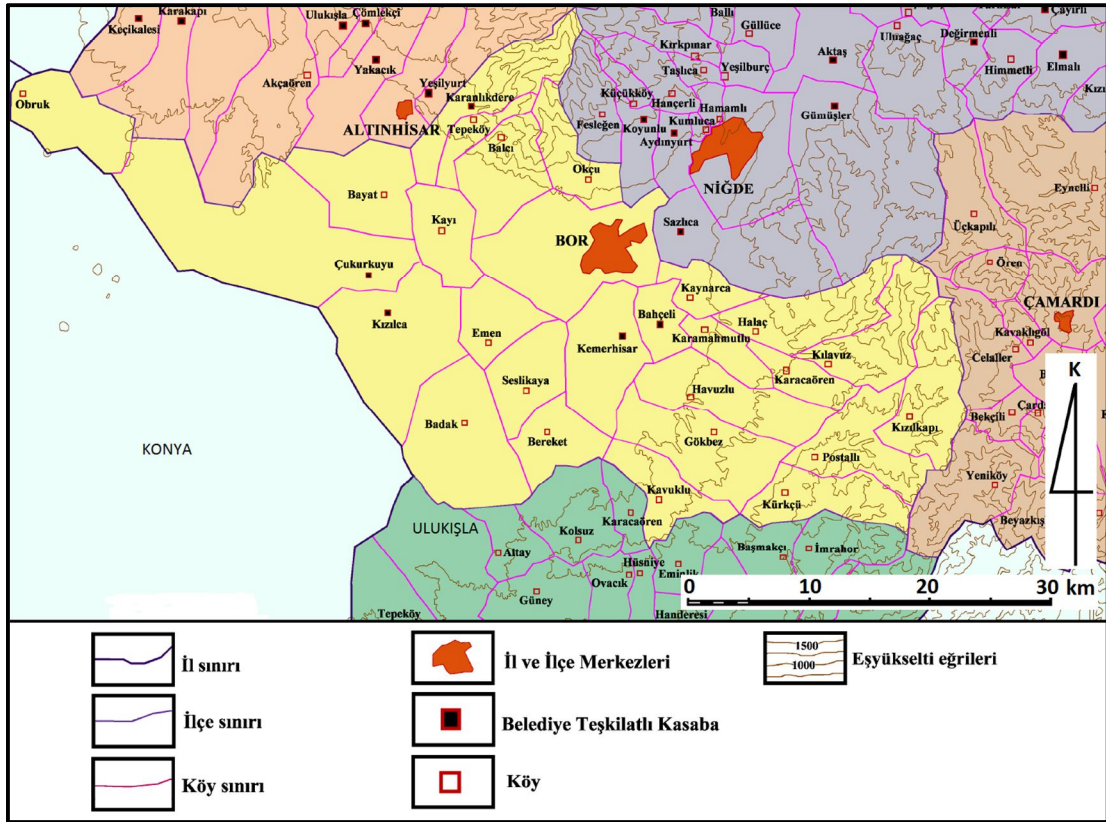
A) Coğrafi Özellikleri

Bugün Niğde İl'ine bağlı bir ilçe konumunda olan Bor, İç Anadolu Bölgesi'nin güneyinde; kuzeydoğudan Niğde merkezi, kuzeyden Altunhisar ve Aksaray, batıdan Ereğli ve Karapınar, güneyden Ulukışla ve doğudan da Çamardı ile çevrilidir. Yeryüzü şekilleri bakımından da Hasan, Melendiz ve Toros Dağlarıyla çevrelenen saha, doğuya uzanan bir yayla, güney ve batıya doğru ise genişleyerek uzanan bir ova konumundadır. Deniz seviyesinden 1.150 metre yükseklikte bir yerleşim yeri olan Bor, Niğde il merkezine ise bugün 13 kilometrelik mesafede ve 1.354 Km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir¹.

---

¹ Ömer Fethi Gürer, Bor Şehri "Kasabadan Kente", (basım yeri yok) 2004, s.13.

Harita 1: Bor Kazası Siyasi Haritası²

İç Anadolu Bölgesi'nin karakteristik karasal iklimine sahip olan Bor'da kış mevsimi soğuk ve kar yağışlı, yaz mevsimi ise sıcak ve kuraktır. İklimine uygun olarak bozkır bitki örtüsü hâkim durumdadır³. Bor Kazası toprak yapısı bakımından ise çeşitliliğe sahiptir. Bor, yer yer alüvyonlu ve volkanik tüflü bir toprak yapısına sahip olsa da⁴, özellikle Bor Ovası alüvyonla kaplı bir yapıdadır⁵.

Su kaynağı olarak Niğde tarafından gelip Bor Kazası'nın içinden geçen Hüman Çayı bulunmaktadır. Ereğli sazlığına kadar ulaşan bu su, "Özden" ve "Karasu" adlarıyla da bilinmektedir⁶.

² Harita: Emin Toroğlu, *Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s.4.

³ Ahmet Saltık, *Bor'un Tarihi Yapıları*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2007, s.7.

⁴ Mesut Dündar, *Niğde - Bor'da Türk Mimari Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s.8.

⁵ Faruk Yılmaz, *İlkçağdan Günümüze Niğde Tarihi*, Niğde 1999, s.18.

⁶ Saltık, *Tarihi Yapılar*, s.6.

B) Tarihi

Bor Kazası merkez yerleşimi, Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya yapılan Türk göçleriyle birlikte oluşmuş bir yerleşmedir⁷. Ancak Bor tarihi, bugün Bor'a bağlı bir kasaba olan Kemerhisar, Bahçeli Kasabası'nda bulunan Köşk Höyük ve Bor'un 3 km. kuzeybatısındaki Pınarbaşı Höyük kalıntılarından yola çıkılarak Neolitik Çağdan başlatılmaktadır⁸. Özellikle, bugünkü adı Kemerhisar olan Tyana, tarihte pek çok devletin uğruna mücadele ettiği, önemli bir merkezdir. Kaynaklarımızda, Bor'un henüz bir yerleşime sahip olmadığı dönemlerde Tyana'ya bağlı bir arazi olarak burasının tarihî gelişimiyle değerlendirildiği görülmektedir.

Tyana, Anadolu'da eski bir yerleşim yeri olarak tarihî süreç boyunca burada pek çok medeniyet hüküm sürmüştür. İlk olarak, Hitit dönemine ait bir belgede "Tuuanua" ismiyle anılan yerleşme⁹, Hitit Devrinin son evreleri olan Geç Hitit Döneminde ise Tabal memleketinin merkezi hâline gelmiştir¹⁰.

Tabal Krallığı'ndan sonra bölgede pek çok devlet hâkimiyet kurmuş ve bunların pek çoğunda yerleşimin ismi değişikliğe uğramıştır. Persliler ve Helenistik dönemlerinde "Dana" ismiyle anılan Kemerhisar, Roma ve Bizans dönemlerinde "Tyana", Arapların elinde bulunduğu dönemlerde ise "Tuvana" ismi ile kayıtlara geçmiştir¹¹.

Tyana'nın, "*Suriye ve Kilikya'ya kolay geçit veren, en çok kullanılan*" ve "*verimli topraklara sahip*" stratejik önemi olan bir noktada bulunması¹², burası için hâkimiyet mücadelelerine sebep olacaktır. Ancak bu sebeple kentin gördüğü ilgi, Tyana'nın aleyhine sonuçlanacak ve neredeyse yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Nitekim Bizans'a bağlı bulunduğu dönemde Bizans - Sasani

⁷ Aynı eser, s.15. Ayrıca, bir yerleşim olarak ilk kez Türk aşiretleri tarafından bina edilen Bor'da, daha öncesinde yerleşim olduğuna kanıt bir eserin mevcut olmadığı bilinmektedir. Roma ve Bizans dönemine ait hiçbir mimarî örnek bulunmadığı gibi, 19. Yüzyılda mevcut olan Rum kilisesi de aynı yüzyılda inşa edilmiştir. Bkz. Emin Toroğlu, "*Bor Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi*", Doğu Coğrafya Dergisi, XIV/21, s.177.

⁸ Saltık, *Tarihi Yapılar*, s.15; Dündar, *Mimari Eserler*, s.8.

⁹ Ahmet Akşit, "*Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı*", Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, İstanbul 2005, s.26.

¹⁰ Mustafa Korkmaz, "*XVI. Yüzyılda Kilisehisar: Bizans Şehrinden Osmanlı Köyüne*", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VII/11, s.100-101; Hakan Koç, *Niğde İli Bor İlçesi Kemerhisar Beldesi'nin Sosyo-Kültürel Yapısı*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2006, s.22.

¹¹ Toroğlu, *Lokasyon*, s.351; Gürer, *Bor Şehri*, s.19.

¹² Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographika: XII-XIII-XIV), Çev. Adnan Pekman, İstanbul 2000, s.8; Korkmaz, "*Kilisehisar*", s.100.

mücadelesine sahne olan şehir, 664 yılında ise ilk olarak Arap akınına uğramış ve bu tarihten sonra yaklaşık iki yüz yıl süreyle bu akınlara maruz kalmıştır¹³. Bu uzun süreç boyunca Bizans-Arap orduları arasında sürekli el değiştiren şehir, halkı tehcir edilerek Bizans ve İslam devletleri arasında oldukça geniş bir insansız arazi şeridi olarak harabe haline gelmiştir¹⁴.

Tarihî süreçte Tyana eski canlılığını yitirmesine rağmen, Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan Türk akınlardan sonra hemen yanındaki Bor yerleşiminin kurulduğunu belirtmiştik. Malazgirt Zaferi'nden sonra Sultan Melikşah'ın değerli Komutanlarından Danişmend Gazi ve oğlu Emir Gazi tarafından fethedilen bölge¹⁵, sonrasında ise Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın Danişmend topraklarını fethetmesiyle 1175 yılında Anadolu Selçukluları hâkimiyetine geçmiştir¹⁶.

12. Yüzyılda, Anadolu Selçukluları döneminde, “*kale ve vadi yamaçlarında oluşmaya başlayan bir yerleşme nüvesi*” olan Bor¹⁷, Anadolu Selçukluları yıkıldıktan sonra ise İlhanlı ve Eratna Devletleri tarafından idare edilmiş, ancak 1366 tarihinde Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey'in bölgeyi ele geçirmesiyle Karamanoğlu Beyliği'nin hâkimiyeti altına girmiştir¹⁸.

Anadolu'da asırlardır süregelen hâkimiyet mücadelesinde son olarak Osmanlı Devleti ile Karamanoğulları karşı karşıya gelmişler ve araştırma bölgemiz Fatih Sultan Mehmed döneminde fethedilse de, Karamanoğlu hanedanının son varisi olan Kasım Bey'in 1483 yılında ölümüne kadar hâkimiyet iddialarının sürmesi nedeniyle

¹³ Saltık, *Tarihi Yapılar*, s.18-21; Koç, *Kemerhisar*, s.30-33.

¹⁴ Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s.36-37; Nevzat Topal, “*Tyana ve Çevresine Yapılan Arap Akınları*”, Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, İstanbul 2005, s.17.

¹⁵ Yılmaz, *Niğde Tarihi*, s.280.

¹⁶ Toroğlu, *Lokasyon*, s.118.

¹⁷ Toroğlu, “*Kuruluş*” s.181. Ayrıca bahsedilen, “Bor'un ilk nüvesini teşkil etmiş olan kale, yapıldığı dönem için savunma amaçlı fonksiyonel bir yerleşme tipidir. Bu kalenin Bor'dan önce kurulmuş olan ve Anadolu Selçukluları döneminde bir beylik merkezi halindeki Niğde'nin savunması amacıyla inşa edilmiş bir ön karakol olduğu anlaşılmaktadır”. Bkz. Aynı makale, s.179.

¹⁸ Toroğlu, *Lokasyon*, s.127. Karamanoğlu hâkimiyeti döneminde Bor, imar bakımından önemli gelişmeler göstermiştir. Bkz. Mesut Dünder, “*Bor Camileri*”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, Sayı 26, s.60. Ayrıca “Osmanlı dönemi tahrir defterlerinde mahalle adı olarak da geçen cami ve mescitleri büyük oranda şeyh ya da aşiret adı taşıması nedeniyle, Karamanoğulları döneminde göçebe aşiretlerin iskânı ile Bor'un mekânsal gelişim ve nüfus artışı sağladığı düşünülmektedir. Muayyen dönemde inşa edilmiş olan yapıların dağılışı esas alınarak şehir planında yapılan ölçümlere göre yerleşme yaklaşık 23 ha.'lık bir alan kaplamaktadır”. Bkz. Toroğlu, “*Kuruluş*”, s.179.

bölgenin kesin ilhakı ve Karaman Eyaletinin kuruluşu II. Bayezid döneminde gerçekleşmiş ve bu eyaletin sınırları içerisinde kalmıştır¹⁹.

Karaman Eyaleti'nin kurulmasından sonra Niğde Sancağına bağlı bir köy olarak idarî taksimattaki yerini alan Bor Köyü²⁰, hızlı bir gelişme göstererek 1518 yılında statüsü değiştirilmiş ve kendisiyle beraber 24 köy ve 8 mezranın bulunduğu coğrafi ve idari bir bölge olan Bor Nahiyesi haline getirilmiştir. Bölge tarihini eski çağlara kadar götüren Tyana yerleşimi üzerinde kurulan “*Kilisehisar*” Köyü de bu nahiyeye bağlı köylerden biri haline gelmiştir²¹.

1530 tarihinde 13 mahallesi²², 477 hane ve tahminî 2500 nüfus ile büyük bir kasaba olan Bor'un; nahiyesinde ise köy sayısı 31'e, mezra sayısı da 15'e yükselmiştir. Bor Nahiyesinin 1530 tarihindeki toplam tahminî nüfusu ise 7.260 kişi civarındadır²³.

Sürekli olarak gelişen Bor'un idari durumunda bir başka değişiklik de 1584 yılında yapılmış ve “Kaza” statüsüne yükseltilmiştir. Nitekim bu tarihte Bor Kazası'nın 36 köy ve 18 mezrası²⁴, 1.469'a ulaşan hane sayısı ve ortalama 7.500 nüfusu bulunmaktadır²⁵. Bor Kazası'nın en büyük köylerinden olan Kilisehisar Köyü de 16. Yüzyıl boyunca, bağlı bulunduğu Bor Kazası gibi, nüfus ve gelişme bakımından önemli aşamalar kaydetmiştir. 1518 yılında tahminî nüfusu 735 olan

¹⁹ Korkmaz, “*Kilisehisar*”, s.105-106.

²⁰ Saltık, *Tarihi Yapılar*, s.25; Toroğlu, “*Kuruluş*”, s.180.

²¹ Korkmaz, “*Kilisehisar*”, s.106-107. Niğde Livası bu dönemde; Sahra-yı Niğde, Melegümü, Kırmeklek, Şamardı, Melendiz, Bor, Andığı, Şucuaddin, Ürgüp, Uchisar, Develi ve Karahisar Nahiyelerinden oluşuyordu. Bkz. Mehmet Akif Erdoğan, “*Karaman Vilâyetinin İdari Taksimati*”, Osmanlı Araştırmaları, XII, Ed. Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İsmail Erünsal, s.428. Eski yerleşim olan Tyana'ya “*Kilisehisar*” adının verilmesinin nedeni, burada bulunan tarihî su kemerleridir. Bkz. Toroğlu, *Lokasyon*, s.351. “Bazı yerleşmelerin zaman içerisinde defalarca isim değiştirerek günümüze kadar gelmelerinin en karakteristik örneği Kemerhisar'dır. Türklerin bölgeye gelmesiyle önce Kilisehisar, sonra da Kemerhisar adını almıştır”. Bkz. Ayşegül Hüseyinklioğlu - Handan Arslan, “*16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Niğde Kazası Yerleşme Merkezlerinin Tespiti*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XIX/2, s.307. “*Kilisehisar, Kızılhisar ve Kemerhisar aynı yerlerdir. Tyana'nın esas ve eski merkezi burasıdır*”. Bkz. Avram Galanti, Niğde ve Bor Tarihi, İstanbul 1951, s.7.

²² Bu mahallelerden on ikisi Müslüman mahallesidir. Bir tanesi Gayrimüslimlerin ikamet ettiği mahalledir ki, 16. yüzyıl tahrir defterlerinde zımmîyan mahallesi, aynı dönem şer'iyye sicillerinde ise rumîyan mahallesi olarak kaydedilmiştir. Bkz. Saltık, *Tarihi Yapılar*, s.30.

²³ Toroğlu, *Lokasyon*, s.131-135.

²⁴ Yılmaz, Niğde Tarihi, s.417-418.

²⁵ Toroğlu, *Lokasyon*, s.300. Etnik-dinî yapı açısından, “1584 yılında Bor nüfusunun %98'inin Müslüman” olduğu ve yine bu dönemde “Bor'da gebr veya zımmî adını taşıyan ve kent nüfusu içerisinde çok az bir oran da olsa yer işgal eden Ortodoks Hristiyanlar”ın yaşadığı bilinmektedir. Bkz. Doğan Yörük, XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584), Konya 2005, s.48-49.

Kilisehisar'ın, 1584 yılı tahrir verilerine göre tahminî nüfusu ise 1.927'dir. 1584 tahririnde, Bor Kazası'nda, altı mahallenin hâdis kaydedilmesi, yani bu mahallelerin söz konusu tarihe yakın bir zamanda ortaya çıkması ve Kilisehisar Köyü'nde de daha öncekilerden farklı mahalle adlarının zikredilmesi, burasının da hızlı gelişmesine örnek gösterilmektedir²⁶.

Bor Kazası gelişme sürecini de önemli ölçüde 16. Yüzyılda tamamlamış ve "dönemin şartlarında şehir hüviyetini kazanmıştır. Bor'un 16. Yüzyıl sonlarındaki yerleşim düzeninde üretim ve ticaret faaliyetlerinin konut alanlarından farklılaşmış olduğu görülmektedir"²⁷. Nitekim 1649 tarihinde Bor'a gelen ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi²⁸, Kaza'nın bu gelişmişliği hakkında çok ayrıntılı bilgiler vermektedir. Kazada bulunan Şehid Mehmed Paşa, yani Sokullu Vezir Camisi altında altmış adet dükkân, Kaza'da üç adet han, bedesten, elli üç mihrab cami ve kırk adet sıbyan mektebi²⁹, Bor'un kısa süre içerisinde şehirleştiğini göstermektedir.

Bor Kazası'nın ve Kilisehisar Köyü'nün bu gelişiminde en önemli faktörlerden biri bölgedeki güherçile üretimidir. Barut yapımında kullanılan en önemli madde olan güherçilenin işlendiği güherçilehanelerde çalışmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinden iş arayan göçmenler Bor Kazası'na gelmişlerdir³⁰. Kaza'ya ziyarette bulunan hem Evliya Çelebi ve hem de Kâtib Çelebi'nin, eserlerinde Kaza'daki baruthanenin büyüklüğünden ve meşhurluğundan bahsetmeleri³¹ de bu durumu açıklar mahiyettedir.

Bor Kazası'nın bu ekonomik gelişimi çeşitli üretim alanlarında da kendisini göstermiş, güherçile üretiminden başka dericilik, demircilik, keçecilik, dokuma ve boyacılık gibi faaliyetler Bor'un ekonomisine katkı sağlamıştır³². Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Bor Kazası, Anadolu'daki pek çok yerleşim gibi, Celâlî İsyânlarından olumsuz etkilenmiştir. İsyânlardan dolayı kırsal alanlarda görülen

²⁶ Korkmaz, "Kilisehisar", s.117-122.

²⁷ Toroğlu, "Kuruluş", s.181.

²⁸ Hamdi Doğan, "Seyahatnamelere Göre Niğde", Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, Ankara 2005, s.149.

²⁹ Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 3/I, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul 2012, s.253-254

³⁰ Korkmaz, "Kilisehisar", s.129-130.

³¹ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, s.254; Kâtib Çelebi, Kitâb-ı Cihânnümâ li-Kâtib Çelebi, I, Tıpkıbasım, TTK, Ankara 2009, s.618.

³² Ragıp Önen, "Osmanlılar Devrinde Bor'da Barut Fabrikaları", Türk Etnografya Dergisi, Sayı 5, s.21; Saltık, Tarihi Yapılar, s.31.

asayışsızlık ve vergi sistemindeki bozulmalar, Anadolu köylüsünün üretimi bırakıp kentlere göç etmesine sebep olmuştur³³. Bu olumsuz gelişmelere bağlı olarak Bor Kazası'nda da önemli ölçüde nüfus kaybı yaşanmış ve 1584 yılında 7.500'e yaklaşan Kaza nüfusu, 1642 yılında 2.158 kişiye kadar düşmüştür³⁴. Bu olumsuz şartlar ve nüfus gerilemesinin üretim ve her türlü ekonomik faaliyeti de olumsuz etkilemiş olması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle isyanlardan ve devletin içinde bulunduğu gerilemeden fazlaca etkilenen Bor'da, üretim faaliyetleri büyük zarar görmüştür³⁵.

Bor Kazası nüfusunun 17. ve 18. Yüzyıllardaki durumu ile ilgili kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebi, aslında bütün Osmanlı nüfusuna şamil olmak üzere, özellikle klasik dönemde çok ehemmiyet verilerek uygulanan tahrir sisteminin terk edilmesiyle açıklanmaktadır³⁶. Bor Kazası'nın idarî durumunda ise 17. ve 18. Yüzyıllarda bir değişiklik olmamış, kaza hüviyetini korumuştur³⁷.

19. Yüzyıla gelindiğinde ise Bor Kazası'nın yine Karaman Eyaleti'nin Niğde Livasına bağlı bir kaza olduğu görülmektedir. 1831 nüfus sayımı kayıtlarına göre Bor Kazası'nda 1.936 haneli 25 mahalle ve 599 haneli 6 köy bulunmaktadır. Mahallelerinin nüfusu 4.276, köylerinin nüfusu ise 1.590 olmak üzere Kaza'nın toplam nüfusunun 5.866 kişi olduğu görülmektedir³⁸.

C) “Bor” Adı

Bor adının anlamı hususunda çok farklı görüşler bulunmaktadır. Maden, şarap, su, sulak yer, yeşillik anlamlarını taşıdığı ve Yunanca bir kelime olarak Poros

³³ Sevgi Aktüre, “17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehrsel Yapının Değişme Süreci”, METU Journal of the Faculty Of Architecture, vol.1, s.119; Necdet Tunçdilek, Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İstanbul 1986, s.127-129.

³⁴ Yunus Koç, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s.545.

³⁵ Zeki Can, *Kuruluşundan Günümüze Bor Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1991, s.10.

³⁶ Cem Behar, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi” Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik, Der. Halil İnalçık, Şevket Pamuk, s.67-68; Kemal H. Karpat, Osmanlı Modernleşmesi Toplum Kurumsal Değişim ve Nüfus, Çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan, (basım yeri yok) 2002, s.41; Ayrıca Bkz. s.10.

³⁷ Hava Selçuk, “Niğde'de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246/6 Nisan 1831)”, The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS), vol.6, s.1265.

³⁸ Aynı makale, s.1265-1266.

kelimesinden türetildiği gibi bu görüşlerin tamamı “*Bor Şehri Kasabadan Kente*” isimli eserde icmal şeklinde verilmiştir³⁹.

Bor Kazası ve adının anlamı konusunda en önemli nokta, yerleşmenin, Türklerin Anadolu’yu fethiyle beraber kurulmuş olmasıdır. Nitekim “*bir yerleşmenin adı, genellikle o yerleşmenin kuruluş zamanı ve kuranlar hakkında bilgiler barındırmaktadır*”. Tarihî sürecinde Bor yerleşmesinin isminde herhangi bir değişikliğin belirlenmemiş olması, Türkçe kökenli bir kelime olması ve Türkçe dilinde karşıladığı anlam zenginliği de şehrin Türkler tarafından kurulmuş olduğunu göstermektedir⁴⁰. Türkçede Bor kelimesi “*işlenmemiş, ekilmemiş toprak*”, “*taşlık işlenmemiş sert toprak*”, “*borak*”, “*ekilmemiş tarla*”, “*yağmurdan sonra toprağın üstünde meydana gelen tuzlu beyaz tabaka*”, “*bitkilerin nadir yetiştiği ak ve sulp zemin*”, “*şarap tortusu*”, “*kireçli killi toprak*”, “*boz renk*” gibi birçok anlamları karşılamaktadır⁴¹. Bu noktada Bor adının Yunanca “Poros” kelimesinden türetildiği, “yol ve deniz limanı” anlamına geldiği, Bizans İmparatorluğu’nda bu ismi taşıyan köylerle benzeştiği ve kilisenin derece-i taksimatında da Bor’un bir metropolitlik olduğu iddiasının⁴² gerçeği yansıtmadığı görülmektedir⁴³. Zira böylesi bir metropolite o dönemden kalma dinî yapı veya herhangi bir iz bulunması gerekmektedir. Ancak Doğu ülkelerinde incelemeler yapan Fransız seyyah Paul Lucas, 1705 yılında Bor Kazası’nı da ziyaret etmiş ve gezi notlarını yayınladığı seyahatnamesinde, Bor’da kilise bulunmadığından bahsetmiştir⁴⁴. Bundan başka Bor’da 19. Yüzyılda mevcut bulunan Rum kilisesinin ise aynı yüzyıl içerisinde yapılmış olması ve yerleşmede Roma ve Bizans dönemlerinden de hiçbir dinî mimarlık örneği bulunmaması, yerleşmenin Türkler tarafından kurulduğu⁴⁵ ve adının da yerleşimden sonra verildiği görüşünü desteklemektedir.

Bor adının kaynağı konusunda kayda değer bir diğer görüş de, buraya göç edip yerleşen Türkmenlerin Orta Asya’daki eski şehirlerinin adını vermiş oldukları

---

³⁹ Gürer, *Bor Şehri*, s.11-13.

⁴⁰ Toroğlu, “*Kuruluş*”, s.178.

⁴¹ gös. yer; Faruk Sümer, “*Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?*”, *Belleten*, XXIV/96, s.586; *Türkçe Sözlük*, TDK, 11. Baskı, Ankara 2011, s.377.

⁴² Galanti, *Niğde ve Bor*, s.61.

⁴³ Toroğlu, “*Kuruluş*”, s.177.

⁴⁴ Doğan, “*Seyahatnameler*”, s.151.

⁴⁵ Bkz. s.3.

ihtimalidir. Bu görüşün temelinde ise Mançurya ile Dış Moğolistan arasında Oğuz lisanının konuşulduğu Bor (*Bor-su, Borsıya*) adında bir yerleşimin bulunması ve aynı adı taşımaları vardır⁴⁶.

Bor adının nereden geldiği hakkında kaynaklarımızdaki yaygın kanaat, dilimizdeki manaları gereğince, burayı fethedip yerleşen Türkmenlerin, o dönem boş ve ekilmemiş bir arazi olması dolayısıyla buraya “Bor” adını vermiş oldukları yönündedir.

II- OSMANLI DEVLETİ'NDE NÜFUS SAYIMLARI

Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus verileri, “*Tahrir*” denilen sayım-yazım, ve bunların kaydedildiği “*Tahrir Defterleri*”nden elde edilmektedir. Devletin reayayı iyi bir şekilde idare edebilmek için, reyanın elinde bulunan toprağı ve bu toprakla reaya arasındaki bağı yani toprağın nasıl değerlendirildiğini bilmesi gerekmektedir⁴⁷. Bu anlamda “*en mühim vazifesi tımar işlerini tanzim etmek olan tahrirler*”⁴⁸, Osmanlı İmparatorluğu'nda, tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde, nüfus ve vergilendirilebilir gelir kaynaklarının tespiti için 10 ile 30 yıllık aralıklarla tekrarlanan veya bir bölgenin fethi, yeni bir padişahın tahta geçmesi, gelir toplama ve dağıtımını etkileyen savaş, tabii felaket gibi değişikliklerin meydana geldiği hallerde yapılan sayımlardır⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nin ilk padişahları zamanından itibaren yapılmaya başlanmış olan tahrirler⁵⁰, vergi mükelleflerini de kayıt altına aldıkları için devletin nüfusu ve demografik yapısı hakkında da önemli bilgiler vermektedirler. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim devirlerinde mükemmel bir nizamla tutulmuş olan tahrir defterlerine⁵¹ göre 1520-1530 yılları arasında, Mısır, Irak ve Tuna ötesi Avrupa

---

⁴⁶ Can, *Bor Tarihi*, s.4-5; Gürer, *Bor Şehri*, s.12.

⁴⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997, s.6.

⁴⁸ Ömer Lütfi Barkan, “*Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri I*”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, II, s.37.

⁴⁹ Fatma Acun, “*Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji*”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 1, s.320-322.

⁵⁰ Barkan, “*Tahrirler I*”, s.33; Ayrıca, günümüze kadar ulaşan en erken tarihli tahrir defteri 1431 yılına aittir. Bkz. Acun, “*Defteroloji*”, s.321.

⁵¹ Barkan, “*Tahrirler I*”, s.25.

bölgeleri hariç, devletin nüfusu 11.357,365 kişi olarak tahmin edilmiş, 16. Yüzyılın sonlarına doğru ise ortalama %60'lık genel bir nüfus artışı sonucuna varılmıştır⁵².

Sunmuş olduğu bilgiler bakımından Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımlarının atası olarak niteleyebileceğimiz tahrirler, tımar sistemindeki bozulmalar ve vergi toplamada iltizam usulünün benimsenmesi sebebiyle yapılmaz olmuş ve 17. Yüzyılın başlarından itibaren devlet için cizye ve avarız gelirleri ve bu gelirlere esas teşkil eden nüfusun yazımı önem kazanmıştır⁵³.

Celâli İsyânları dolayısıyla 17. Yüzyılda yaşanan kargaşa, can kayıpları ve konargöçer hayata geri dönüşün nüfus üzerindeki olumsuz izleri, avarız defterleri sayesinde anlaşılabilmekte ve son dönem tahrir defterleriyle karşılaştırıldığında özellikle Anadolu'nun önemli nüfus kaybına uğradığı belirtilmektedir. Nüfusla ilgili rakamsal verilerin az olduğu 18. Yüzyıl ise, demografik olarak, devletin askeri başarısızlıkları nedeniyle toprak ve beraberinde nüfus kayıplarının yaşandığı ve konargöçer hayata dönenlerin yeniden iskân ettirilmeye çalışıldığı bir yüzyıl olmuştur⁵⁴.

19. Yüzyıl ise, yine demografik açıdan, Osmanlı Devleti için modern nüfus sayımlarının yapılacağı bir dönem olacaktır. Esasen Osmanlı nüfus sayımları da bu anlamda iki dönemsal gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki 1831 nüfus sayımına kadarki, ikincisi ise bu sayımdan sonraki gruptur⁵⁵. Zira 1831 yılındaki sayım "*toprak veya mülk yazımı vesilesiyle değil, doğrudan doğruya nüfusu saymak*" amacıyla yapılmıştır⁵⁶.

Osmanlı Devleti'ne bu yüzyılda, direkt olarak nüfusunun sayısını bilme ihtiyacı hissettiren önemli sebeplerden biri, Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılarak yerine Asâkir-i Mense-i Muhammediye Ordusu'nun kurulması olmuştur. Her açıdan modern olması planlanan bu ordunun asker kaynağını belirlemek için de nüfusun sayısını ve dinamiğini bilmek ihtiyacı hissedilmiştir. Malî açıdan ise vergi

---

⁵² Ömer Lütfi Barkan, "*Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*", *Türkiyat Mecmuası*, X, s.11...20.

⁵³ Oktay Özel, "*17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: 'Mufassal' Avârız Defterleri*", XII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III, s.737-738; Numan Elibol, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları*", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 2, s.138-139.

⁵⁴ Koç, "*1300-1900*", s.545-546.

⁵⁵ Koray Başol, *Demografi 'Genel ve Türkiye'*, İzmir 1984, s.39.

⁵⁶ Karal, 1831, s.8.

kaynakları belirlenmek istenmiştir⁵⁷. Ancak daha geniş manada, 1831 nüfus sayımı, II. Mahmud'un ıslahat hareketlerinin bir parçasıdır⁵⁸ ve uygulanmasında başta gelen sebep, geniş ölçüde ıslahat yapma düşüncesidir⁵⁹. Ayrıca 19. Yüzyılda pek çok alanda Osmanlı modernleşmesine ilham olan Batılı uygulamalar, bu alanda da Osmanlı Devleti'ni etkilemiş olmalıdır. Nitekim Batı devletleri yakın tarihlerde nüfus sayımı uygulamasına başvurmuşlar ve modern manada 1749'da İsveç'te, 1790'da Amerika'da, 1801'de İngiltere'de ve takiben İtalya ve Almanya'da da nüfus sayımları yapılmış ve Avrupa'da 19. Yüzyıl boyunca da devam etmiştir⁶⁰.

Osmanlı Devleti ilk olarak 1826-1828 yılları arasında bir nüfus sayımı yapmak istemiştir ancak Osmanlı-Rus savaşı sebebiyle bu sayım tamamlanamamıştır. Bu savaşın Edirne Antlaşmasıyla son bulmasının ardından 1830-1831 yıllarında Anadolu ve Rumeli'de yapılan sayım başarıyla gerçekleştirilmiştir⁶¹.

1831 nüfus sayımı yalnız erkek nüfusunun sayıldığı, bunların da mensup oldukları dine göre Müslüman, reaya (Hristiyan- Bulgar, Rum, Ermeni), Yahudi ve Kıpti olarak ayrı kaydedildikleri bir sayım olmuştur⁶².

Sayımın sonucu kaynaklarımızda farklı rakamlarla anılmaktadır. Enver Ziya Karal'a göre sayıma tâbi tutulmuş kişilerin sayısı 3.753.642'dir. Bu sonuç dâhilinde Rumeli yekûnu 1.369.766, Anadolu yekûnu ise 2.383.876 kişidir⁶³. Bazı kaynaklarımıza göre ise devlet genelinde toplam sayı 3.722.738'dir⁶⁴.

---

⁵⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, Ankara 1995, s.155-156; Koç, "1300-1900", s.547; Ayrıca mal değerindeki değişimden, toprakların el değiştirmesinden ve eski arazi senetlerinin kullanılmasından ve derbentlerin artık geçerli olmamasına karşın hala geçmişteki gibi vergiden muaf tutuluyor olmalarından kaynaklanan vergi eşitsizliklerinin giderilmesi de amaçlanmıştır. Cizye vergisi de yeniden tayin edilecek ve yeni ordunun masrafları karşılanacaktı. Bkz. Kemal H.Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003, s.44...58.

⁵⁸ Behar, "Modernleşme", s.68.

⁵⁹ Karal, 1831, s.10.

⁶⁰ Güven Dinç, "Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımına Göre Antalya'nın Demografik Yapısı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, s.67.

⁶¹ Karal, 1831, s.8; Karpat, 1830-1914, s.56.

⁶² Karal, 1831, s.17-20. Ancak aynı eserin 194. sayfasında Enver Ziya Karal, bu sayımda "Reaya" tabirinin esas manada Rum nüfusu izah ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca Bkz. Behar, "Modernleşme", s.68.

⁶³ Karal, 1831, s.215. Ayrıca sayımın yapıldığı şehir, kaza ve kasabaların tam listesi ve ayrıntılı sonuçları aynı eserin 195 ve 215. sayfaları arasında yer almaktadır.

⁶⁴ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", *Bellekten*, XV/60, s.628; Karpat, 1830-1914, s.59-60. Cem Behar'a göre ise toplam sayı 3.615,330'dur. Bkz. Behar, "Modernleşme", s.69.

Sayım sonucunda ortaya çıkan bu rakamlar devletin sayılabilen erkek nüfusunu ifade etmektedir. Bu dönem devletin erkek - kadın genel nüfusunu saptamak için yapılan tahminlerde ise rakam, 14 ile 23 milyon kişi arasında değişmektedir⁶⁵. Devletin Asya Kıta'sına tekabül eden arazisi için ise tahminî rakam 7 - 7,5 milyon olarak kabul edilmektedir⁶⁶.

1831 tarihli nüfus sayımı Osmanlı Devleti'nin genelini kapsayamamış olmasına ve çeşitli aksaklıklara rağmen modern anlamda devletin ilk nüfus sayımı olması açısından önemlidir. Devlet yönetimi, nüfusu tanımak ve devletin belki de en çok ihtiyacı olduğu bu yüzyılda nüfusunun dinamiklerini eksiksiz öğrenmek istemiştir. Bu anlamda sayım sonuçlarının değerlendirilmesi ve bundan böyle nüfus işlerinin yürütülmesi amacıyla 1831 yılında İstanbul'da Ceride Nezareti adlı yeni bir bakanlık kurulmuştur⁶⁷. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte ise sancak ve kazalara, doğum, ölüm ve göç gibi olayların tespiti ve kaydıyla görevli nüfus memurları atanmıştır. Bu memurlardan hazırladıkları kayıt cetvellerini belirli aralıklarla Ceride Nezareti'ne göndermeleri istenmiş⁶⁸ ve böylece devletin nüfusun yapısı hakkında bilgileri güncel tutulmaya çalışılmıştır.

Orduya asker alma konusunda kur'a usulünün benimsenmesi ve ordunun yeniden düzenlenmesi amacıyla askere alınacakların belirlenmesi için Osmanlı Devleti'nde ikinci bir genel nüfus sayımı 1844 yılında yapılmıştır. Ancak nüfusuna göre her vilayet ve kazaya yeni vergilerin yükletileceği şayiasının ortaya çıkması üzerine halk bu sayımı tereddütle karşılamıştır. Bu yüzden nüfusu daha az göstermek için yanlış beyanlarda bulunulmuş ve sayım sonucunda nüfus, birçok yerde, olduğundan daha az belirlenmiştir⁶⁹.

1844 yılı sayımı başarısız bir sayım olması dolayısıyla devlet sayım sonuçlarını yayınlamak istememiştir ancak bu konuda bilgi almak isteyen Fransız diplomat Ubcini'ye resmi mahiyette olmamak üzere bu sayımın sonuçları verilmiştir⁷⁰.

---

⁶⁵ Karpat, 1830-1914, s.61.

⁶⁶ Halûk Cillov, Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları, İstanbul 1960, s.50.

⁶⁷ Musa Çadırcı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara 1991, s.45; Karal, Tarih, V, s.155.

⁶⁸ Karpat, 1830-1914, s.68; Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.45-48.

⁶⁹ Karal, 1831, s.9; Başol, Demografi, s.53.

⁷⁰ Mutullah Sungur, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları", Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s.561.

Sayımın sonucuna göre Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 35.350,000'dir ki; bunun 15.500,000'i devletin Avrupa topraklarında, 16.050,000'i Asya topraklarında ve 3.800,000'i de Afrika topraklarında bulunmaktadır. Anadolu'nun nüfusu ise 10.700,000'dir⁷¹.

19. Yüzyılın ortalarında Osmanlı nüfusunun tespiti açısından bir önemli kaynak da temettü defterleridir. *“Tanzimat devrinde, önceleri farklı adlarla alınan vergilerin yerine tek bir verginin ikamesi için hane reislerinin gelirlerinin tespiti maksadıyla yapılan temettü sayımları, nüfusun tespiti bakımından nüfus defterleri derecesinde önemli değillerse de, daha teferruatlı ve devletin sosyal ve iktisadî yapısı açısından mühim bilgiler ihtiva etmektedirler”*⁷².

Osmanlı devleti 19. Yüzyıl boyunca ve 20. Yüzyıl başlarında, yıkılıncaya kadar, öncekilere benzer ve farklı amaçlarla bölgesel ve genel nüfus sayım faaliyetlerine devam edecektir. 19. Yüzyıl Osmanlı nüfusu için unutulmaması gereken nokta, bu yüzyılda toprak kayıplarıyla devletin siyasi coğrafyasının hızlı değişimine bağlı olarak nüfus yoğunluğunda ve etnik-dinî yapıda büyük kaymaların yaşanacak olmasıdır. Toprak kaybına bağlı yoğun iç ve dış göçler, devletin demografik yapısını etkileyen başlıca nedenlerden biri olacaktır⁷³.

III- BOR KAZASI NÜFUS DEFTERLERİ

Tez çalışmamızın temel kaynağını oluşturan nüfus defterleri, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, NFS.d. kısaltması ile defter fonunda 3582, 3583, 3584 ve 3585 gömlek numaraları ile kayıtlıdır. Defterler muhtevalarına göre de arşivde isimlendirilmişlerdir. Buna göre; 3582 numaralı defter “Konya Eyaleti, Niğde Sancağı, Bor Kazası, Müslim defteri”, 3583 numaralı defter “Konya Eyaleti, Niğde Sancağı, (Bor) (Kayı) Kilisehisar Kazası, Müslim defteri”, ve 3584 - 3585 numaralı defterler de aynı adla “Konya Eyaleti, Niğde Sancağı, Bor Kazası, Reaya defteri” isimleriyle tasnif edilmişlerdir.

Defterlerimiz arşiv defter bilgi formunda 1261 olarak tarihlendirilmişlerdir. Bu tarih Miladi takvime göre 1845 yılına tarihlenmektedir.

⁷¹ M.A. Ubcini, Türkiye 1850, I, Çev. Cemal Karaağaçlı, (basım yeri ve tarihi yok), s.46-47.

⁷² Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, Belleten, LIX/225, s.395.

⁷³ Koç, “1300-1900”, s.547.

Defterlerimiz şekil, ebat, sayfa sayı ve numaralandırma usulleri bakımından farklılık göstermektedirler ve bölgelerine göre birbirinden farklı mahalle ve köylerin nüfus bilgilerini ihtiva etmektedirler. Ayrıca sayım işlemini kimin nasıl yaptığı, hangi bölgenin ve kimlerin sayıldığı gibi bilgiler defter kapak, ilk sayfa ve bazen son sayfalarında yer almaktadır.

3582 numaralı defter, varak usulü ile numaralandırılmış toplam 120 varaktan oluşmaktadır. 27x75 cm. ebadında olan defter, ciltli ve cilt kapağı ebruludur. Defterde on beş adet numaralı boş yarım varak bulunmaktadır ve 40 ile 41 varak numaraları ikişer defa verildiğinden tasnifte, mükerrer anlamında ikincilerine “m” ibaresi konulmuştur. Defterin sonunda 120a/1 olarak numaralandırılmış ek bir varak bulunmaktadır ki, Bor Kazası’nda ticaret amacıyla bulunan ve hanlarda konaklayan yabancı reyanın defteri olduğu belirtilmektedir. Bu kişilerden cizye vergisine müstahak olanlar da ayrıca kodlanmışlardır.

Defterimizin kapağında, “*Niğde Sancağı defter-i nüfus nazırı idaresinde bulunan nefis-i Bor Kasabasında kâin ehl-i İslam’ın nüfus defteridir. Mükerrer tahrir olunmuştur. Tebyiz olunmuştur. Ta’dâd olunmuştur.*” ifadeleri yer almaktadır. Defterin ikinci varağında bulunan giriş yazısında sayımın, “*Âsâkir-i Şâhâne miralaylarından Osman Beğ Efendi*” tarafından yapıldığı ve defterin de “*müceddeden tahrir olunmuş nefis-i Bor Kasabası ehl-i İslam’ın defteri*” olduğundan bahsedilmiştir⁷⁴. Defterin son varağında, genel toplamların bulunduğu kısımda, yine Osman Efendi’nin Bor Kazası mahalle ve köylerine bizzat teşrif ettiği, nüfusu tek tek kontrol ederek nüfusun ve reyanın müstahak oldukları cizye evrakının kaydedildiği, bu esnada imam ve muhtarlar ile reaya kocabaş ve papazlarının da hazır bulunarak kefil ve şahit oldukları belirtilmiştir⁷⁵.

3582 numaralı defter, içerik bakımından, Bor Kazası’nın 25 mahallesinin ve hanlarında bulunan misafir Müslim ve reyanın nüfus kayıtlarını ihtiva etmektedir.

3583 numaralı defter, sayfa usulü ile numaralandırılmış toplam 112 sayfadan oluşmaktadır. Bu, bir varakta iki sayfa olduğu anlamına gelmektedir. Defter, her on varağı bir cüz olacak şekilde ayrıca numaralandırılmış ve altı cüze ayrılmıştır.

---

⁷⁴ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.2.

⁷⁵ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.120.

21x54 cm. ebadında, ciltli ve cilt kapağı ebrulu olan ve numaralı üç adet boş sayfası bulunan defterin kapağında, “Niğde Sancağı defter-i nezaret idaresinde bulunan Bor Kazası’na tâbi’ Kilisehisar Karyesi’nin nüfus defteridir. Mükerrer tahrir olunmuştur. Tebyiz ta’dâd olunmuştur ...?” ifadeleri yer almaktadır.

3583 numaralı defter, Bor Kazası’na bağlı Kilisehisar Köyü’nün 4 merkez mahalle ve yine Bor Kazası’na bağlı diğer 6 köyün nüfus kayıtlarını içermektedir.

Ciltli ve cilt kapağı ebrulu olan 3584 numaralı defter, varak usulü ile numaralandırılmış ve toplam on varaktan oluşmaktadır. 19x50 cm. ebadında olan defterde iki adet numaralı yarım varak bulunmaktadır.

Ermeni tebaanın nüfus defteri olan 3584 numaralı defterin cilt kapağında, “Niğde Sancağı defter nazırı idaresinde bulunan Bor Kazası ehl-i zimmiyan taifesi Ermeniyan defteridir. Mükerrer.” ifadeleri yer almaktadır. Defterin ikinci varağında bulunan başlık yazısında ise “İrade-i seniyye iktiza-i alisi üzere müceddeden tahrir-i nüfus madde-i hayrisine memur Asakir-i Şahane Miralaylarından atufetlü Osman Efendi marifetiyle yegân yegân muayene olunarak Bor Kazası mahallatında mütemekkin ehl-i zimmiyan reaya-yı taife-i Ermeniyanın sinn ve eşkâli müstahak oldukları cizye evrakları esamileri balasına işaret olunmağın ber vech-i ati zikir ve beyan olunur.”⁷⁶ denmektedir. Defter, “Ermeniyan Mahallesi” adı altında yalnız bir mahallenin nüfus kaydını içermektedir.

Son defterimiz olan 3585 numaralı defter ise sayfa usulü ile numaralandırılmış toplam dört sayfadan oluşmaktadır. Ancak defterin 1. ve 4. sayfaları numaralı boş sayfadır. 19x51 cm. ebadında olan defter ciltsiz ve ebrusuzdur. Defterin üçüncü ve aslında kayıt içeren tek sayfasının girişinde “Bor Kazası’nın berayı ticaret misafiretle mütemekkin bulunan yabancı reayanın defteri” ifadesi yer almaktadır⁷⁷. Defter, 3582 numaralı defterin ek sayfasının aynısıdır. Giriş cümleleri de aynıdır ve kayıtlarda bulunan kişiler de aynı kişilerdir. Ancak bu iki aynı sayfa karşılaştırıldığında 3582’nin ek sayfasında cizye kodlamaları ve toplamlarda eksikliklerin bulunduğu görülmektedir. Bu bakımdan ve arşivde de ayrı bir defter olarak tasnif edildiğinden dolayı çalışmamızda, 3582 numaralı defterin ek sayfası değil, 3585 numaralı defter dikkate alınmıştır.

⁷⁶ BOA, NFS.d., nr.3584, vr.2.

⁷⁷ BOA, NFS.d., nr.3585, s.3.

Defterde dört grup kayıt vardır. Bunlardan ikisi reaya, biri ehl-i İslâm ve biri de hem reaya hem ehl-i İslâm'dır. Defterde kayıtlı bulunan kişiler Bor Kazası'na ticaret amacıyla farklı yerlerden gelmişler ve hanlarda konaklamaktadırlar.

Çalışmamızda, defterlerimize atıfta bulunma hususunda, varak usulüne göre numaralandırılmış defterlerde yer gösterirken “*varak*” anlamında vr., sayfa usulüne göre numaralandırılmış defterlerde yer gösterirken de “*sayfa*” anlamında s. kısaltmaları kullanılmıştır.

Nüfus defterlerimizi ve içeriğini genel olarak ele alacak olursak, defter kapak ve ilk sayfa giriş cümlelerinde yer alan ifadelerle göre sayıma başkanlık eden kişi Âsâkir-i Şâhâne Miralaylarından⁷⁸ Osman Bey'dir. Sayım büyük bir titizlikle, hiçbir fert gözden kaçırılmayarak ve tek tek kontrol edilerek yapılmıştır⁷⁹. Yine aynı pasajlarda “müceddeden tahrir” ve “*mükerrer tahrir*”⁸⁰ ifadeleri dikkat çekmektedir ki, bu ifadelerle göre, elimizde defterleri bulunan bu sayımın, daha önce yapılmış olan bir sayımın yeni baştan bir tekrarı, yoklaması olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır.

Defterlerdeki kayıtların içeriğine bakıldığında kadınların henüz sayıma tâbi tutulmadıklarından dolayı yalnızca erkek nüfusun kayıtlarının olduğu görülmektedir. Her hanenin başında haneye numara verilmiş ve her mahalle veya köyün imam ve muhtarı en başta, birinci ve ikinci hanelerde kaydedilmişlerdir. Hane içerisinde de kişiler hiyerarşik olarak ayrıca numaralandırılmışlardır. İlk sırada hane reisi yer almaktadır. Reise ait bilgiler eşkâli, mesleği, adı, babasının adı, bazen sülale veya aile adı ve yaşı sıralamasıyla kaydedilmiştir. İkinci sırada daima, varsa reisin oğlu yer almıştır. Bunların yaşlarına göre eşkâlleri ve meslekleri verilmiş ve yaş sırasına göre büyükten küçüğe şeklinde hane içerisinde numaralandırılmışlardır. Bunlardan sonra varsa üvey oğul, baba, kardeş, amca, yeğen, kayın birader ve hizmetkâr, yakınlık sırasına göre hanede yer almış ve haklarındaki bilgiler yine eşkâl, meslek, adı, baba adı ve yaşı sıralamasıyla kaydedilmiştir. Hane reisine aynı yakınlık derecesinde bulunan kişilerin ikincisine “diğeri” denilerek kısaltma yapılmıştır.

---

⁷⁸ Miralay; alaybeyi, albay. Bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 2003, s.651.

⁷⁹ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.120; BOA, NFS.d., nr.3584, vr.2.

⁸⁰ “Müceddeden”, yeni olarak, yeni baştan anlamında; “Mükerrer”, tekrarlı, tekrarlanmış, tekrar olunmuş anlamındadır. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.703...717.

Ayrıca kaç yaşında olursa olsun yetim olan çocuğun yaş bakımından en büyüğü daima hane reisi olarak kaydedilmiştir.

Toplumun önde gelenleri, imamlar, muhtarlar, ulemalar, dervişler ve talebeler isimlerinden sonra genellikle “efendi” ifadesiyle kaydedilmişlerdir. Defterlerde bazı kişi kayıtlarının üst kısımlarına ise kırmızı renk yazıyla notlar düşülmüştür. Bu notlarda kişilerin askerlik, ticaret ve eğitim gibi nedenlerle nereye ve ne zaman gittikleri; nereden, ne sebeple ve ne zaman kazaya gelerek yerleştikleri; kör, topal, çolak gibi bazı ayırıcı vücut özellikleri ve hastalıkları belirtilmiştir. Bu bilgiler bakımından aynı özelliğe sahip iki kişinin arka arkaya yazılması durumunda ikincisine, ilkiyle aynı anlamında “*bu dahi*” kısaltması yapılmıştır. Gayrimüslim tebaanın kayıtlı olduğu defterlerde bu gibi bilgilerle birlikte, yine kırmızı renk yazıyla, gelirlerine göre cizye vergisinde dâhil oldukları grubu gösteren kodlar da bulunmaktadır.

Kardeş veya baba-oğul olup farklı hanelerde ikamet edenlerin haneleri genellikle arka arkaya yazılmıştır. Bu durum baba ve aile-sülale adlarından ve bazen ikinci hanenin reisinin bilgilerinin verilmesinden önce “*oğlu*” veya “*kardeşi*” ifadelerinin yer almasından anlaşılmaktadır.

Defterlerimizde sayıma tâbi olan kişilerin bilgileri mahalle-köy ve hane başlıkları altında bu şekilde verildikten sonra her mahalle ve köyün kaydının bitimiyle beraber yerleşimin toplam hane ve nefer sayıları; her defterin sonunda ise defterdeki bütün hane ve nefer sayıları belirtilmiştir. Ancak bazı mahalle ve köylerin sonunda verilen nefer rakamları, gerçek sayıdan birkaç kişi eksik veya fazla olabilmektedir. Hiçbir anlamlı sebebe bağlı olmadığını tek tek kontrol ederek tespit ettiğimiz bu durum, mahalle ve köy toplamları alınırken yapılan yanlışlığa bağlanabilir. Çalışmamızda yeri geldikçe bu ufak rakam farklılıkları defterdeki sayı ve gerçek sayı olarak belirtilecektir ancak istatistik bakımından gerçek sayı dikkate alınacaktır. Ayrıca defterlerde çok az da olsa bazı kişilerin meslek, baba adı ve yaşı gibi bilgilerinin gözden kaçarak yazılmadığı da görülmektedir. Yine çok az sayıdaki bilgi de yıpranma, silinme ve girift yazılması sebebiyle okunamamıştır.

Tez çalışmamızın esas kaynağını teşkil eden Bor Kazası’na ait nüfus defterleri, Kaza’nın idarî, demografik, sosyal ve ekonomik yapısının tahlili bakımından fevkalade önemli bilgiler içermektedir. Özelde Kaza’nın bu çok yönlü yapısını

sergileyen defterler, genelde ise Osmanlı Devleti'nin hemen bütün bölgelerine de şâmil olarak aynı şekilde devletin ve toplumun yapısını her yönüyle muazzam bir şekilde yansıtmaktadırlar.

Osmanlı Devleti'nin yaptığı nüfus sayımları ve tuttuğu kayıtlar, 19. Yüzyıl Osmanlı toplumunun derinlemesine analiz edilebilmesini ve bu sancılı yüzyılda devletin durumunu daha iyi anlayabilmemizi sağlayacak kaynaklardır.

Kadınların henüz sayıma tâbi tutulmadığı çalışma dönemimizde defterlerimiz için en büyük eksiklik, kadın nüfus bilgilerinden mahrum bulunmalarıdır. Ancak nüfus sayımının özete; toplumu meydana getiren fertlerin ad ve soyadları, sayıları, doğum yerleri, yaşları, cinsiyetleri, dilleri, dinleri, tabiiyetleri, medenî halleri, coğrafi ve ekonomik sektörler itibariyle dağılımları, öğrenim durumları, meslekleri, vücut sakatlıkları gibi nitelikleri hakkında veri toplama çalışması şeklindeki tanımından⁸¹ hareketle, çalışmamıza konu olan sayımların, modern nüfus sayımı tanımının gereklerinin pek çoğunu karşıladığı söylenebilir.

Çalışmamız, demografik yönü ve temel kaynağı bakımından, “*nüfusun hacminde ve bünyesinde zaman içinde meydana gelen değişikliklerin incelenmesi*” olmadığı için dinamik değil, tek bir nüfus sayımı ile elde edilen bilgilere dayandığı ve “*nüfusun muayyen bir andaki mevcudunun ve bünyesinin tetkiki*” olduğu için statik bir tetkik⁸² mahiyetindedir.

---

⁸¹ Başol, Demografi, s.38-39; Cillov, Nüfus İstatistikleri, s.73.

⁸² Kenan Gürtan, Demografik Analiz Metodları, İstanbul 1969, s.4.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOR KAZASI'NIN İDARİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

I- TAŞRA İDARESİ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren fetihlerle topraklarını genişletmiş ve ülke, tımar sistemine göre idarî taksimatlara tâbi tutularak yönetilmiştir. Buna göre her fethedilen bölge, devlete ait olarak taksimattaki yerini alıyordu. Bu idarî taksimatta en büyük birim olan eyalet, sancak veya livalara, bunlar kazalara, kazalar da nahiye olarak alt idarî birimlere ayrılıyordu. Bu idarî üniteler düzenlenirken dikkat edilen nokta bölgenin coğrafi yapısıydı. Yani coğrafi bütünlük içeren bölgeler aynı idarî birim altında birleştirilmişti⁸³. İdarî taksimatta, uygulamalara göre birimlerin statülerinde değişiklikler de olagelmişti. Ancak idarî yapılanmada en büyük ve köklü değişiklikler yine dönemin gerekleri ve uygulamalara paralel olarak 19. Yüzyılda yapılacaktı.

Osmanlı Devleti 19. Yüzyıla III. Selim'in yönetimi altında girmiş, onun uygulamada başarısız olduğu yenilik hareketlerine II. Mahmud döneminde devam edilmiştir. Devlet yönetimini merkezileştirmek isteyen II. Mahmud döneminde, ayanlar etkisiz hale getirilmiş, Yeniçeri Ocağı kaldırılarak daha modern bir ordu kurulmuş ve devletin imkânlarını görebilmek için de direkt olarak nüfusun bilinmesine yönelik ilk kez nüfus sayımı yapılmıştı. İdarî yapıya ise yeni bir birim kazandırılmış, göç gibi nüfus hareketlerinin kontrolü, mahallî güvenliğin sağlanması ve beledî hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla ilk kez 1829'da İstanbul'da, 1833'te de taşrada olmak üzere muhtarlık teşkilatları kurulmaya başlanmıştır.

---

⁸³ Erdoğan, "Karaman Vilayeti", s.429.

Gayrimüslimlerin ikamet ettiği yerleşimlerde ise bu görevler papazlar ve kocabaşılara verilmiştir⁸⁴.

Tanzimat'ın ilanından sonra, 1842 yılında, eyalet yönetiminde yeni bir idarî düzenleme yapılmış ve Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde yürürlüğe konmuştur. Bu düzenlemeye göre eyalet, vali tarafından ve yardımcılığına bir defterdar verilerek yönetilecekti. Eyalete bağlı sancaklar kaymakamlar tarafından, kaza idarî birimi ise, kazanın hanedan ve ileri gelenlerinin kendi aralarından seçtikleri kaza müdürü tarafından yönetilecekti. Böylelikle yeni devlet kurumlarının vücuda getirildiği ve yeni görev taksimatlarının yapıldığı Tanzimat döneminde ülke, idarî açıdan da yeniden tanzim edilmiş ve eyalet, sancak, kaza olarak üç ana birime bölünmüştür.⁸⁵

Kaymakamlık adı Tanzimat'tan önce kullanılmaktaydı ancak vali ya da mutasarrıfların geçici bir süre için yerlerine atadıkları kimselere verilen bir unvandı. Ancak yeni uygulama ile kaymakamlık makamı, Tanzimat öncesi sancak yöneticisi olan mütesellimlik kurumunun görevlerini üstleniyordu⁸⁶. Kaza müdürlüğü ise, yeni bir idarî ünite olarak uygulamaya konuyordu. Esasında “*Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri “Kaza” adı ile anılan ve başlangıçta idarî-adlî, daha sonraları ise sadece adlî bir birim olarak bu ad ve kavram bulunuyordu. Mahkemenin, kadı veya naibin bulunduğu her yerleşim bölgesi, eyalet merkezi, sancak veya voyvodalıkla yönetilen kasaba ve köyler topluluğu adlî bir birim olarak Tanzimat'ın ilanına kadar kaza adı altında varlığını devam ettirmişti*”. Ancak 1842 düzenlemesi ile getirilen kaza kavramı, kazaya bundan farklı bir idarî yapı özelliği katmaktaydı⁸⁷.

Kaza müdürünün en temel görevleri, kazada vergilerin zamanında toplanmasını, halkın asayiş ve güvenliği ile Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin kolaylıkla uygulanmasını sağlamaktı. Müdür bu görevlerinde, kazanın bağlı bulunduğu sancağın kaymakamına karşı sorumluydu⁸⁸.

---

⁸⁴ Musa Çadırcı, “*Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi*”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, II/3, s.5; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s.109.

⁸⁵ Çadırcı, *Anadolu Kentleri*, s.236...241; Karal, *Tarih*, V, s.191.

⁸⁶ Çadırcı, *Anadolu Kentleri*, s.236.

⁸⁷ Musa Çadırcı, “*Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)*”, *Belleten*, LIII/206, s.237.

⁸⁸ Aynı makale, s.240.

A) Bor Kazası İdarî Yapısı

19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin idarî düzenlemeleri ve yeni oluşturulan idarî kurumlar, Bor Kazası'nda da bütünüyle tatbik edilmiş görünmektedir. Taşra idaresinde 1833 yılından itibaren kurulmaya başlayan muhtarlık teşkilatı, 1835 yılında da Bor Kazası'nda tesis edilerek mahalleleri ve köylerine muhtar tayini yapılmıştır. Uygulama usulü gereğince birimlerin nüfus özellikleri gözetilerek Müslüman yerleşim yerleri için muhtar ya da imam, Hristiyan yerleşim yerleri için kâhya veya papazlar görevlendirilmiştir⁸⁹.

Tanzimat öncesinde, 1831 yılında, Konya Livası'nın merkez (Paşa Sancağı) olduğu Karaman Eyaleti'ne bağlı Niğde Livası'nın kazalarından biri olarak bulunan Bor Kazası⁹⁰, 1840 tarihinde ise, Niğde'nin muhassıllık olarak Konya Eyaleti'ne bağlanmasıyla, Niğde'ye bağlı bulunan kazalarla birlikte idarî olarak Konya Eyaleti'ne bağlanmıştır⁹¹. Ancak bu usulden vazgeçilmesiyle yapılan düzenleme ve taksimat sonrasında Niğde Livası ve tabii olarak Bor Kazası da tekrar Karaman Eyaleti'ne bağlanacaklardır⁹². Niğde Livası ise idarî olarak 1845/46 yılında; Merkez Niğde, Nevşehir, Yahyalı, Bor ve Kayı, Şücaeddin (Ulukışla), Anduğu, Aksaray, Arabusun, Ürgüp, Kırşehir ve Çamardı Kazaları ile Boynuinceli ve Şerefli Aşiretlerinden meydana gelmekteydi⁹³.

Çalışma konumuzun tarihi olan 1845 yılında Niğde Sancağı ve tabii Bor Kazası, idarî taksimatta bu tarihe kadar Niğde'ye bağlı bulunan ve yeni oluşturulan Nevşehir Sancağı'na bağlanmış görünmektedir. Bu durum 3582 numaralı nüfus defterimizin en sonunda bulunan Kaza genel nüfus toplamlarının kaydedilmiş olduğu sayfadaki, “*Nevşehir Kaimmakamlığı dâhil bulunan ber mucib-i bala kaza-i mezkûrun nefsi kasaba ve kuralarında bulunan mevcut hane ve neferatın mikdarı...*” ifadesinde⁹⁴ ve kaynaklarımızda belirtilmektedir⁹⁵. Ancak Niğde yönetim olarak

---

⁸⁹ Şenay Atam, “Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması: Niğde Merkez Sancağı ve Bor Kazası Örneği”, Zeitschrift für die Welt der Türken, vol.5, no.1, s.303-306.

⁹⁰ Akbal, “1831”, s.620.

⁹¹ Mustafa Oflaz, Mehmet Özkarcı, “Niğde”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXXIII, İstanbul 2007, s.95; Hilmi Bayraktar, “Tanzimat Dönemi Niğde Sancağı Mali Verileri ve Bunların Değerlendirilmesi”, Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, İstanbul 2005, s.82.

⁹² Karal, Tarih, VI, s.127-128; Ubcini, 1850, I, s.63.

⁹³ Bayraktar, “Niğde Sancağı”, s.83.

⁹⁴ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.120.

Nevşehir Kaymakamlığı'na bağlansa da defterlerimizin cilt kapaklarında “Niğde Sancağı” ifadesi yer almaktadır ve burası nüfus nezaretine bağlı idarî bir birimdir⁹⁶. Elimizde kayıtları bulunan nüfus sayımının yapıldığı anda Bor Kazası'nın idarî taksimattaki yeri, yine ana kaynağımız olan nüfus defterleri ve diğer kaynaklarımız göz önünde bulundurularak, Konya Eyaleti'nin Nevşehir Kaymakamlığına bağlı Niğde Sancağı'na tâbi kaza olarak özetlenebilir.

1842 yılında yürürlüğe giren kaza müdürlüğü uygulaması, ilanından kısa bir süre sonra “*dâhil-i Tanzimat*” olan Niğde Sancağı'na⁹⁷ bağlı Bor Kazası'nda da hemen yürürlüğe girmiş görünmektedir. Bor Kazası ileri gelenleri aralarından Mehmed Akif isimli bir kişiyi kaza müdürü olarak seçmişlerdir. Kaza Müdürü Mehmed Akif Bey'in mührü, görevi mucibince, nüfus sayımının yapılmasını müteakip genel toplam hesaplarının altında yer almaktadır⁹⁸. Kaza'nın adlî işlerinin yürütüldüğü kadılık makamında ise “*Eşraf-ı Kuzattan Mehmed Seyyid Efendi veled-i* (bundan sonra “v.”) *Pirizâde*”nin bulunduğu anlaşılmaktadır⁹⁹.

Nüfus defterlerimizde Bor yerleşimi için kasaba ve kaza tanım ve ifadeleri kullanılmıştır. Bor merkez yerleşiminin nüfus bilgilerini ihtiva eden defterimizde “*Bor Kasabası*” tabiri kullanılırken, buraya bağlı köyler ve Ermeni mahallesinin nüfus kayıtlarının bulunduğu defterlerde ise “*Bor Kazası*” tabiri kullanılmıştır.

B) Bor Kazası Alt İdarî Birimleri

Osmanlı taşra idarî yapılanmasında kazanın alt birimi nahiyeler bulunmaktaydı ancak bu dönemde Bor Kazası'nda bir nahiye bulunmamaktadır ve nüfus defterlerimizde de böyle bir kayıt yoktur. Bu sebeple Bor Kazası'nın alt idarî

⁹⁵ İbrahim Öztürk, *Niğde Sancağı'nın İdarî ve Demografik Yapısı (1868-1923)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1995, s.7; Oflaz-Özkarcı, “*Niğde*”, s.95.

⁹⁶ Bkz. s.13-15.

⁹⁷ Bayraktar, “*Niğde Sancağı*”, s.90.

⁹⁸ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.120; Kaza müdürünün mühründe sadece Mehmed Akif Beğ yazısı okunabilmektedir. Ancak Kaza genelinde bu isme sahip yalnızca bir kişi bulunmasından dolayı bu kişinin Hacı Mahmud Mahallesi Sakinlerinden “*Mehmed Akif Beğ v. Hacı Hüseyin Paşazâde*” olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, NFS.d., nr.3582, vr.35.

⁹⁹ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.33; Defterimizdeki bu kayıttan, bu kişinin Kaza'nın kadısı olduğuna dair bir ibare bulunmamaktadır. Ancak Rumeli, Anadolu ve Mısır'daki kazalarda kadılık yaparak rütbe bakımından çıkılabilecek en yüksek rütbenin “*Eşraf-ı Kuzat*” olması Bkz. Feda Şamil Arık, “*Osmanlılarda Kadılık Müessesesi I*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 8, s.11. ve defterlerimizde bu şekilde başka bir kayıt bulunmaması dolayısıyla bu kişinin Kaza'nın kadısı olduğu görülmektedir.

birimleri olarak Bor Kazası'nın merkezi olan Bor Kasabası mahalleleri ve Kaza'ya bağlı köyleri görülebilmektedir.

“Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Bir diğer tanımıyla, aynı mescidde ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir”. “Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde kişilerin bir arada yaşadıkları bu alanın etkisi büyük olmuştur”¹⁰⁰. İdarî bakımdan “temel yönetim” ve asayiş birimi olagelen mahalle¹⁰¹ ve köy, devlet nezdinde vergilerin tarhi ve toplanması, asayişin sağlanması ve bayındırlıkla ilgili bazı yükümlülüklerin yerine getirilmesinde görevli ve sorumlu birimler olmuşlardır¹⁰².

Osmanlı yönetiminin klasik devirden beri en alt birimleri olagelen şehirlerde mahalle ve kırsal alanda köy toplulukları, 19. Yüzyılın ortalarına kadar imamlar, dinî farklılığa göre de haham veya papazlar tarafından yönetilmişler¹⁰³, muhtarlık teşkilatının kurulmasıyla da gerçek manada idarî birer yapı özelliği kazanmışlardır. Ancak imamların idarî anlamdaki görevleri burada sona ermemiş, güvenilir kişiler olarak muhtarlara kefil edilmişler ve mahalle-köyü ilgilendiren konularda söz sahibi olmaya devam etmişlerdir¹⁰⁴.

Nüfus sayımları yapılırken şehir ve kasaba nüfusları, mahalle ve köy birimleri adı altında sayılmış ve kaydedilmiştir. Mahalle ve köylerin idarî yöneticisi olan muhtarlar ve toplumun bu birimlerdeki dinî lideri ve yukarıda belirttiğimiz gibi idarî görevleri de bulunan imam ve papazlar da defterlerde görevleri belirtilerek en başta kaydedilmişlerdir.

Nüfus defterlerimize göre Bor Kasabası'nda yirmi beş Müslüman, bir tane de Ermeni mahallesi olmak üzere toplam yirmi altı mahalle ve Bor Kazası'na bağlı yedi adet köy bulunmaktadır. Bu köylerden en büyüğü olan Kilisehisar Köyü'nün ayrıca dört tane mahallesi vardır.

---

¹⁰⁰ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki 'Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, Osmanlı Araştırmaları, IV, Ed. Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul 1984, s.69.

¹⁰¹ Aynı makale, s.72-73.

¹⁰² İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, (basım yeri yok) 2000, s.3.

¹⁰³ Ortaylı, Mahalli İdareler, s.106-107.

¹⁰⁴ Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.40.

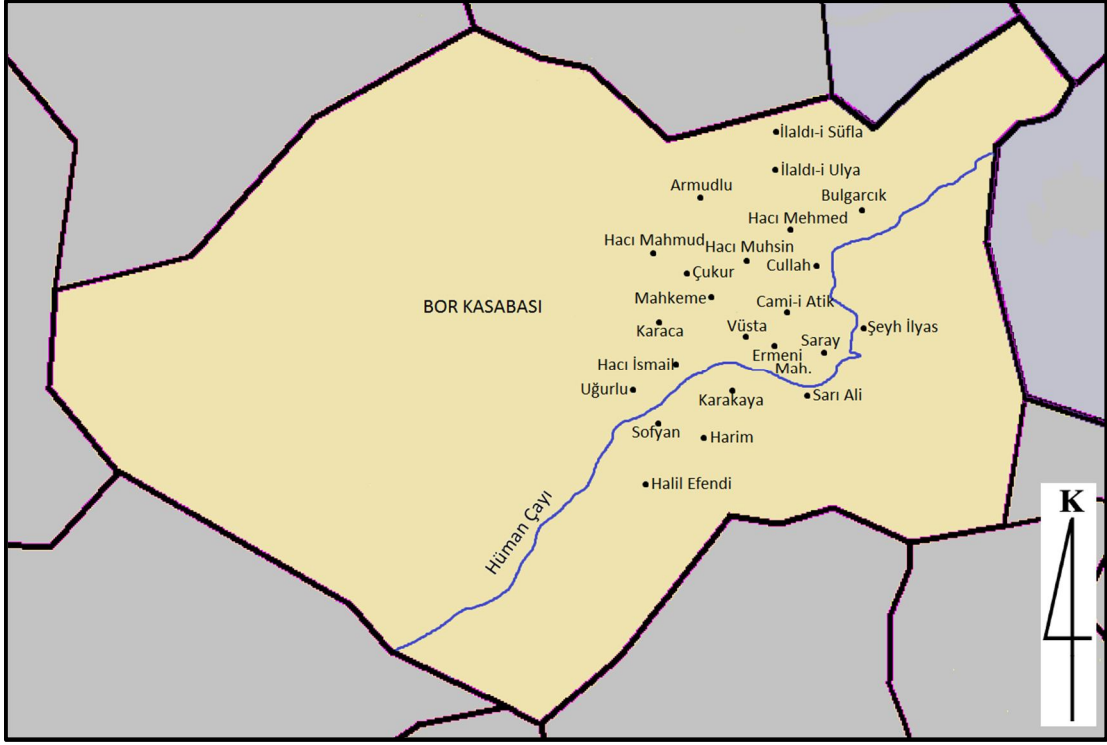
1- Mahalleler

Bor Kasabası'nın nüfus defterlerimizde kayıtlı bulunan mahallelerinden bazıları 16. Yüzyılda ve öncesinde kurulmuştur. 16. Yüzyılın sonunda Bor'da 23 mahallenin bulunduğu ve bu mahallelerin 10 tanesinin ismini mescidden, birinin camiden, 11 tanesinin şahıs isimlerinden aldığı ve geriye kalan bir tanesinin de öteden beri zimmiyan mahallesi olarak anıldığı bilinmektedir¹⁰⁵. Buna göre adını yerleşimdeki mescid veya camiden alan ve defterlerimizde “*mescid*” ibaresinin çıkarılmasından başka adında değişiklik olmayan mahalleler Hacı Muhsin, Vüsta, Sofyan, Uğurlu, İbn-i Sırrı, Cullah, Hacı İsmail, Hacı Mehmed, Karakaya, Cami-i Atik ve Şeyh İlyas Mahalleleridir. 16. yüzyılda adı Zimmiyan Mahallesi olan mahalle, defterimizde Ermeni Mahallesi olarak kayıtlı mahalle olmalıdır. Diğer mahalleler ise adlarını şahıslardan ve yerleşimin bazı özelliklerinden almış görünmektedirler¹⁰⁶.

---

¹⁰⁵ Rafet Metin, *XVI. Yüzyılda Orta Anadolu'da Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Keskin Örneği)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s.16.

¹⁰⁶ 16. Yüzyılda Bor Kazası'nın mahalleleri ve mahalle adlarının detaylı listeleri için Bkz. Metin, *Nüfus ve Yerleşme*, s.23; Toroğlu, “*Kuruluş*”, s.179-180.

Harita 2: Bor Kasabası Mahalleleri ve Konuşlanma Şekli¹⁰⁷

Nüfus defterlerimizde, Bor Kasabasının çoğunlukta olan mahalle birimlerinde görevli birer imam ve muhtar bulunurken bazı birimlerde ise bu görevleri icra eden bir görevlinin bulunmadığı görülmektedir.

¹⁰⁷ Haritadaki bazı mahallelerin adları bugün mahalle ve sokak adı olarak kullanılmaktayken bazılarının adları ise değişikliğe uğramıştır. Ancak yerlerinin tespit edilmesi, cami, mescit ve türbe gibi tarihi yapıların varlığı ve bazı mahallelerin sınır komşuluklarının bilinmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu konuda daha detaylı bilgi için Bkz. Ahmet Öge, *Hurufat Defterlerine Göre Niğde-Bor*, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010; Dündar, *Mimari Eserler*; Saltık, *Tarihi Yapılar*; Can, *Bor Tarihi*. Ancak Şahin, Seyyid Ahmed ve İbn-i Sırrı Mahallelerinin yerleri, bu birimlerde mevcut olduğu bilinen yapıların günümüze ulaşamaması sebebiyle tespit edilememiş ve haritamızda konuş yerleri belirtilmemiştir. Ermeni Kilisesinin ise orta (Vüsta) mahallede bulunmasından dolayı, Ermeni Mahallesinin bu mahalle bünyesinde ya da buraya komşu olduğu düşünülmüştür. Haritamızda mahallelerin konuş yerleri ve birbirlerine uzaklıkları tahminî bir değer taşıyacağı için, harita ölçeği kullanılmamıştır.

Tablo 1: 1845 Yılında Bor Kazası Merkez Kasabası Mahalleleri ve Resmî-İdarî-Dinî Görevlileri¹⁰⁸

Mahalle İsmi	Mahalle İmami	Mahalle Muhtarı (Muhtar-ı Evvel)	Muhtar-ı Sani	Papaz
İlaldî-i Ulya	Ali Efendi v. Mehmed Efendi	Hacı Osman v. İsmail	-	-
İlaldî-i Süfla	Mustafa Efendi v. Ali	Mehmed Emin v. Hacı Mehmed	Hacı Ali veled-i Ali	-
Armudlu	El-hâc Mehmed Hazim Efendi v. Hacı Mahmud Efendi	Mehmed v. Burmacızâde Ali	-	-
Hacı Mehmed	-	-	-	-
Cullah	Ahmed Efendi v. Mehmed	-	-	-
Hacı Muhsin	-	Mustafa v. Kômbek Mehmed	-	-
Cami-i Atik	Mustafa Efendi v. Hasan	-	-	-
Hacı Mahmud	İbrahim Efendi v. Hacı Ahmed	Mustafa v. Selamoğlu	-	-
Vüsta	Halil Şerafeddin v. Sani?	Ali v. Emiroğlu Mustafa	-	-
Mahkeme	Hacı Ahmed Efendi v. Abdurrahman	Hüseyin v. Hacı Hasan	-	-
Saray	Ahmed Arif Efendi v. Ali Şükrü	Mehmed Emin v. Hacı Mehmed	-	-
Çukur	Şeyh Ahmed Kuddusi Efendi v. Maraşzâde İbrahim	-	-	-
Şahin	-	-	-	-
Bulgarcık	Mehmed Efendi v. Hacı Abdi	-	-	-
Şeyh İlyas	Mustafa v. Mustafa	-	-	-
Sarı Ali	Seyyid Abdullah Efendi v. Hacı Mustafa	-	-	-
Seyyid Ahmed	Ali Efendi v. Mustafa	Mehmed v. Hacı Osman	-	-
Harim	Ahmed v. Halil	Mustafa v. Abdullahoğlu	-	-
Halil Efendi	Mustafa Efendi v. Mehmed	-	-	-
Sofyan	Ahmed Emin Efendi v. Hacı Ahmed Efendi	-	-	-
Hacı İsmail	Yusuf Efendi v. Mustafa	-	-	-

¹⁰⁸ Tablomuzda mahalle imamlarının mahalle muhtarlarından evvel verilmesinin nedeni, elimizde bulunan nüfus defterlerinde mahalle imamlarının mahallenin en başında, birinci hanesinde, muhtarların ise ikinci hanede kaydedilmiş olmasıdır. Çalışmamızda da defterlerimizde bulunan bu sıralama takip edilmiştir. Ayrıca mahalle ve köy isimlerinin sırasıyla verildiği tüm tablolarımızda, burada olduğu gibi, birimlerin defterlerimizde yer alış sırası takip edilecektir.

Karakaya	Mehmed Efendi v. Mehmed	-	-	-
Karaca	Abdullah v. Mehmed	Ahmed v. Ömer	-	-
Uğurlu	Mehmed v. Ali	Ömer v. Gariboğlu	-	-
İbn-i Sırrı	Musa Efendi v. Hasan Efendi	-	-	-
Ermeni Mahallesi	-	-	-	Agob v. Karabid
				Mgrdiç v. Asadur (Keşiş)

Bor Kasabası'na bağlı mahalle birimleri, mahalle yöneticisi olan muhtar, imam ve papazların verildiği 1. Tablomuzaya göre Hacı Mehmed, Hacı Muhsin ve Şahin Mahallelerinde “mahalle imamı” olarak kayıtlı kimse bulunmamaktadır. Bunun nedeni bu mahallelerde imamlık görevini yerine getirecek bir kişinin bulunmayışı, mahalle imamı olarak bir kimsenin belirlenmemiş olması veya nüfus kâtibinin bu notu düşmeyi unutmuş olması olabilir. 13 mahallede ise “mahalle muhtarı” kaydı düşülmüş kimse bulunmamaktadır. Ayrıca muhtarlık uygulamasıyla getirilen “ikinci muhtar” (muhtar-ı sani)¹⁰⁹ görevi yalnızca bir mahallede, İlalı-i Süfla'da bulunmaktadır. Bunun nedeni olarak muhtarlık teşkilatının henüz bu mahallelerde tesis edilmemiş olabileceği ileri sürülemez. Çünkü Şenay Atam'ın “Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması: Niğde Merkez Sancağı ve Bor Kazası Örneği” adlı makalesinde, 1835 yılında Bor Kasabası'nın tablomuzdaki mahallelerinin tamamında birinci muhtar ve ikinci muhtar görevlendirmesinin yapıldığı görülmektedir¹¹⁰. Bu durumda bu eksikliklerin nedeni olarak nüfus kâtibinin yazımda hata yaptığı düşünülebilmektedir. Bu eksiklikler göz önünde bulundurulduğunda 25 Müslüman mahallesinin 22'sinde mahalle imamlığıyla görevli, 12'sinde de mahalle muhtarlığıyla görevli kişilerin bulunduğu görülmektedir. Ermeni Mahallesi'nde ise mahallenin idarî ve dinî lideri olarak bir papaz, ayrıca “keşiş” notuyla kaydedilmiş ayrı bir kişi bulunmaktadır.

1835 yılında Bor Kasabası'nın mahallelerinde görevli bulunan imam, muhtar ve papazların bazılarının 1845 yılında da aynı görevlerine devam ettikleri kişilerin adlarından anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsi geçen Atam'ın makalesi ile ana

¹⁰⁹ Çadircı, Anadolu Kentleri, s.38.

¹¹⁰ 1835 yılı Bor Kazası mahalle ve köylerinde görevli imam, muhtar ve papazların detaylı listesi için Bkz. Atam, “Muhtarlık”, s.304-306.

kaynağımız olan nüfus defterleri karşılaştırıldığında; Armudlu, Cullah, Çukur, Şeyh İlyas, Sofyan, Halil Efendi, Hacı İsmail ve Karaca Mahallelerinin imamları, İlaldı-i Ulya ile Mahkeme Mahallelerinin muhtarları ve Ermeni Mahallesi'nin papazının 10 yılı aşkın bir süre görevlerini devam ettirdiklerini görölmektedir¹¹¹.

Yukarıda da belirtildiği üzere, mahalle muhtarları mahalle ileri gelenlerinden, güvenilir kişiler arasından seçilmekteydi. Buna uygun olarak, 1. Tablomuzda mahalle muhtarlarının adlarının genellikle aile veya sülale adlarıyla kaydedildiği görölmektedir. Bu kişilerin baba adı yerine sülale adıyla kaydedilmeleri, tanınan ailelerin mensubu olarak bu adlarla tanındıklarını göstermektedir. Mahalle imamları ise görevleri gereği toplumun saygı duyduğu kişilerdir. Tablomuzda da göröldüğu üzere mahalle imamları genellikle adlarının sonuna eklenen “*efendi*” tabiriyle kaydedilmişlerdir. Bu da onların toplum içinde de bu şekilde anıldıklarını, saygı ve hürmet gördüklerini göstermektedir.

Tablo 1’de mahalle adlarıyla birlikte vermeye çalıştığımız mahalle imam ve muhtarlarından ayrı olarak defterlerimizde yalnızca imam, müezzin, hatib, kâtib, bekçi ve mîr-âb gibi toplumu ilgilendiren resmî, idarî ve dinî unvan-meslek sıfatlarıyla kayıtlı olan kişiler de bulunmaktadır.

Tablo 2: Bor Kazası Merkez Kasabası Diğer Görevlileri

Mahalle Adı	Adı	Görevi	Açıklama
İlaldı-i Ulya	Molla Mustafa v. Mehmed	İmam	
Armudlu	Hafız Kara İsmail v. Mahmud	İmam	
Armudlu	Hacı Ali Efendi v. Mustafa	İmam	
Hacı Mehmed	Kara Musa Efendi v. Musa Bey	İmam	
Hacı Mahmud	Kara Mehmed v. Bakkaloğlu	İmam	
Vüsta	Kara Ali Efendi v. Azadınlı Mehmed	İmam	
Mahkeme	Mehmed Emin Efendi v. Mustafa	İmam	
Saray	Mehmed Said Efendi v. Ali Efendi	İmam	İmam ve Hatib-i Cami-i Şehid Mehmed Paşa
Saray	Kara Mehmed Efendi v. Osman	İmam	
Şeyh İlyas	Fethullah v. Demirayakzâde İbrahim	İmam	İmam-ı Mahalle-i Bulgarcık

¹¹¹ gös. yer.

Şeyh İlyas	Kara Hüseyin v. Hacı Ömer	İmam	
Şeyh İlyas	Kara Halil Efendi v. Abdullah	İmam	
Şeyh İlyas	Kara Ahmed v. ...?	İmam	
Sarı Ali	Kara Halil v. Dühancı Osman	İmam	
Sarı Ali	Kara Selim Efendi v. Mustafa	İmam	
Hacı Muhsin	Hacı Mehmed v. Ali	Müezzin	
Vüsta	Hamza Efendi v. Mustafa	Müezzin	
Saray	Hafız Ahmed Efendi v. Pirizâde	Müezzin	
Çukur	Abdullah v. Hüseyin	Müezzin	
Sarı Ali	Hasan v. Mehmed	Müezzin	
Hacı Mehmed	İbrahim Efendi v. Ali	Mahalle Hatibi	
Hacı Muhsin	Hacı Ali Efendi v. Ahmed	Mahalle Hatibi	
Harim	Mustafa Efendi v. Mustafa	Hatib	
Armudlu	İbrahim Tahir Efendi v. İsmail	Kâtib	Kâtib-i Mahkeme
Hacı Mahmud	Hacı Nuh Efendi v. Abdullah	Kâtib	Küttabdan
Saray	Mehmed Said Efendi v. Ali Efendi	Kâtib	Mukayyid-i Nüfus
Saray	Mehmed Emin Efendi v. Mehmed Efendi	Kâtib	Küttabdan
Cami-i Atik	Mehmed v. Mestcioğlu Mustafa	Bekçi	
Mahkeme	Hacı Mehmed v. Ahmed	Bekçi	
Şeyh İlyas	Mehmed v. ...?oğlu	Bekçi	
Harim	Hasan v. Ahmed	Tekke Bekçisi	
Karaca	Mustafa v. Kocaoğlu Mehmed	Bekçi	
Mahkeme	Hüseyin v. Hacı Hasan	Mir-âb	Bu kişi aynı zamanda mahallenin de muhtarıdır

Tablo 2’de Bor Kasabası’nın farklı mahallelerinde, öncekilerden farklı olarak, 15 kişinin imam olarak kayıtlı bulunduğu görülmektedir. Bu kişiler defterlerimizde, “mahalle imamı” olarak ayrı bir not ile değil, isimlerinin hemen önünde yalnızca “imam” ibaresi bulunduğu halde kaydedilmişlerdir ve Kasaba’nın mahallelerinde bulunan diğer cami ve mescidlerde görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Yine pek çoğunun isminde “efendi” tabirinin bulunması da, imam tabirinin bir lakap değil meslek sahipleri olarak ve toplum tarafından hürmet gördüklerini göstermektedir.

Tablomuzun açıklama bölümünde belirtilen Şeyh İlyas Mahallesi'nde sakin bir imamın Bulgarçık Mahallesi'nde imamlık yaptığı notu dikkat çekmektedir. Bir diğer dikkat çekici nokta ise Saray Mahallesi sakinlerinden “*Mehmed Said Efendi v. Ali Efendi*”¹¹²’nin Kasaba’nın merkezinde bulunan, Bor’un en önemli camilerinden Sokullu Mehmed Paşa’nın yaptırdığı ve kendi adıyla anılan caminin¹¹³ imamlığı görevinde bulunmasıdır.

Kasaba’da yine farklı mahallelerde beş kişinin müezzin olarak kaydedildiği defterlerimizde, üç kişi hatib ve dört kişi de kâtip olarak kaydedilmiştir. Bunlardan ikisi sadece “*küttabdan*” şeklinde belirtilirken bir kişi “*kâtib-i mahkeme*”, diğeri ise “*mukayyid-i nüfus*” şeklinde belirtilmiştir. Mukayyid-i nüfus, yani nüfus kâtibi şeklinde kaydedilen bu kişi, yukarıda belirttiğimiz Sokullu Mehmed Paşa Camii’nde imamlık görevinde bulunan Mehmed Said Efendi’dir. Mehmed Said Efendi’nin, giriş bölümünde belirttiğimiz, Tanzimat’ın ilanından sonra sancak ve kazalara nüfus hareketlerinin tespiti ve kaydıyla görevli nüfus memuru atanması kapsamında Bor Kazası’nda nüfus kâtipliğiyle de görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

Tablomuzda, güvenlik ve asayişin sağlanması açısından Kasaba’da beş kişinin bekçilik görevinde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Mahkeme Mahallesi’nin muhtarı olan kişinin, aynı zamanda Kasaba veya Kaza genelinin su işleriyle de alakadar olduğu, “*mîr-âb*” şeklinde kaydedilmesinden anlaşılmaktadır¹¹⁴.

2- Köyler

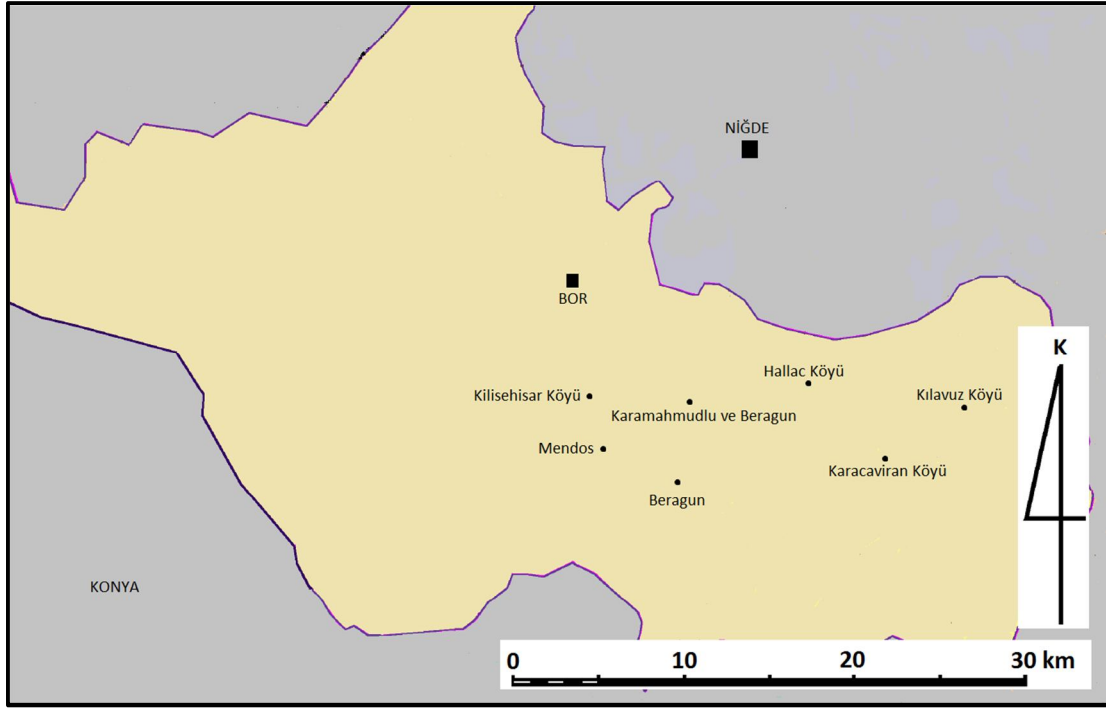
Nüfus defterlerimizde Bor Kazası’na bağlı bulunan toplam yedi tane köy yer almaktadır. Bu köylerden, tarihî Tyana kenti üzerinde kurulmuş olan Kilisehisar Köyü, Bor Kazası’na bağlı bulunan diğer köylerden daha büyük ve dört mahalleden oluşan bir köy olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu bakımdan çalışmamızda, nüfus defterlerimizde yer aldığı şekliyle Kilisehisar Köyü alt mahallî birimleriyle ve diğer köyler de kendi adlarıyla ele alınmıştır. Yine nüfus defterlerimizde dikkati çeken bir

¹¹² BOA, NFS.d., nr.3582, vr.47.

¹¹³ Kaynaklarımızda “*Sokullu Mehmed Paşa Camii*”, Bkz. Saltık, *Tarihi Yapılar*, s.80-81. “*Paşa Camii*” Bkz. Dündar, “*Camiler*”, s.63. ve döneminde “*Şehid Mehmed Paşa*” ve “*Sokullu Vezir Camii*” adlarıyla da anılan cami, Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s.253. temel kaynağımız olan nüfus defterinde ise yine “*Şehid Mehmed Paşa Camii*” adıyla anılmaktadır. Bkz. BOA, NFS.d., nr.3582, vr.47.

¹¹⁴ Mîr-âb; bir şehrin su işlerine bakan kimse. Bkz. Devellioğlu, *Lûgat*, s.651.

husus da, “Beragun” adının iki ayrı köy biriminde de bulunmasıdır. Burada, “Karamahmudlu ve Beragun” adındaki köy biriminin, kaynaklarımızda¹¹⁵ yalnızca “Karamahmudlu” adıyla geçen köy ile aynı birim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak çalışmamızda, ana kaynağımızda yer alan isim dikkate alınmıştır¹¹⁶.

Harita 3: Bor Kazası Köyleri ve Konuşlanma Şekli¹¹⁷

¹¹⁵ Can, *Bor Tarihi*, s.29; Atam, “*Muhtarlık*”, s.306.

¹¹⁶ Ayrıca, bazı kaynaklarımızda ve ana kaynağımız olan nüfus defterlerinin BOA. Arşiv kataloğundaki kaydında, Bor Kazası'nın adı ile “(Bor)(Kayı)” Bkz. s.13. ve “Kayı maa Bor” Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara 2006, s.293; şeklinde anılan ve bu dönemde Bor Kazası'na bağlı bulunduğu halde nüfus defterlerimizde nüfus verileri yer almadığı için çalışmamızda yer verilmeyen önemli bir birim de Bor'un batısında bulunan Kayı Köyü'dür. Osmanlı Hanedanı'nın mensup olduğu boyun adını taşıyan bu köy, bölgenin en eski yerleşimlerinden biridir. Bkz. Şaban Bayrak, “*18 ve 19. Yüzyıllarda Niğde ve Çevresinde Aşiretler, Eşkyaılık Hareketleri ve Diğer Olaylar*”, Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, İstanbul 2005, s.55. Kaynaklarımızda Bor adı ile beraber anılmasından dolayı burada kısaca bilgi verilmesi uygun bulunmuştur.

¹¹⁷ Haritamızda görülen Bor Kazası köylerinden Kilisehisar'ın bugün Kemerhisar adıyla anılmasıyla birlikte, buranın mahalleleri ve Kılavuz, Hallaç, Karacavıran ve Karamahmudlu-Beragun (bugün Karamahmudlu) Köyleri adlarını hala muhafaza etmektedirler. Adı değişikliğe uğrayan Beragun Köyü'nün bugün “*Havuzlu*” adını taşıdığı bilinmektedir. Bkz. Hüseyinklioğlu-Arslan, “*Yerleşme*”, s.308. Haritamızda, herhangi bir yer tespit bilgisine ulaşamadığımız Mendos Köyü'nün, Konya Vilayet Salnamesinde Kaza'ya mesafesinin diğer köylere göre bir saat az olmasıyla yeri yaklaşık olarak tespit edilebilmiştir. Bkz. KVS. H.1290, VI, *Bugünkü Harflere Çeviren*: Mehmet Eminioğlu, Ed. Mehmet Birekul, Konya 2008, s.172.

Nüfus defterlerimizde Bor Kazası'na bağlı olan köylerin tamamında muhtarlık görevinin yürütüldüğü görülürken, üç köyde imamlık görevinde kimsenin bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 3: 1845 Yılında Bor Kazası Köyleri ve Resmî-İdarî-Dinî Görevlileri

Köy/Mahalle İsmi	Köy/Mahalle İmamu	Köy/Mahalle Muhtarı (Muhtar-ı Evvel)	Muhtar-ı Sani
Kilisehisar Köyü / Han Mahallesi	Mustafa Said Efendi v. Halil	İbrahim v. İbrahim	-
Kilisehisar Köyü / Kemer Mahallesi	Ali Efendi v. Mehmed Efendi	Hacı Halil v. Gedikoğlu Musa	-
Kilisehisar Köyü / Cami Mahallesi	Mehmed v. Elhac Said	Süleyman v. Hüseyin	-
Kilisehisar Köyü / Çayır Mahallesi	Molla Mustafa v. Musa	İbrahim v. Çavuşoğlu Mustafa	-
Kilisehisar Köyü / Çayır Mahallesi	Molla Ahmed Efendi v. Mustafa (Köy İmamu)		
Mendos Köyü	Mehmed Efendi v. Rıdvan (Ereğli'ye göçmüş)	Ömer v. Muradoğlu	-
Beragun Köyü	Hasan v. Dede Ahmed	Mehmed Emin v. Dede	-
Kılavuz Köyü	Abdülğani Efendi v. Ali	Ahmed v. Osman Ömer	-
Hallac Köyü	-	Osman v. Ahmed	-
Karacaviran Köyü	-	Mustafa v. Mehmed	-
Karamahmutlu ve Beragun Köyü	-	Hasan v. İbrahim	-

3. Tablomuzda görüldüğü üzere Hallac, Karacaviran ve Karamahmutlu-Beragun köylerinde mahalle imamu olarak kayıtlı kimse bulunmamaktadır. Mendos Köyü imamının da ailesi ile birlikte Ereğli'ye göç ettiği kaydı düşülmüştür. Kilisehisar Köyü Çayır Mahallesi'nde birimin imamu olarak bir kişi bulunurken, Kilisehisar Köyü imamu olan "*Molla Ahmed Efendi v. Mustafa*"nın da bu mahallede ikamet ettiği görülmektedir¹¹⁸. Ayrıca yine muhtarlık uygulaması kapsamında ikinci muhtar kaydına da rastlanılmamaktadır. Bunun dışında köylerimizin tamamında birinci muhtarlık görevinin icra edildiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda, Bor Kasabası mahallelerinin görevlilerini karşılaştırma imkânı bulduğumuz Şenay Atam'ın aynı makalesi¹¹⁹ ile köylerin bulunduğu tablomuz tekrar karşılaştırıldığında Kilisehisar Köyü Han, Kemer, Çayır mahalleleri ve Mendos ve

¹¹⁸ BOA, NFS.d., nr.3583, s.68.

¹¹⁹ Atam, "*Muhtarlık*", s.305-306.

Kılavuz Köylerinin imamaları ile Kilisehisar Köyü Kemer Mahallesi'nin muhtarının 1835 yılından beri görevlerine devam ettikleri görülebilmektedir.

Bor Kazası köylerinden yalnız Kilisehisar Köyü Çayır Mahallesi'nde 3. Tablomuzda belirttiklerimizden başka iki kişi daha defterlerimizde imam olarak kayıtlı bulunmaktadır. Bunlardan biri “*mescid imami*”¹²⁰, diğeri ise “*hasbî imam ve müderris*”¹²¹ şeklinde kaydedilmişlerdir. Hasbî imam olarak kayıtlı kişinin görevi karşılığında ücret almadığı anlaşılmaktadır¹²². Ayrıca Han Mahallesi'nde bir kişinin müezzin olduğu, Kemer Mahallesi'nde ise yine bir kişinin kâtib görevinde bulunduğu kayıtlarımızda yer almaktadır¹²³.

II- DEMOGRAFİK YAPI

Kelime olarak ilk kez 19. Yüzyılın ortalarında kullanılan ve “*halkın yazılması, yani sayılması*” manasına gelen demografinin¹²⁴ konusunu nüfus ve hayati olaylar teşkil etmektedir. Nüfus, belirli bir bölgede ve belirli bir anda yaşayan bütün fertlerin meydana getirdiği kütleyi, hayati olaylar ise doğum, ölüm, evlenme, boşanma ve göç gibi nüfus hareketlerini ifade etmektedir. Nüfus verilerinin istatistiksel olarak yorumlanmasıyla beraber demografi bilimi ortaya çıkmıştır¹²⁵.

Demografi için nüfusun miktarı ve sayısal verileri kadar vasıfları ve bunların tetkiki de önemlidir¹²⁶. İnsanlar, beşeriyet olarak tek bir kitlevî hadise olmanın yanında tabii olarak birbirlerinden pek çok konuda farklılık arz ederler ve cinsiyet, milliyet, din, dil, yaş, tahsil, meslek gibi konularda birbirlerinden ayrılırlar. Bu yapısal veriler dikkate alınarak nüfusun kolektif ve kitlesel gruplar altında toplanarak incelenmesi, demografinin ve istatistiksel değerlendirmenin esaslarındandır¹²⁷.

Tarihî hadise ve verilerin demografik incelemeye tâbi tutulması sonucu ortaya çıkan “*tarihî demografi*” ise tarih ilminin izahlarına yeni boyutlar kazandıracak bir ilim olarak belirtilmektedir. Ömer Lütfi Barkan, “...*muhtelif devir ve medeniyetlerin*

¹²⁰ BOA, NFS.d., nr.3583, s.66

¹²¹ BOA, NFS.d., nr.3583, s.73.

¹²² Hasbî; karşılıksız, parasız, bedava. Fahrî. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.334.

¹²³ BOA, NFS.d., nr.3583, s.19; BOA, NFS.d., nr.3583, s.40.

¹²⁴ Cillov, Nüfus İstatistikleri, s.8-9.

¹²⁵ Başol, Demografi, s.10.

¹²⁶ Cillov, Nüfus İstatistikleri, s.10.

¹²⁷ Aynı eser, s.6; Gürtan, Demografik Analiz, s.43.

hususiyetlerini, devletlerin askerî ve idarî teşkilatını, içtimaî ve iktisadî münasebetler nizamını tetkik ve izah” etmede “o devir ve medeniyetlere has nüfus imkân ve zaruretleri, memleket nüfusunun kütlesi, kesafet ve dinamizmi, harita üzerindeki yayılış ve konuş şekli, yer değiştirme imkân ve sür’ati, artış nisbeti, yaşlara, cinsiyete ve meşguliyet nevine göre tereküp tarzı gibi demografik amilleri” hesaba katmanın önemine ve tarih ilmine katkılarına dikkati çekmektedir¹²⁸.

Çalışmamızın ana kaynağı olarak elimizde bulunan Bor Kazası nüfus defterleri, demografik analiz bakımından pek çok veri içermektedir. Doğum ve ölüm kayıtlarının bulunmaması, kadın nüfusun sayılmamış olması ve evlenme - boşanmaya ilişkin de bir kayıt olmaması defterlerimizdeki en büyük veri eksiklikleridir. Ancak her hanede en az bir kadın bulunacağı varsayımı ve ailenin yaşadığı hane nüfusuna dönemin şartlarına göre ortalama bir sayı atfedilmesi gibi yöntemlerle en azından tahminî bir toplam nüfus çıkarımı yapılabilmektedir.

A) Bor Kazası’nın Nüfusu

Defterlerimizde Bor Kazası’nın mahalle ve köylerinde sayım anında ikamet edenlerle beraber, çeşitli sebeplerle Kaza’da bulunmayanlar da sayıma dahil edilmişler ve kaydedilmişlerdir. Ayrıca yine çeşitli sebeplerle Kaza’ya gelip burada konaklayanlar da kayıt altına alınmışlardır. Buna göre 1845 yılında Bor Kazası’nın mahalle ve köylerinde toplam 2.431 hane ve 6.382 nüfus bulunmaktadır. Bor Kazası’na dışardan gelip hanlarda konaklayanların sayısı ise 23’tür ve bunlarla beraber Bor Kazası’nın defterlerimizdeki toplam nüfusu 6.405’dir.

Kaza’nın toplam nüfusu 1831 yılı sayım sonuçları¹²⁹ ile karşılaştırıldığında hane sayısında azalma, kişi sayısında ise artma olduğu görülmektedir. Bu, nüfusun doğum yoluyla doğal bir artışı olabileceği gibi, farklı veya aynı dönemlere ait çalışılan defterlerin mahalle ve köy bakımından farklı içeriklere sahip olabilmelerine de bağlanabilir.

¹²⁸ Barkan, “*Tarihî Demografi*”, s.1-2.

¹²⁹ Bkz. s.7.

1- Nüfusun Mahalle ve Köy Dağılımı

Bor Kazası'nın merkezi olan Bor Kasabası'nın ehl-i İslam mahallelerinde defterlerimize göre 1.771 hane ve 4.393 nefer bulunmaktadır. Ancak 3582 numaralı defterimizde mahalle toplamlarında bu rakamlar 1.773 hane ve 4.429 nefer olarak verilmiştir. Bütün mahallelerde hane ve kişiler tek tek hesaplandığında toplamlar kısmındaki rakamın yanlış olduğu görülmektedir. 2 hane ve 36 kişilik sayı farkı, her mahallenin kaydından sonraki toplamların yanlışlığına dayanmaktadır. Burada Kasaba'nın ehl-i İslam mahalleleri için dikkate alacağımız rakam, sayarak bulduğumuz gerçek rakamlar olan 1.771 hane ve 4.393 kişi sayıları olacaktır.

Bor Kasabası'na tâbi Ermeni Mahallesi'nde ise 65 hane ve 206 kişi bulunmaktadır. Yine Kasaba hanlarında yerleşik bulunan 23 kişi de Kasaba nüfusuna dâhil edilmişlerdir. Böylece Bor Kazası'nın merkezi olan Bor Kasabası'nın ehl-i İslâm ve Ermeni Mahalleleriyle hanlarda yerleşik bulunanların hane toplamı 1.836, nüfus toplamı ise 4.622'dir.

Tablo 4: Bor Kasabası Mahalleleri Hane ve Nüfus Dağılımı

Sıra Nu.	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane Oranı	Kişi Sayısı	Kişi Oranı
1	İLALDI-İ ULYA	74	4,03%	215	4,65%
2	İLALDI-İ SÜFLA	26	1,42%	47	1,02%
3	ARMUDLU	153	8,33%	396	8,57%
4	HACI MEHMED	116	6,32%	276	5,97%
5	CULLAH	68	3,70%	190	4,11%
6	HACI MUHSİN	75	4,08%	191	4,13%
7	CAMI-İ ATIK	74	4,03%	179	3,87%
8	HACI MAHMUD	110	5,99%	295	6,38%
9	VÜSTA	89	4,85%	221	4,78%
10	MAHKEME	21	1,14%	59	1,28%
11	SARAY	53	2,89%	127	2,75%
12	ÇUKUR	47	2,56%	109	2,36%
13	ŞAHİN	30	1,63%	68	1,47%
14	BULGARCİK	25	1,36%	57	1,23%
15	ŞEYH İLYAS	127	6,92%	303	6,56%
16	SARI ALİ	81	4,41%	200	4,33%
17	SEYYİD AHMED	48	2,61%	126	2,73%
18	HARİM	137	7,46%	338	7,31%
19	HALİL EFENDİ	59	3,21%	134	2,90%
20	SOFYAN	73	3,98%	164	3,55%
21	HACI İSMAIL	43	2,34%	106	2,29%
22	KARAKAYA	44	2,40%	95	2,06%

23	KARACA	89	4,85%	225	4,87%
24	UĞURLU	60	3,27%	139	3,01%
25	İBN-İ SIRRI	49	2,67%	133	2,88%
26	ERMENİ MAHALLESİ	65	3,54%	206	4,46%
27	HANLARDA YERLEŞİKLER	0	0,00%	23	0,50%
TOPLAM:		1.836	100%	4.622	100%

Tablo 4'te Bor Kasabası'nda bulunan mahallelerin hane ve nüfus sayıları ile oranları verilmiştir. Buna göre Kasaba'da hane sayısının en fazla olduğu mahalle Armudlu Mahallesi'dir. Bu mahalleyi Harim, Şeyh İlyas, Hacı Mehmed ve Hacı Mahmud Mahalleleri takip etmektedir. Hanlarda yerleşik olanların hanesi yoktur. Onun dışında en az hane sayısı, sondan sırayla, Mahkeme, Bulgarçık, İlaldı-i Süfla, Şahin ve Hacı İsmail Mahallelerinde bulunmaktadır.

Yine Tablo 4'e göre nüfus bakımından en kalabalık mahalle %8,57'lik oranla Armudlu Mahallesi'dir. Armudlu Mahallesi'nden sonra sırasıyla; %7,31 yoğunluk oranı ile Harim, %6,56 ile Şeyh İlyas, %6,38 ile Hacı Mahmud ve %5,97 ile de Hacı Mehmed Mahalleleri gelmektedir. Yine en az nüfus hanlarda yerleşik olanlara aittir. Mahalle olarak ise %1,02'lik oranla İlaldı-i Süfla en az nüfusa sahip mahalledir ve bu birimden sonra sırayla; %1,23 yoğunluk oranı ile Bulgarçık, %1,28 ile Mahkeme, %1,47 ile Şahin ve %2,06 ile de Karakaya Mahalleleri gelmektedir. Hanlarda yerleşiklerin Kasaba nüfusuna oranı ise %0,50'dir.

Kaza'ya bağlı köylerde ise 595 hane ve 1.783 kişi bulunmaktadır. Ancak burada defterlerimizde bulunan köylerin birim toplamlarında da yanlışlık bulunmakta ve kişi sayısı 1.788 olarak görünmektedir. Burada da yine sayarak bulunan sayı olan 1.783 rakamı kullanılacaktır.

Tablo 5: Bor Kazası Köyleri Hane ve Nüfus Dağılımı

Sıra Nu.	Köy Adı	Hane Sayısı	Hane Oranı	Kişi Sayısı	Kişi Oranı
1	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/HAN MAH.	134	22,52%	419	23,50%
2	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/KEMER MAH.	100	16,81%	325	18,23%
3	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/CAMI MAH.	128	21,51%	394	22,10%
4	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/ÇAYIR MAH.	151	25,38%	421	23,61%
5	MENDOS KÖYÜ	22	3,70%	51	2,86%
6	BERAGUN KÖYÜ	20	3,36%	55	3,08%
7	KILAVUZ KÖYÜ	8	1,34%	20	1,12%
8	HALLAC KÖYÜ	17	2,86%	54	3,03%
9	KARACAVIRAN KÖYÜ	6	1,01%	19	1,07%
10	K.MAHMUDLU-BERAGUN KÖYÜ	9	1,51%	25	1,40%
TOPLAM:		595	100%	1.783	100%

Genel olarak Osmanlı köylerinin çok dağınık bir şekilde konuşlandığı ve birçoğunun beş-altı haneden oluştuğu bilinmektedir. Bununla birlikte kasaba olarak sayılan ancak köy hayatı yaşanan dört-beş yüz hanelik köyler de mevcuttur¹³⁰. Osmanlı Devleti köylerinin geneli için geçerli olan bu durumun Bor Kazası köyleri için de geçerli olduğu görülmektedir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere Kilisehisar Köyü, dört mahalleden oluşmaktadır ve bu mahalleler diğer köylerden hane ve nüfus sayıları bakımından oldukça büyüktürler. Kilisehisar Köyü Çayır Mahallesi 151 hane sayısı ile en çok haneye sahip yerleşimdir. Buradan sonra sırasıyla; 134 hane ile Han Mahallesi, 128 hane ile Cami Mahallesi ve 100 hane ile de Kemer Mahallesi gelmektedir. En az hanenin bulunduğu köy 6 hanesi bulunan Karacaviran Köyü'dür. Kılavuz Köyü'nün 8, Karamahmudlu-Beragun Köyü'nün 9 ve Hallac Köyü'nün 17 hanesi vardır.

Nüfus büyüklüğünde de sıralama değişmemekte ve Çayır Mahallesi %23,61'lik oranla Kilisehisar Köyü'nün en yoğun nüfusa sahip mahallesi olarak görülmektedir. Burayı sırasıyla; %23,50 yoğunluk oranı ile Han, %22,10 ile Cami ve %18,23 ile Kemer Mahalleleri takip etmektedir. En az nüfus ise %1,07'lik bir oranla Karacaviran Köyü'nde bulunmaktadır. Burayı ise sırasıyla; %1,12 oran ile Kılavuz, %1,40 ile Karamahmudlu-Beragun, %2,86 ile Mendos, %3,03 ile Hallac ve %3,08 ile de Beragun Köyleri takip etmektedir.

¹³⁰ Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s.496.

Dört büyük mahalleden oluşan Kilisehisar Köyü'nün tek başına toplam hane sayısı 513, nüfusu ise 1.559'dur. Kilisehisar Köyü, Kaza'nın Tablo 5'te görülen diğer köylerine kıyasla %86,22'lik hane, %87,44'lük nüfus oranına sahiptir.

Hane ve nüfus verilerinin Bor Kazası genelinde değerlendirilmesi sonrasında Kasaba ve köy birimlerindeki oranlar değişmektedir. Bunda Kilisehisar Köyü'nün mahallelerindeki nüfus fazlalığının etken olduğu görülmektedir.

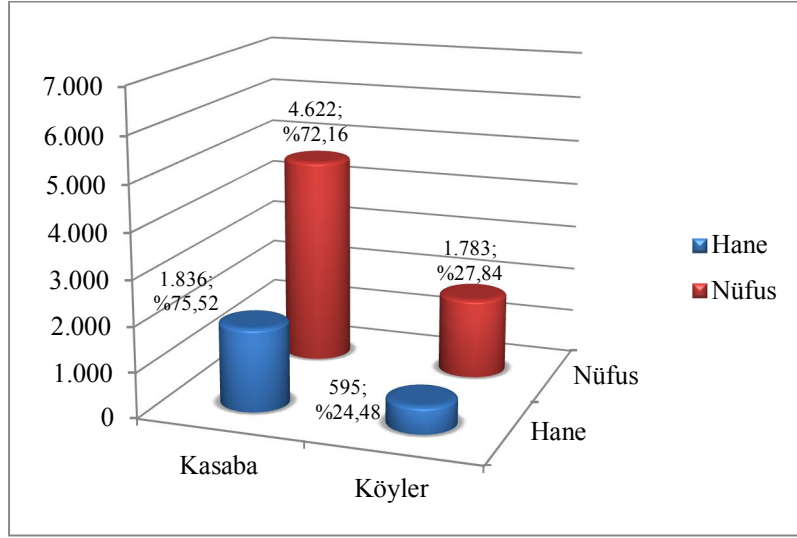
Tablo 6: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Hane ve Nüfus Dağılımı

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Hane Sayısı	Hane Oranı	Kişi Sayısı	Kişi Oranı
1	İLALDI-İ ULYA MAHALLESİ	74	3,04%	215	3,36%
2	İLALDI-İ SÜFLA MAH.	26	1,07%	47	0,73%
3	ARMUDLU MAH.	153	6,29%	396	6,18%
4	HACI MEHMED MAH.	116	4,77%	276	4,31%
5	CULLAH MAH.	68	2,80%	190	2,97%
6	HACI MUHSİN MAH.	75	3,09%	191	2,98%
7	CAMİ-İ ATİK MAH.	74	3,04%	179	2,79%
8	HACI MAHMUD MAH.	110	4,52%	295	4,61%
9	VÜSTA MAH.	89	3,66%	221	3,45%
10	MAHKEME MAH.	21	0,86%	59	0,92%
11	SARAY MAH.	53	2,18%	127	1,98%
12	ÇUKUR MAH.	47	1,93%	109	1,70%
13	ŞAHİN MAH.	30	1,23%	68	1,06%
14	BULGARCİK MAH.	25	1,03%	57	0,89%
15	ŞEYH İLYAS MAH.	127	5,22%	303	4,73%
16	SARI ALİ MAH.	81	3,33%	200	3,12%
17	SEYYİD AHMED MAH.	48	1,97%	126	1,97%
18	HARİM MAH.	137	5,64%	338	5,28%
19	HALİL EFENDİ MAH.	59	2,43%	134	2,09%
20	SOFYAN MAH.	73	3,00%	164	2,56%
21	HACI İSMAIL MAH.	43	1,77%	106	1,65%
22	KARAKAYA MAH.	44	1,81%	95	1,48%
23	KARACA MAH.	89	3,66%	225	3,51%
24	UĞURLU MAH.	60	2,47%	139	2,17%
25	İBN-İ SIRRI MAH.	49	2,02%	133	2,08%
26	ERMENİ MAHALLESİ	65	2,67%	206	3,22%
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/HAN MAH.	134	5,51%	419	6,54%
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/KEMER MAH.	100	4,11%	325	5,07%
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/CAMİ MAH.	128	5,27%	394	6,15%
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/ÇAYIR MAH.	151	6,21%	421	6,57%
31	MENDOS KÖYÜ	22	0,90%	51	0,80%
32	BERAGUN KÖYÜ	20	0,82%	55	0,86%
33	KILAVUZ KÖYÜ	8	0,33%	20	0,31%
34	HALLAC KÖYÜ	17	0,70%	54	0,84%
35	KARACAVİRAN KÖYÜ	6	0,25%	19	0,30%

36	KARAMAHMUDLU-BERAGUN KÖYÜ	9	0,37%	25	0,39%
37	HANLARDA YERLEŞİKLER	0	0,00%	23	0,36%
TOPLAM:		2.431	100%	6.405	100%

Tablomuzaya göre Bor Kazası'nın mahalle ve köyleri arasında hane ve kişi sayı ve oranları bakımından büyük farklar olduğu görülmektedir. Kaza geneli hane sayı ve oranında Armudlu Mahallesi %6,29'luk oranla ilk sırada yer almaktadır. Arkasından Kilisehisar Köyü Çayır Mahallesi (%6,21), Harim Mahallesi (%5,64) ve Kilisehisar Köyü Han Mahallesi (%5,51) gelmektedir. Hane oranında son sıralarda yine Kilisehisar haricindeki diğer köyler bulunmaktadır. Bu köyler Kaza geneli nüfus oranlarında da son sıralarda yer almaktadırlar. Ancak hane başına nüfus oranlarının yüksek olduğu anlaşılan Kilisehisar Köyü Çayır Mahallesi 421 kişi ve %6,57'lik oranla ilk sırada, Han Mahallesi ise 419 kişi ve %6,54 oranı ile ikinci sırada yer almaktadırlar. Hane sayısında ilk sırada yer alan Armudlu Mahallesi ise 396 kişi ve %6,18 oranı ile üçüncü sıradadır. Köy yerleşimi olmasına rağmen Kilisehisar'ın Çayır ve Han mahalleleri, defterlerimizde bulunan en çok nüfusa sahip yerleşimler olarak görünmektedirler. Ayrıca farklı yerleşimler arasında hane başına nüfus dağılımının da farklılık arz ettiği, hane sayısı az olmasına rağmen nüfusun fazla olabildiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6'da verilen alt birimlerin Kasaba-Köyler genel birim toplamalarında karşılaştırmalı değerlerinin verildiği 1. Grafiğimize göre, Bor Kasabası mahallelerinin toplam hane sayısı 1.836 ve yoğunluk oranı %75,52 iken, köylerin toplam hane sayısı 595 ve yoğunluk oranı %24,48'dir. Kasaba'nın, hanlarda yerleşik olanlar dâhil, toplam nüfusu 4.622 ve yoğunluk oranı %72,16, köylerin toplam nüfusu ise 1.783 ve yoğunluk oranı %27,84 olarak değer bulmaktadır.

Grafik 1: Bor Kazası Kasaba-Köy Birimleri Genelinde Hane-Nüfus Sayı ve Dağılım Oranları

2- Nüfusun Hane Dağılımı

Hane, nüfus defterlerimizde, bir ailenin yaşadığı birim, ev, konutu ifade etmektedir. Hanede yaşayan nüfus sayısı, bölgenin demografik ve sosyal yapısı açısından önemlidir. Defterlerimizde hanenin Bor Kazası merkez Bor Kasabası'nda ortalama nüfusu 2,50'dir. Bor Kazası'na bağlı köylerde bu sayı 3,00'e çıkmaktadır. Bor Kazası'nın genelinde ise ortalama hane nüfusu 2,63'tür. Kasaba ve Kaza geneline ait verdiğimiz bu oranları gösteren Tablo 7'ye, hanlarda yerleşik bulunan 23 kişi, hane yapısına sahip olmadıkları için dâhil edilmemişlerdir.

Tablo 7: Bor Kazası'nda Hanenin Ortalama Nüfusu

Yerleşim Adı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hanenin Ortalama Nüfusu
BOR KASABASI	1.836	4.599	2,50
KÖYLER	595	1.783	3,00
BOR KAZASI GENEL	2.431	6.382	2,63

Tablo 7'ye göre Bor Kazası'na bağlı köylerde hanenin ortalama nüfusu Bor Kasabası'nın hane nüfus ortalamasından yüksek görünmektedir. Bu durumun nedeni, içtimai sebeplerle ve umumiyetle köylerde doğum oranının şehirleşmiş yerleşimlere

göre daha fazla olması¹³¹ ve kasaba-köy yerleşmelerinde, mensup bireyler bakımından hane yapısının farklılık arz etmesiyle¹³² açıklanabilir.

Temel kaynağımız olan nüfus defterleri, daha ayrıntılı bir şekilde, hanelerdeki nüfus sayısını görebilmemize de imkân tanımaktadır. Bor Kazası mahalle ve köylerinde hanelerin farklı rakamlarla seyreden nüfus yapıları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Hanenin Nüfus Yapısı

Sıra Nu.	Mahalle/Köy	1 Kişi	2 Kişi	3 Kişi	4 Kişi	5 Kişi	6 Kişi	7 Kişi	8 Kişi	9 Kişi	10 Kişi	11 Kişi
1	İLALDI-İ ULYA	15	20	19	12	3	2	2	-	1	-	-
2	İLALDI-İ SÜFLA	14	7	1	4	-	-	-	-	-	-	-
3	ARMUDLU	36	44	37	22	12	1	1	-	-	-	-
4	HACI MEHMED	21	56	23	9	5	1	1	-	-	-	-
5	CULLAH	12	21	18	6	8	3	-	-	-	-	-
6	HACI MUHSİN	15	27	17	10	5	1	-	-	-	-	-
7	CAMI-İ ATİK	17	25	20	8	4	-	-	-	-	-	-
8	HACI MAHMUD	26	33	22	16	9	2	1	-	1	-	-
9	VÜSTA	19	31	18	19	2	-	-	-	-	-	-
10	MAHKEME	4	4	8	4	-	-	1	-	-	-	-
11	SARAY	13	21	11	4	3	-	-	1	-	-	-
12	ÇUKUR	11	17	13	5	1	-	-	-	-	-	-
13	ŞAHİN	9	10	7	2	2	-	-	-	-	-	-
14	BULGARCIK	7	12	2	1	2	1	-	-	-	-	-
15	ŞEYH İLYAS	35	46	24	15	1	3	3	-	-	-	-
16	SARI ALİ	21	27	17	8	6	2	-	-	-	-	-
17	SEYYİD AHMED	6	21	11	7	2	-	1	-	-	-	-
18	HARİM	36	44	30	18	6	1	1	-	1	-	-
19	HALİL EFENDİ	17	22	11	6	2	1	-	-	-	-	-
20	SOFYAN	23	20	23	4	2	1	-	-	-	-	-
21	HACI İSMAİL	11	17	6	5	2	1	1	-	-	-	-
22	KARAKAYA	14	16	10	2	1	1	-	-	-	-	-
23	KARACA	18	32	25	7	3	3	1	-	-	-	-
24	UĞURLU	18	20	11	8	2	1	-	-	-	-	-
25	İBN-İ SIRRI	9	13	15	9	2	-	1	-	-	-	-
26	ERMENİ MAHALLESİ	13	14	12	13	5	5	2	1	-	-	-
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/HAN MAH.	23	27	41	20	7	11	2	3	-	-	-
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/KEMER MAH.	12	26	23	20	10	4	2	3	-	-	-
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/CAMI MAH.	25	29	27	24	16	4	-	-	1	1	1
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/ÇAYIR MAH.	41	30	40	22	5	8	2	2	1	-	-
31	MENDOS KÖYÜ	4	10	6	1	1	-	-	-	-	-	-
32	BERAGUN KÖYÜ	2	8	5	4	-	1	-	-	-	-	-
33	KILAVUZ KÖYÜ	4	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-
34	HALLAC KÖYÜ	3	4	4	2	2	1	1	-	-	-	-

¹³¹ Cillov, Nüfus İstatistikleri, s.224-227; Gürtan, Demografik Analiz, s.306-307.

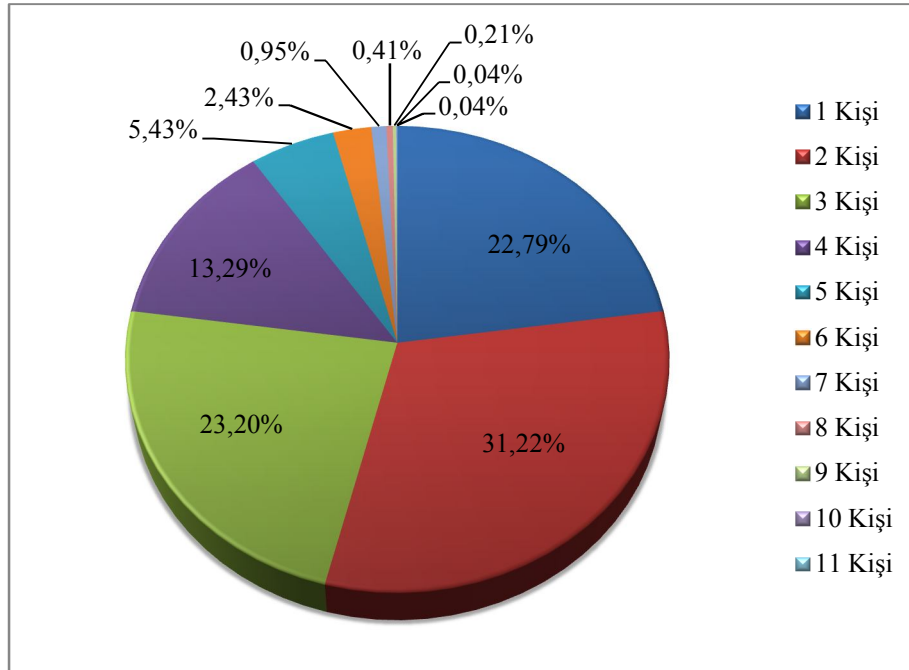
¹³² Bkz. s.71...122-123.

35	KARACAVIRAN KÖYÜ	-	1	3	2	-	-	-	-	-	-	-
36	K.MAHMUDLU-BERAGUN KÖYÜ	-	4	3	2	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM:		554	759	564	323	132	59	23	10	5	1	1

Tablo 8’de nüfusu 1 kişiden 11 kişiye kadar çıkan hanelerin mahalle ve köylere göre dağılımı görülmektedir. Buna göre Kaza genelinde 1 kişilik hane sayısı 554’tür. Bu rakama hanlarda yerleşik bulunan bireyler, yine hane yapısına sahip olmadıkları için dâhil edilmemiştir. 2 kişilik 759 hane, 3 kişilik 564, 4 kişilik 323, 5 kişilik 132, 6 kişilik 59, 7 kişilik 23, 8 kişilik 10, 9 kişilik 5, 10 ve 11 kişilik de 1er hane bulunmaktadır. En çok 2 kişilik hanenin bulunduğu tablomuzda en az sayı 10 ve 11er kişilik hanelerdir.

Bor Kazası geneli için hanenin nüfus oranlarının verildiği 2. Grafiğimize bakıldığında toplam 2.431 hane içerisinde en büyük yoğunluğun %31,22 oranıyla 2 kişilik hanede olduğu görülmektedir. Takiben 3 ve 1’er kişilik haneler %23,20 ve %22,79’luk oranlarıyla gelmektedir.

Grafik 2: Bor Kazası’nda Hanenin Nüfus Oranları

Hane nüfusu, Kasaba-Köyler ve Müslim-Gayrimüslim birimleri temelinde karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, birimler yoğunluk değerlerindeki değişikliklerde 3 ve 4 kişilik hane yapısının etken olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Bor Kazası Kasaba-Köyler ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Hanenin Nüfus Yapısı

BİRİMLER	Değer	1 Kişi	2 Kişi	3 Kişi	4 Kişi	5 Kişi	6 Kişi	7 Kişi	8 Kişi	9 Kişi	10 Kişi	11 Kişi
KASABA	Sayı	440	620	411	224	90	30	16	2	3	0	0
	Oran	24,0%	33,8%	22,4%	12,2%	4,9%	1,6%	0,9%	0,1%	0,2%	0,0%	0,0%
KÖYLER	Sayı	114	139	153	99	42	29	7	8	2	1	1
	Oran	19,2%	23,4%	25,7%	16,6%	7,1%	4,9%	1,2%	1,3%	0,3%	0,2%	0,2%
MÜSLİM	Sayı	541	745	552	310	127	54	21	9	5	1	1
	Oran	22,9%	31,5%	23,3%	13,1%	5,4%	2,3%	0,9%	0,4%	0,2%	0,0%	0,0%
GAYRİMÜSLİM	Sayı	13	14	12	13	5	5	2	1	0	0	0
	Oran	20,0%	21,5%	18,5%	20,0%	7,7%	7,7%	3,1%	1,5%	0,0%	0,0%	0,0%

Kasaba-Köyler ve Müslim-Gayrimüslim birimlerinde karşılaştırmalı hane nüfus yapısının verildiği 9. Tablomuzda, 1 ve 2 kişilik hane oranlarındaki yoğunluğun Kasaba’ da köylere göre daha fazla olduğu ancak 3 ve üzeri nüfusa sahip hane oranlarında ise köyler birimindeki yoğunluğun yüksek olduğu görülmektedir. Kasaba biriminde 1 ve 2 kişilik hane oranları sırasıyla %24,0 ve %33,8 iken köylerde bu oranlar %19,2 ve %23,4’tür. 3 kişilik hane burada bir sınır teşkil etmekte ve köylerde oran %25,7 iken Kasaba’da %22,4’e; 4 kişilik hanede ise Kasaba’da oran %12,2 iken köylerde %16,6’ya tekabül etmektedir. Diğer değerlerde de oranların Kasaba’ya göre köylerde daha yüksek olduğu gözlenen tablomuzda Kasaba’da küçük aile, köylerde ise kalabalık aile yapısının ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Tablomuzun Müslim ve Gayrimüslim birimlerin değerlerinin verildiği kısımda 1, 2 ve 3 kişilik hane oranlarının Müslim biriminde, ancak 4 ve 8 arası nüfusa sahip hane oranlarının ise Gayrimüslim birimde yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Hanlarda yerleşik bulunan Gayrimüslim kişilerin yine hane yapısı içerisinde bulunmadıkları için dâhil edilmediği tablomuzda, Ermeni

Mahallesi'nin Müslüman mahallelerine göre daha kalabalık hane yapısına sahip olduğu söylenebilir.

3- Bor Kazası'nın Tahminî Nüfusu

Osmanlı Devleti'nin tarihî demografisiyle ilgili yapılan çalışmalarda, kadınların tâbi tutulmadığı her türlü sayım ve yazım kaynaklarından, bir bölgenin veya genel olarak devletin tahminî nüfusunu ortaya koymak için temel nüfus birimi olarak “hane” kavramı üzerinde durulmaktadır. Hanede yaşayan kadın-erkek toplam kişi sayısının tahmininde çeşitli rakamlar kullanılmış ve bu rakamların hane sayısı ile çarpılması suretiyle genel nüfus belirlenmeye çalışılmıştır. Bu noktada Türkiye’de tarihî demografinin öncüsü sayılan Ömer Lütfi Barkan, hanenin tahminî nüfusu olarak 5 rakamını kullanmış ve bunun hane adediyle çarpılarak tahminî bir nüfus rakamı ortaya koymanın pek hatalı olmayacağını savunmuştur¹³³. Barkan’ın pek çok araştırmacı tarafından benimsenen ve kullanılan tahrir defterleri üzerindeki bu görüşünün yanında farklı görüşler de ortaya atılmış ve katsayı olarak 3.5, 4.5 ve 7 ve diğer farklı rakamlar kullanılmıştır¹³⁴. Hanenin 19. Yüzyıldaki nüfusu hakkında Nejat Göyünç ise 4.17 rakamını bulmuştur¹³⁵. Bunlardan farklı ve kabul görmüş bir diğer görüş de, erkek nüfusu kadar kadın nüfusunun da bulunacağı düşüncesiyle, erkek nüfusunun 2 ile çarpılmasıdır¹³⁶.

Yukarıda belirttiğimiz hane x 5, hane x 4.17 ve erkek nüfusu x 2 görüşleri dikkate alındığında Bor Kazasının tahminî nüfusu Tablo 10’daki gibidir.

Tablo 10: Bor Kazası Tahminî Nüfusu

Yerleşim Adı	Hane	Kişi	Hane x 5	Hane x 4,17	Nefer x 2
BOR KASABASI	1.836	4.599	9.180	7.656	9.198
KÖYLER	595	1.783	2.975	2.481	3.566
BOR KAZASI GENEL	2.431	6.382	12.155	10.137	12.764

¹³³ Barkan, “Tarihi Demografi”, s.21.

¹³⁴ Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 32, s.332-333.

¹³⁵ Aynı makale, s.345.

¹³⁶ Karpas, 1830-1914, s.48.

Tablo 10'a göre; hane x 5 formülü uygulandığında Bor Kasabası'nın kadın-erkek tahminî nüfusu 9.180, köylerin 2.975 ve Kaza genelinin ise 12.155 kişi olarak ortaya çıkarken, Hane x 4,17 formülüne göre, aynı sırayla, 7.656, 2.481 ve 10.137, nefer x 2 formülüne göre ise 9.198, 3.566 ve 12.764 tahminî rakamları ortaya çıkmaktadır. Aralarında, ortaya çıkardıkları sonuçlar bakımından, aşırı bir fark oluşmayan bu formüllere göre Bor Kazası'nın gerçek nüfusu aşağı yukarı tablomuzdaki rakamlara yakın olacaktır. Ancak tablomuzda Bor Kasabası ve Kaza genel nüfus rakamlarına Kasaba'da hanlarda yerleşik bulunanları dahil etmediğimizi belirtmemiz gerekir. Çünkü bu kişiler haneleriyle değil, fert olarak çeşitli bölgelerden çalışma amaçlı Bor'a gelmişlerdir.

4- Nüfusun Etnik ve Dinî Şekillenmesi

Bilindiği gibi İslâm hukukuna göre insanlar, dinî yönden, Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak ikiye ayrılmaktadır. Ehl-i kitap olmak şartıyla Gayrimüslimler, eğer İslâm egemenliğinde yaşıyorlarsa bunlara Ehl-i Zimmet ya da kısaca Zimmî denilmiştir¹³⁷. Dolayısıyla Osmanlı toplumu da bu bakımdan Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun aslî unsuru sayılan Müslüman grubunu Türkler, Arnavutlar, Pomaklar, Boşnaklar, Araplar ve Doğu Anadolu ve Kafkaslardaki diğer Müslüman etnik gruplar oluşturmaktaydı¹³⁸. İmparatorluğa tâbi Gayrimüslim unsurların sayısı ise yirmi ikiyi bulmakla beraber, bunlardan Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler, hem sayı hem de devlet protokolündeki statüleri bakımından en önemli birer unsur konumundaydılar¹³⁹.

Osmanlı Anadolu'sunun ulusal yapısı, Türklerin ilk akınlarıyla oluşmaya başlamış ve buranın tamamen fethiyle Müslüman Türkler hem çoğunluk ve hem de egemen konumuna geçmişlerdir¹⁴⁰. Osmanlı döneminde Anadolu'da, yukarıda önde gelen unsurlar olarak bahsettiğimiz etnik ve dinî gruplar da varlıklarını devam

¹³⁷ Yavuz Ercan, “Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s.198.

¹³⁸ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet”, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, IV, İstanbul (basım tarihi yok), s.997.

¹³⁹ Ali Güler, “Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s.567.

¹⁴⁰ Justin McCarthy, Müslümanlar ve Azınlıklar, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1998, s.1.

ettirmişler ve bunlardan Yahudiler genellikle kentlerde yerleşik durumlarını sürdürürken Ermeni ve Rumlar ise Anadolu'nun pek çok bölgesinde dağınık olarak yaşamaya devam etmişlerdir¹⁴¹.

Osmanlı döneminde Niğde ve Bor'da etnik ve dinî yapıyı ise genel olarak Müslüman Türkler, Ortodoks Türkler¹⁴², Ortodoks Rumlar ve Ermeniler oluşturmaktaydı¹⁴³. Bor'da yaşayan Türklerin esas olarak Türkmenlerin Kayı, Kınık ve Büğdüz oymaklarından oldukları bilinmektedir¹⁴⁴ ancak Osmanlı Devleti'nin, iskan politikası gereği, pek çok aşireti Niğde ve çevresine yerleştirdiği de kaynaklarda yer almaktadır. Bu aşiretlerden bilinenleri Beğdikler, Bayat, Afşarlar¹⁴⁵ ve Culudlu Aşiretleridir¹⁴⁶. 19. Yüzyılın ortalarında Anadolu'yu gezen ünlü seyyah Charles Texier de, Bor Kazası'nın en büyük köyü olan ve eski Tyana şehrinin bulunduğu bölgede kurulan Kilisehisar halkının da tamamen Türkmenlerden ibaret olduğunu eserinde belirtmektedir¹⁴⁷.

1845 yılında Bor Kazası'nda, esas unsur olan ve nüfus defterlerimizde “*Ehl-i İslâm*” adıyla anılan Türkler ile yine defterlerimizde “*Ehl-i Zimmiyan taife-i Ermeniyan*” şeklinde kayıtları bulunan Ermenilerin, farklı mahallelerde yaşadıkları görülmektedir. Müslim halkın ikamet ettiği mahalleler sayı bakımından tabii olarak daha çoktur ve farklı adlarla anılmaktadır. Ermenilerin yerleşik olduğu mahalle ise “*Ermeni Mahallesi*” olarak kaydedilmiştir.

Yerleşim birimi sayıları olarak aralarındaki rakam farkının çok büyük olduğu Müslim ve Gayrimüslim unsurların, nüfus bakımından da aralarında büyük fark bulunmaktadır.

---

¹⁴¹ Aynı eser, s.116.

¹⁴² Ortodoks Türk ya da “*Karamanlı*” denilen ve bazı kaynaklarda, Türkçe konuşup Türk adlarını alan ve Türk asıllı oldukları belirtilen Bkz. Ortaylı, Aile, s.19; Mehmet Eröz, Hristiyanlaşan Türkler, Ankara 1983, s.31...63. bu kitlenin, genellikle kuzeyde Yozgat, güneyde Karaman, doğuda Kayseri ve batıda Isparta ile sınırlı bölgede yaşadıkları belirtilmektedir. Bkz. Evangelia Balta, “*Türkoфон Bir Halk Olarak Karamanlı*”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s.365. Ancak kaynaklarda, Anadolu'nun özellikle orta, güney ve batı bölgelerindeki bu tür kavimlerin Türk asıllı olmadığı; Anadolu'daki Türk nüfus yoğunluğundan dolayı kendi öz dillerini unutarak Türkçe konuştukları ve Türk geleneklerini benimseyip Türkçe adlar aldıkları da bu konudaki diğer bir görüştür. Bkz. Sümer, “*Göçebe Türkler*”, s.576-577.

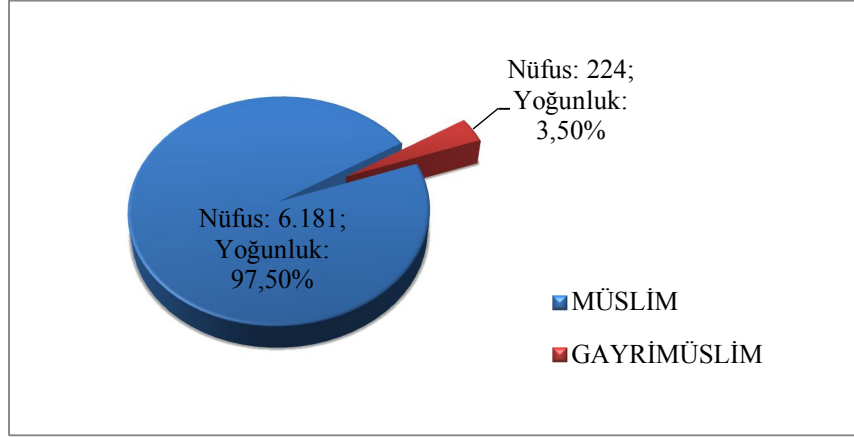
¹⁴³ Güner, Bor Şehri, s.63; Atam, “*Muhtarlık*”, s.296.

¹⁴⁴ Saltık, *Tarihi Yapılar*, s.26.

¹⁴⁵ Bayrak, “*Aşiretler*”, s.51-60.

¹⁴⁶ Yılmaz, Niğde Tarihi, s.589.

¹⁴⁷ Charles Texier, Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi), III, Çev. Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: Kâzım Yaşar Kopruman, Sad. Musa Yıldız, Ankara 2002, s.119.

Grafik 3: Bor Kazası Müslim-Gayrimüslim Nüfus ve Oranları

Bor Kazası nüfus defterlerine göre Kaza'nın Müslim ve Gayrimüslim nüfusu ile oranlarını gösteren 3. Grafiğimizde, Kaza'nın Müslim mahalle, köy ve hanlarda yerleşik beş kişinin de dâhil olduğu toplam Müslüman nüfusu, 6.181 kişi olarak %96,50'lik bir orana sahip görünmektedir. Ermeni Mahallesinde yaşayan 206 kişi ve yine hanlarda yerleşik 18 kişiden oluşan Gayrimüslim nüfus ise 224 kişi ve %3,50 yoğunluk oranına sahiptir.

B) Nüfusu Etkileyen Faktörler

Demografik araştırmalarda nüfusun miktarı ve sayısal verileri kadar vasıfları da önemli olduğu için nüfusun temel ve hayati hareketleri olan doğum-ölüm, cinsiyet, evlenme-boşanma, göç, yaş ve sağlık durumu gibi nüfusu etkileyen pek çok faktörün, araştırmaların bu yöndeki başlıca verilerini ihtiva ettiği daha önce belirtilmişti. Kaza'nın temel nüfus verileri incelendikten sonra burada bu faktörler göz önüne alındığında, elimizde bulunan Bor Kazası'na ait nüfus defterlerinin bunlardan bazılarının verilerini tam olarak karşıladığı ve bazı verileri ise kısıtlı veya hiç karşılamadığı görülmektedir.

Nüfus defterlerimizde temel olarak nüfusu etkileyen faktörlerden; erkek nüfusunun bireysel yaşları, askerlik görevinde olanlar, ekonomik veya bilinmeyen sebeplerle göç edenler, göç edilen yerler ve vücut sakatlığı ve hastalık durumlarının verileri bulunmaktadır. Defterlerimiz, doğum-ölüm, kadın nüfusu ve evlenme-

boşanma gibi veri kayıtlarını ihtiva etmemektedir. Ancak defterlerimizde bulunan veriler, bazı hane formüllerinden hareketle kadın-erkek toplam tahminî nüfus, yaş oranlarını ve yaş grupları oluşturarak genç ve yaşlı nüfus sayı ve oranlarını bulabilmemizi sağlamaktadır.

Genel itibariyle nüfus defterlerimizin sunduğu veriler, nüfusun sayısını ve niteliğini etkileyen bazı temel faktörlerin, Bor Kazası nüfusu üzerindeki etkilerini görebilmemize imkân tanımaktadır.

1- Nüfusun Sayısını Etkileyen Faktörler

Defterlerimize göre Bor Kazası'nda nüfusun sayısını etkileyen başlıca faktörler askerlik ve göçlerdir. Askerlik, nüfusun sayısını azaltan bir faktör iken göçler Kaza'dan dışarıya ve dışarıdan Kaza'ya olabildiği için iki yönlü bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında nadir de olsa kaybolmalar da yaşanmış ve kayıtlara geçmiştir.

a) Askerlik

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda nüfus sayımları yapılmasının önemli sebeplerinden biri olan askerlik, devletin 19. Yüzyılda en çok önem verdiği kurumlardan biri olmuştur. Nüfus sayım cetvellerinde asker potansiyelini görebilmek için kişiler yaşlarıyla birlikte kaydedilmişler ve hâlihazırda askerde bulunanların katılım tarihleri ve hangi ordu birimine katıldıkları da ayrıca belirtilmiştir.

Temel kaynağımız olan nüfus defterlerinde orduya ve zaptiye teşkilatına Bor Kazası'ndan da katılımlar olduğu görülmektedir. Farklı ordu birimlerinde 193 kişi ve çeşitli merkezlerde 6 zaptiye olmak üzere Bor Kazası'ndan toplam katılım sayısı 199'dur.

Tablo 11: Askerlik ve Zaptiye Göreviyle Bor Kazası Dışında Bulunanlar

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Nefer	Rumeli Ordusu	Arabistan Ordusu	Asakir-i Nizamiye-i Şahane	Bağdad'ta	Bahriyede	Zabtiye	Toplam	Oran
1	İLALDI-İ ULYA MAH.	215	6	1	1	-	-	-	8	3,72%
2	İLALDI-İ SÜFLA MAH.	47	2	-	-	-	-	-	2	4,26%
3	ARMUDLU MAH.	396	10	1	2	-	-	-	13	3,28%
4	HACI MEHMED MAH.	276	6	-	1	-	-	-	7	2,54%
5	CULLAH MAH.	190	3	2	2	-	-	-	7	3,68%
6	HACI MUHSİN MAH.	191	4	1	2	-	-	-	7	3,66%
7	CAMİ-İ ATİK MAH.	179	3	-	-	-	-	1	4	2,23%
8	HACI MAHMUD MAH.	295	6	1	1	-	-	-	8	2,71%
9	VÜSTA MAH.	221	6	2	-	-	-	-	8	3,62%
10	MAHKEME MAH.	59	-	-	-	-	-	1	1	1,69%
11	SARAY MAH.	127	1	1	1	-	-	1	4	3,15%
12	ÇUKUR MAH.	109	1	-	-	-	-	-	1	0,92%
13	ŞAHİN MAH.	68	3	-	-	-	-	-	3	4,41%
14	BULGARCİK MAH.	57	5	1	-	-	-	-	6	10,53%
15	ŞEYH İLYAS MAH.	303	10	2	2	1	-	2	17	5,61%
16	SARI ALİ MAH.	200	5	1	-	-	-	-	6	3,00%
17	SEYYİD AHMED MAH.	126	3	1	-	-	-	-	4	3,17%
18	HARİM MAH.	338	10	-	4	-	-	-	14	4,14%
19	HALİL EFENDİ MAH.	134	3	-	2	-	-	-	5	3,73%
20	SOFYAN MAH.	164	2	1	1	-	-	1	5	3,05%
21	HACI İSMAİL MAH.	106	1	-	-	-	1	-	2	1,89%
22	KARAKAYA MAH.	95	3	-	2	-	-	-	5	5,26%
23	KARACA MAH.	225	5	1	3	-	-	-	9	4,00%
24	UĞURLU MAH.	139	6	-	1	-	-	-	7	5,04%
25	İBN-İ SİRRI MAH.	133	5	-	1	-	-	-	6	4,51%
26	K.HİSAR KÖYÜ/HAN MAH.	419	7	1	-	-	-	-	8	1,91%
27	K.HİSAR KÖYÜ/KEMER MAH.	325	5	2	-	-	-	-	7	2,15%
28	K.HİSAR KÖYÜ/CAMİ MAH.	394	10	2	1	-	-	-	13	3,30%
29	K.HİSAR KÖYÜ/ÇAYIR MAH.	421	7	-	2	-	-	-	9	2,14%
30	MENDOS KÖYÜ	51	-	-	-	-	-	-	0	0,00%
31	BERAGUN KÖYÜ	55	-	1	-	-	-	-	1	1,82%
32	KILAVUZ KÖYÜ	20	-	-	-	-	-	-	0	0,00%
33	HALLAC KÖYÜ	54	2	-	-	-	-	-	2	3,70%
34	KARACAVİRAN KÖYÜ	19	-	-	-	-	-	-	0	0,00%
35	K.MAHMUDLU-BERAGUN K.	25	-	-	-	-	-	-	0	0,00%
TOPLAM:		6.176	140	22	29	1	1	6	199	3,22%

Tablo 11’de her mahalle ve köyden askere alınanlar, buldukları ordu ve askerlik yaptıkları yerlere göre verilmiştir. Tablomuzda Rumeli Ordusu’na 140, Arabistan Ordusu’na 22 ve Asakir-i Nizamiye-i Şahane’ye 29 kişilik katılım olduğu

görülmektedir. Bir kişinin Bağdad'ta asker olduğu ve yine diğer bir kişinin ise Bahriye askeri olduğu kayıtlarda yer almaktadır. Ayrıca zaptiye olarak da toplam 6 kişi İstanbul, Malatya ve Konya gibi merkezlerde bulunmaktadır.

Askere ve Zaptiyeye katılanların Kaza Müslim nüfusuna oranı %3,22'dir. En çok katılım 17 kişi ile Şeyh İlyas Mahallesi'nde görülmektedir. Harim Mahallesi'nden 14, Armutlu ve Kilisehisar Köyü Cami Mahalleleri'nden 13'er kişilik katılımlar olmuştur.

Askerde bulunanların yaşları çoğunlukla 17-30 aralığındadır ancak nadir de olsa 30 yaş üstü olanlar da kayıtlarda yer almaktadır. Askerlik görevinde bulunan kişiler büyük oranda redif askeri olarak kaydedilmişler ve %70'lik bir oranla katılımları genellikle Rumeli Ordusu'na olmuştur.

Tablo 11'de gösterilen askerlik ve zaptiye görevinde bulunanlardan başka bir de askerlikle ilgili farklı durumları bulunduğu için kaydedilmiş kişiler vardır. Bu kayıtlara göre bir kişi tebdîl-i hevâ¹⁴⁸ sebebiyle askerden gelmiş, 2 kişiye tekaüdlük¹⁴⁹ ihsan buyrulmuş, 3 kişi tezkere almış ve bir kişi hastalandığından ihrac olmuş ve 15 kuruş maaş tahsis olunmuştur. Bir kişi de asker kaçağı olarak kaydedilmiştir.

b) Göç

Göç hareketlerinin demografik, sosyal ve ekonomik bakımdan önemli tesirleri bulunmaktadır. Göçler, demografik açıdan, bir memleketin veya bölgenin nüfusunun artışı veya azalışı üzerinde doğrudan doğruya müessir olan bir faktör durumundadır. Göç hareketi çoğunlukla çalışmak gayesiyle yapıldığı için, bilhassa çalışabilir yaştaki erkekleri kapsayacağından, ayrıca nüfusun bünyesine cinsiyet ve yaş bakımından da tesir etmektedirler. Yeni sosyal gruplarla temasa gelinmesi ve yeni ekonomik şartlarla tanışılması da, göçün sosyal ve ekonomik tesirleri olarak gösterilmektedir¹⁵⁰.

Nüfus defterlerimizde Bor Kazası'ndan pek çok farklı amaçla Anadolu'nun farklı şehirlerine, İstanbul'a, Arabistan'a ve Afrika Kıtası'nda Mısır'a göçler yapıldığı görülmektedir. Göçlerin çoğunlukla ekonomik amaçlarla yapıldığı

¹⁴⁸ Tebdîl-i hevâ; hava değişikliği, izin, müsaade, istirahat. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.1046.

¹⁴⁹ Tekaüd; 2. Emekliye ayrılma. Bkz. aynı eser, s.1064.

¹⁵⁰ Gürtan, Demografik Analiz, s.316-317.

kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bunun yanında eğitim amacıyla göç edenlerin de olduğu ve bazı göç hareketlerinin sebebinin defterlere kaydedilmediği görülmektedir. Ayrıca Kaza'dan yapılan göçlerde ağırlıklı olarak genç ve orta yaş grubuna dâhil olan kişilerin etkin olduklarını belirtmek gerekir.

Tablo 12: Bor Kazası'ndan Kaza Dışına Yapılan Göçler

Birim Mahalle/Köy	Birim Nefer Sayısı	Göç Eden Kişi Sayısı	Birim Göç Oranı	Göç Edenin	
				Göç Ettiği Yer	Göç Etme Sebebi
İLALDI-İ ULYA MAH.	215	-	-	-	-
İLALDI-İ SÜFLA MAH.	47	1	2,13%	Adana	Yok
ARMUDLU MAH.	396	9	2,27%	Adana (3)	Rençber (1), Yok (2)
				İstanbul (1)	Bahçıvan
				Karapınar (1)	Ticaret
				Kaza-i Ahar (2)	Ticaret (2)
				Şam (1)	Yok
				Tarsus (1)	Eskici
HACI MEHMED MAH.	276	3	1,09%	İstanbul (1)	...?
				Mısır (1)	Yok
				Niğde (1)	Yok
CULLAH MAH.	190	6	3,16%	İçil (1)	Abâ Ticareti
				Koçhisar (2)	Yok
				Mısır (2)	Yok
				Tarsus (1)	Yok
HACI MUHSİN MAH.	191	4	2,09%	İstanbul (1)	Tahsil
				Ereğli (1)	Yok
				Mısır (1)	Mısır'da Evli
				Torbali (1)	Torbali'da Evli
CAMİ-İ ATİK MAH.	179	4	2,23%	İstanbul (3)	İstanbul'da Evli (1), Yok (2)
				Mısır (1)	Yok
HACI MAHMUD MAH.	295	8	2,71%	Amasya (1)	Tahsil
				Hacı Bektaş (1)	Tekkede Derviş
				Kilis (1)	Kilis'de Tebaa
				Mısır (1)	Yok
				Tarsus (3)	Rençber (1), Ticaret (1), Yok (1)
				İzmir (1)	Ticaret
VÜSTA MAH.	221	8	3,62%	Adana (1)	Yok
				Kayseri (2)	Tahsil (2)
				İstanbul (3)	Tahsil (2), Tebaa (1)
				Kırkağaç (1)	Tahsil
				Mısır (1)	Yok
MAHKEME MAH.	59	-	-	-	-

SARAY MAH.	127	7	5,51%	İstanbul (5)	Tahsil (2), Tebaa (2), Berber (1)
				Tarsus (2)	Yok
ÇUKUR MAH.	109	2	1,83%	Mısır (2)	Yok
ŞAHİN MAH.	68	1	1,47%	Mısır (1)	Yok
BULGARCIK MAH.	57	-	-	-	-
ŞEYH İLYAS MAH.	303	3	0,99%	Ereğli (2)	Yok
				Şam (1)	Yok
SARI ALİ MAH.	200	3	1,50%	Adana (1)	Tahsil
				Ereğli (1)	Yok
				Hicaz (1)	Yok
SEYYİD AHMED MAH.	126	2	1,59%	Mekke (2)	Mekke-i Mükerrerme'de Tebaa (2)
HARİM MAH.	338	4	1,18%	Adana (1)	Yok
				Mısır (2)	Yok
				Konya (1)	Konya'da Cerrde
HALİL EFENDİ MAH.	134	4	2,99%	Ağcaşar (1)	Yok
				Mısır (2)	Yok
				Şam (1)	Ticaret
SOFYAN MAH.	164	2	1,22%	İstanbul (2)	Dikimhanede (1), Tebaa (1)
HACI İSMAİL MAH.	106	3	2,83%	Adana (1)	Yok
				Gürün (1)	Gürün'de Hakim (Kuzatdan)
				Karaman (1)	Yok
KARAKAYA MAH.	95	2	2,11%	Ereğli (2)	Yok
KARACA MAH.	225	7	3,11%	Ereğli (2)	Yok
				İstanbul (1)	Yok
				Mekke (1)	Mekke-i Mükerrerme'de Mücavir
				Mısır (3)	Yok
UĞURLU MAH.	139	3	2,16%	Gürün (1)	Gürün'de Hakim Yanında
				Merzifon (1)	Merzifon'da Hakim
				Na-Malum (1)	Ticaret
İBN-İ SİRRI MAH.	133	3	2,26%	Adana (2)	Rencber (1), Göncülük Ticareti (1)
				Merzifon (1)	Merzifon Hakimi Yanında
ERMENİ MAHALLESİ	206	13	6,31%	Ereğli (4)	Kalaycı (4)
				Isparta (2)	Isparta Tarafında Hizmetkar (2)
				İstanbul (2)	Berber (1), Kahveci (1)
				Develi (1)	Kuyumcu
				İzmir (1)	Terzi
				Akşehir (1)	Ticaret
				Konya (1)	Ticaret
				Niğde (1)	Niğde'de Meskun
K.HİSAR KÖYÜ/HAN MAH.	419	2	0,48%	Eskişehir (1)	Yok
				Adana (1)	Kısmet Arzusıyla Adana'ya Gitmiş
K.HİSAR KÖYÜ/KEMER MAH.	325	2	0,62%	İstanbul (1)	Tahsil
				İçil (1)	İçil Kaimmakamı Tebaası
K.HİSAR KÖYÜ/CAMI MAH.	394	3	0,76%	Bilinmiyor (1)	Erzak-ı Mukaddere Celbi İçin Seyyah
				Mısır (1)	Kısmet Arzusıyla Mısır'a Gitmiş
				Ereğli (1)	Ticaret
K.HİSAR KÖYÜ/ÇAYIR MAH.	421	1	0,24%	İzmir (1)	Rencber
MENDOS KÖYÜ	51	17	33,33%	Ereğli (17)	Ereğli'ye haneleriyle göç etmişler (17)
BERAGUN KÖYÜ	55	-	-	-	-

KILAVUZ KÖYÜ	20	-	-	-	-
HALLAC KÖYÜ	54	-	-	-	-
KARACAVİRAN KÖYÜ	19	1	5,26%	Adana (1)	Yok
K.MAHMUDLU-BERAGUN K.	25	-	-	-	-
TOPLAM:	6.382	128	2,00%		

Bor Kazası'ndan Kaza dışına yapılan göçleri gösteren 12. Tablomuzaya göre Kaza'dan toplam 128 kişi göç etmiştir. Bor Kazası'ndan göç edenlerin genel nüfusa oranı %2'dir. En çok göç veren birim 17 kişi ile Mendos Köyü'dür. Akabinde Ermeni Mahallesi, Armudlu Mahallesi, Hacı Mahmud Mahallesi ve Vüsta Mahallesi gelmektedir. İlaladı-i Ulya, Mahkeme, Bulgarçık Mahalleleri ile Beragun, Kılavuz, Hallac ve Karamahmudlu-Beragun Köylerinden göç eden kimsenin bulunmadığı görülmektedir. 30 kişinin göç ettiği Ereğli, Bor Kazası'ndan en fazla göç alan yerdir. Bunun yanında 20 kişinin İstanbul'a, 18 kişinin Mısır'a, 12 kişinin Adana'ya ve 7 kişinin ise Tarsus'a göç ettiği görülmektedir.

Bor Kazası'na yakın bir yerleşme olan Ereğli en fazla göçü almakta ve buraya göç edenlerin çoğunluğunun neden göç ettiklerine dair bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak fazlaca göç alan diğer yerler olan İstanbul, Mısır ve Adana'nın, buldukları bölgelerin ticarî merkezleri oldukları bilinmektedir. Bu merkezlerin ticarî fonksiyonlarının, Anadolu'nun diğer yerleşmelerinden göç edenler için de geçerli olduğu görülmektedir¹⁵¹

Kaza'dan göç edenlerden 47 kişinin ne amaçla göç ettiği kayıtlara geçmemiş, yalnızca gittiği yerin adı yazılmıştır. Bu 47 kişiden 17'sini Mendos Köyü'nden Ereğli'ye haneleriyle göç edenler oluşturmaktadırlar. 9 kişi de göç ettiği yerin tebaası olarak kaydedilmiştir. Bunların dışında ekonomik sebeplerle göç edenlerin sayısı 33'tür ve toplam göç sayısına oranı %26'dır. Ekonomik sebeplerin başında 12 kişinin Kaza'dan göç etme sebebi olan ticaret gelmektedir. 4'er kişinin de kalaycılık ve rençberlik yapmak üzere göç ettikleri görülmektedir. Ayrıca bir kişinin "*Konya'da cerrde*" olarak kaydedilmesi dikkati çekmektedir¹⁵². Harim Mahallesi'nde medrese talebelerinden olan "*Mehmed Said Efendi v. Mücellid Mustafa*"nın, üç aylarda halka

¹⁵¹ Abdulkadir Gül, "*Son Dönem Osmanlı Taşrasında Yaşanan İç Göçlere Dair Bazı Değerlendirmeler (Eğin Kazası Örneği)*", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol.10/13, s.107-108.

¹⁵² BOA, NFS.d., nr.3582, vr.78.

dinî hizmette bulunup para ve erzak toplamak amacıyla Konya'ya cerre çıktığı¹⁵³ anlaşılmaktadır. 2 kişinin ise hâkimlik göreviyle Kaza dışında bulunduğu yine dikkati çeken noktalardan biridir. Kayıtlarımızda Hacı İsmail Mahallesi'nden “*Kuzatdan İbrahim Efendi v. Dülger Hacı*”nın Gürün'de¹⁵⁴, Uğurlu Mahallesi'nden “*Mehmed Efendi v. Ali*”nin de Merzifon'da hâkim¹⁵⁵ oldukları belirtilmektedir. Bunlardan başka Uğurlu Mahallesi'nden bir kişi “*Gürün hâkimi yanında*”, İbn-i Sırrı Mahallesi'nden bir kişi ise “*Merzifon hâkimi yanında*” şeklinde kaydedilmişlerdir¹⁵⁶.

Göçlerin meydana gelmesinde diğer ekonomik sebepler ise eskicilik, terzilik, bahçıvanlık, hizmetkârlık, berberlik ve kahveciliktir. Ayrıca bir kişi de “*erzak-ı mukaddere celbi için seyyah*” şeklinde, nerede olduğu belirtilmeden kaydedilmiştir¹⁵⁷.

Ekonomik sebeplerle yapılan göçleri, 11 kişinin göç sebebi olan eğitim takip etmektedir. Ekseriyetle İstanbul'a olmak üzere, eğitim sebebiyle Kaza'dan göç edenlerin oranı ise %8,60'tır.

Defterlerimizde, saydığımız sebeplerden başka, 3 kişinin farklı yerlerde “*evli*” olarak, 2 kişinin de kısmet arzusuyla Kaza dışında buldukları görülmektedir.

Nüfus defterlerimizde Bor Kazası'ndan dışarıya yapılan göçlerin olduğu gibi, dışarıdan Kaza'ya yapılan göçlerin de kayıtları bulunmaktadır. Özellikle “*Hanlarda Yerleşikler*” olarak gruplandırdığımız kişiler Bor Kazası'na dışarıdan ekonomik amaçlarla gelmişlerdir. Bunların dışında sadece bir kişinin Kilisehisar Köyü Çayır Mahallesi'ne Filibe'den hizmetkârlık amacıyla geldiği ve hademe olarak “*Hasan v. Kalpaklıoğlu*” hanesinde yer aldığı görülmektedir¹⁵⁸.

---

¹⁵³ Cerre çıkma; medrese talebesinin, mübarek üç aylarda köylere dağılıp halka, dinî öğütlerde bulunmak, namaz kıldırmak veya müezzinlik etmek sûretiyle para ve erzak toplaması. Bkz.

Devellioğlu, Lûgat, s.135-136.

¹⁵⁴ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.98.

¹⁵⁵ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.110.

¹⁵⁶ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.111; BOA, NFS.d., nr.3582, vr.115.

¹⁵⁷ BOA, NFS.d., nr.3583, s.58.

¹⁵⁸ BOA, NFS.d., nr.3583, s.74.

Tablo 13: Bor Kazası'na Kaza Dışından Yapılan Göçler

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Gelen Kişi Sayısı	Geldiği Yer	Geliş Sebebi	
1	KİLİSEHİSAR KÖYÜ/ÇAYIR MAHALLESİ	1	Filibe	Hizmetkârlık	
2	HANLARDA YERLEŞİKLER	Müslim	2	Kayseri	Çerçi Ticareti
			3	Gümüşhane (2), Kayseri (1)	Babuççuluk Ticareti
			5	Kayseri	Babuççuluk Ticareti
			2	Kayseri	Yok
			1	Kayseri	Çerçi Ticareti
		Gayrimüslim	1	Kayseri	Çubukçu
			1	Kayseri	Mûy-tâb Ticareti
			1	Kayseri	Kazzaz Ticareti
			1	Kayseri	Tüccar
			1	Kayseri	Tabib
			1	Kayseri	... ?
			1	Haleb	Haleb'den konsolos tebaası, hizmetçi
			3	Gümüşhane	Babuççuluk Ticareti
TOPLAM:		24			

Tablo 13'e göre dışarıdan Kaza'ya gelenlerin toplam sayısı 24'tür. Bir kişinin hizmetkârlık amacıyla geldiğini belirttiğimiz tablomuzda diğer 23 kişinin Kaza'ya ekonomik sebeplerle geldikleri ve hanlarda konakladıkları görülmektedir. Hanlarda konaklayanlardan 5 kişi Müslim, 18 kişi ise Gayrimüslimdir. Kaza'ya gelip hanlarda yerleşik bulunanlardan 17 kişi Kayseri'den, 5 kişi Gümüşhane'den ve 1 kişi de Haleb'den gelmiştir.

Ekonomik sebeplerle Bor Kazası'na gelip hanlarda konaklayanlardan 11 kişi babuççuluk, yani ayakkabıcılık ticareti sebebiyle, 3 kişi çerçilik¹⁵⁹, 1 kişi çubukçuluk¹⁶⁰, 1 kişi kazzâzlık¹⁶¹, 1 kişi tüccarlık, 1 kişi tabiblik ve 1 kişi de mûy-tâblık¹⁶² sebebiyle gelmişlerdir. Haleb'den konsolos tebaası olan bir kişinin de

¹⁵⁹ Çerçi: Köy, pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiyeye eşyası satan kimse. Bkz. Türkçe Sözlük, s.522-523.

¹⁶⁰ Çubuk: Tütün içmek için kullanılan uzun ağızlık. Bkz. Türkçe Sözlük, s.569.

¹⁶¹ Kazzâz: İpekçi, ipek işleyen, ipek satan. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.500.

¹⁶² Mûy-tâb: Mutaf, kıl dokuyan, kıldan eşya yapan kimse. Bkz. aynı eser, s.697.

hizmetçilik amacıyla geldiği ve 2 kişinin de geliş sebebinin yazılmadığı ayrıca görülmektedir.

c)Kaybolma

Bor Kazası'nda askerlik ve göç gibi nedenlerin dışında nüfusun sayısını az da olsa etkileyen bir faktör de kaybolmadır. Memleketinde bulunmayan ve nerede olduğuna dair bir haber alınamayan kişi için kullanılan “*gâib*” terimi¹⁶³, nüfus defterlerimizde de toplam 4 kişi için kullanılmıştır.

Cullah, Hacı Mahmud ve Saray Mahalleleri ile Kilisehisar Köyü Kemer Mahallesi'nden birer kişinin gâib, yani kayıp, oldukları görülmektedir. Bu kişilerin nerede oldukları bilinmemekle beraber Kemer Mahallesi'nden kaybolan kişinin Mısır'da kaybolduğu notu düşülmüştür.

2- Nüfusun Niteliğini Etkileyen Faktörler

Osmanlı Devleti'nde doğrudan doğruya nüfusun sayısı ve yapısını belirlemek üzere sayımlar yapılmasında önemli faktörlerden birinin askerlik ve askere alınabilecek nitelikli nüfusu kayıt altına almak olduğu daha önce belirtilmişti. Devletin bu noktadaki hassasiyeti, kayıt cetvellerinde kişilerin niteliğine ilişkin bilgilerin de detaylı bir şekilde belirtilmesinde kendisini göstermektedir. Nitekim fertlerin yaşları ile vücut işlevselliğini olumsuz etkileyen hastalık ve özür durumları tek tek kayıt altına alınmıştır.

Bor Kazası nüfus defterlerinde Kaza nüfusunu nitelik bakımından değerlendirme imkânı sunan başlıca veriler fertlerin yaş kayıtları ile hastalık ve vücut sakatlığı kayıtlarıdır. Elimizde bulunan bu veriler sayesinde nüfus, yaş bakımından genç veya yaşlı, artan veya gerileyen olarak kategorize edilebilmektedir. Yine yaş verilerinin yanında hastalık ve vücut sakatlığına dair veriler de Kaza nüfusunun işlevselliği ve faydalanılabilir nüfusun oranını görebilmemizi sağlamaktadır.

---

¹⁶³ Hamza Aktan, “*İslâm Aile Hukuku*”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, II, Ankara 1992, s.417.

a) Nüfusun Yaşı

Nüfusun yaşı, kuşkusuz olarak bir memleketin veya bir bölgenin toplumunun hem ekonomik faaliyetler bakımından elverişliliğine ve hem de geleceğinde bu faaliyetleri devam ettirecek potansiyel nüfusa etki ettiği için önemlidir. Bu noktada nüfusun bulunduğu yaş grupları ve bunların ağırlıklarının önemli olacağından, bireylerin yaşlarını belli bazı gruplar altında incelemek gerekecektir. Bu gruplamalar, gerekli verilerin ortaya çıkmasını ve nüfusun yaş bakımından potansiyelinin görülebilmesini sağlayacaktır.

Nüfus sayımlarında yaş verilerinin belirli gruplar altında toplanmasıyla ortaya çıkan nüfus yaş bünyesinin demografik, askerî, sosyal ve iktisadî bakımlardan önemi büyüktür. Eli silah tutabilecek yaştaki nüfusun miktarı ve iktisaden faal olabilecek nüfus, nüfus yaşının bünyesine bağlıdır¹⁶⁴. Nüfusun yaş bünyesinin tespiti, bir nüfus kütesinin potansiyelinin gelişme ya da gerilemekte olduğunu da ortaya koyar.

Demograflar, nüfusu, gelişme güçleri itibariyle artan, duran ve gerileyen nüfus olarak üç tipe ayırmışlar ve bu noktada 0-14 (artan tip), 15-49 (duran tip), 50 ve + (gerileyen tip) yaş gruplamasını kullanmışlardır¹⁶⁵. Ancak defterlerimizde 0-1 yaş arasında, aylık bir yaş verisinin bulunmaması ve en küçük yaşın 1 olarak görünmesi sebebiyle buradaki gruplamamızda en küçük yaş olan “1” rakamı kullanılmıştır.

Tablo 14: Bor Kazası Nüfusunun Yaş Bünyesi

Yaş Grubu	Sayı	Oran
1-14	2.551	39,83%
15-49	3.189	49,79%
50 ve +	661	10,32%
Meçhul	4	0,06%
Toplam:	6.405	100%

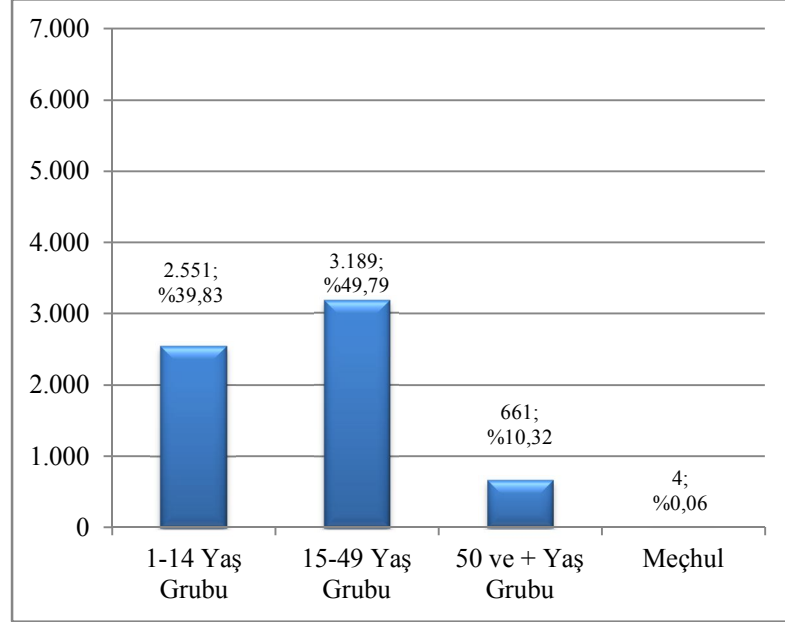
Tablo 14’te Bor Kazası nüfusunun yaş bünyesini gösteren verilere göre 1-14 yaş grubuna dâhil 2.551 kişinin oranı %39,83, 15-49 yaş grubuna dâhil 3.189 kişinin oranı %49,79 ve 50 ve üzeri yaş grubuna dâhil 661 kişinin oranı ise %10,32 olarak

¹⁶⁴ Gürtan, Demografik Analiz, s.121.

¹⁶⁵ Aynı eser, s.134; Cillov, Nüfus İstatistikleri, s.137-138.

görülmektedir. Defterlerimizde 4 kişinin yaşının ise kayıtlara geçmemiş olduğu görülmüş ve çalışmamızda “meçhul” olarak gruplandırılmıştır.

Grafik 4: Bor Kazası Nüfusunun Yaş Bünyesi

Tablomuzdaki ve 4. Grafiğimizdeki yaş gruplarından duran tip nüfusu temsil eden 15-49 grubu, sayı-oran bakımından ağırlığa sahiptir. Ancak artan ya da gerileyen nüfusun tespit edilmesinde esas faktör 0-14 (1-14) artan tip ve 50+ gerileyen tip gruplarıdır. 0-14 grubunun 50+ grubundan yüksek olması artan nüfusa, 50+ grubunun 0-14 grubundan yüksek olması ise gerileyen nüfusa delalettir¹⁶⁶. Bu halde 14. Tablo ve 4. Grafiğimizdeki veriler, Bor Kazası nüfusunun artan nüfus kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Temel kaynağımız olan Bor Kazası nüfus defterleri, Kaza mahalle ve köy birimlerinin yaş yapılarını da ortaya koymamıza olanak tanımaktadır. Yaş gruplarının, genellikle bu tür incelemeler için tavsiye edilen gruplamalardan beşerli gruplar¹⁶⁷ halinde daha da daraltılması, hem bu birimlerin hem de genelin yaş bünye ve yapısını daha detaylı görebilmemizi sağlamaktadır.

¹⁶⁶ gös. yerler.

¹⁶⁷ Gürtan, Demografik Analiz, s.121; Cillov, Nüfus İstatistikleri, s.123.

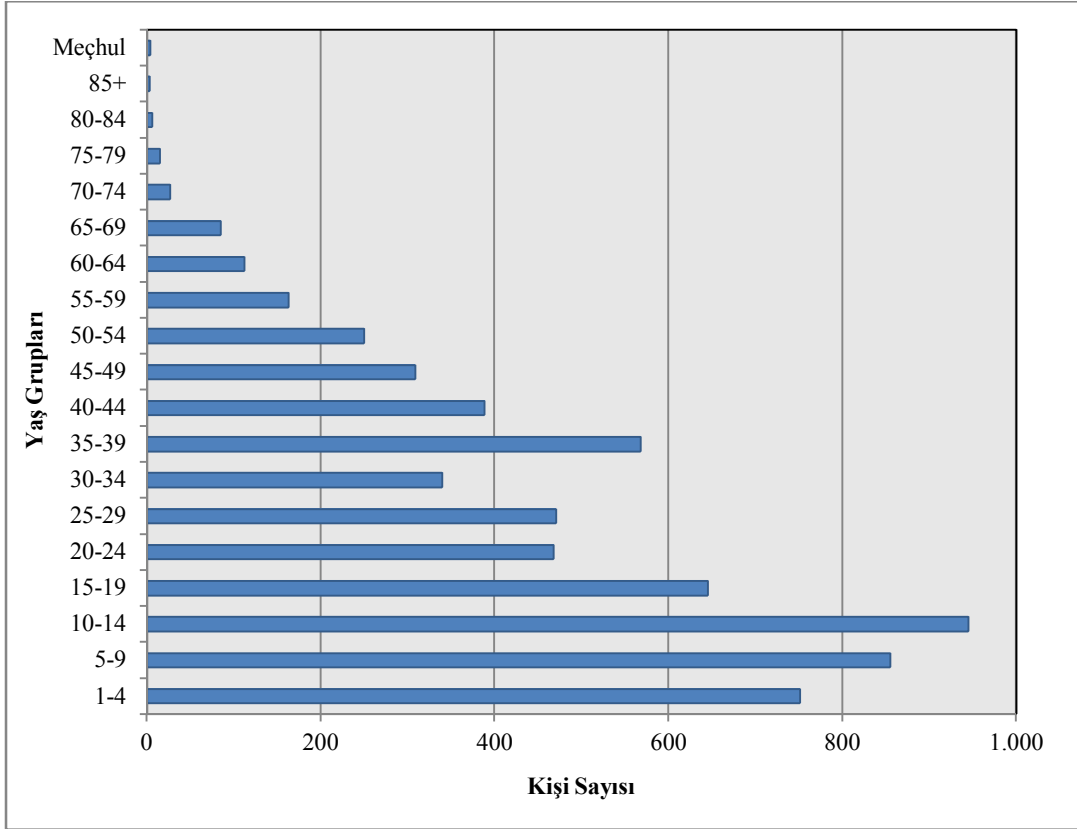
Tablo 15: Bor Kazası Alt Birimlerinde Yaş Grupları

Sıra Nu.	Mahalle/ Köy Adı	Nefer	1-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+	Meçhul
1	İLALDI-İ ULYA	215	31	28	28	22	19	15	10	13	17	9	5	4	7	2	-	3	-	-	2
2	İLALDI-İ SÜFLA	47	4	6	5	5	4	3	7	4	-	5	2	1	-	-	-	-	-	-	1
3	ARMUDLU	396	50	49	55	47	30	20	16	26	39	14	20	10	11	7	1	-	-	-	1
4	HACI MEHMED	276	23	36	43	29	23	26	14	30	12	12	13	5	2	5	1	1	1	-	-
5	CULLAH	190	16	30	24	20	10	14	15	21	3	11	12	6	4	3	1	-	-	-	-
6	HACI MUHSİN	191	24	31	22	22	14	8	11	15	21	6	4	5	5	2	1	-	-	-	-
7	CAMI-İ ATIK	179	22	30	18	17	11	8	11	21	7	9	8	9	4	3	1	-	-	-	-
8	HACI MAHMUD	295	46	35	37	37	26	19	12	29	20	10	5	4	9	5	1	-	-	-	-
9	VÜSTA	221	23	37	34	16	14	21	12	26	7	11	8	4	4	3	-	-	-	1	-
10	MAHKEME	59	11	11	12	4	6	1	1	6	4	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-
11	SARAY	127	20	15	15	13	8	8	8	10	11	7	2	2	4	3	-	1	-	-	-
12	ÇUKUR	109	15	13	15	8	8	8	6	14	6	5	4	1	4	-	-	1	-	1	-
13	ŞAHİN	68	10	5	10	10	6	5	3	3	7	3	2	3	1	-	-	-	-	-	-
14	BULGARCİK	57	7	2	10	9	4	5	3	4	2	3	5	3	-	-	-	-	-	-	-
15	ŞEYH İLYAS	303	30	46	35	38	21	30	13	24	14	11	16	8	7	6	3	-	-	1	-
16	SARI ALİ	200	20	31	27	17	19	12	13	20	7	6	6	6	8	5	1	1	1	-	-
17	SEYYİD AHMED	126	11	20	22	14	6	3	7	7	12	7	8	3	1	4	1	-	-	-	-
18	HARİM	338	48	31	47	24	29	34	17	24	21	23	11	15	4	8	1	1	-	-	-
19	HALİL EFENDİ	134	11	16	19	15	12	11	5	9	9	7	10	6	-	2	1	1	-	-	-
20	SOFYAN	164	18	24	27	12	9	15	9	20	10	7	2	5	-	2	3	-	1	-	-
21	HACI İSMAIL	106	11	14	19	10	8	7	5	6	3	8	9	4	2	-	-	-	-	-	-
22	KARAKAYA	95	10	6	18	6	5	11	5	11	9	4	3	2	3	-	-	1	1	-	-
23	KARACA	225	30	29	39	16	11	17	13	30	16	7	7	6	1	1	1	-	1	-	-
24	UĞURLU	139	14	22	22	9	10	11	6	16	6	6	8	1	3	3	1	1	-	-	-
25	İBN-İ SİRRI	133	18	23	19	14	8	13	13	8	4	5	4	3	-	-	-	1	-	-	-
26	ERMENİ MAH.	206	40	18	23	16	23	21	16	16	10	8	7	5	2	1	-	-	-	-	-
27	K.HİSAR KÖYÜ/ HAN MAH.	419	42	53	76	56	28	28	20	32	19	22	20	8	7	5	2	-	1	-	-
28	K.HİSAR KÖYÜ/ KEMER MAH.	325	50	48	41	26	29	21	13	24	27	17	8	6	9	4	2	-	-	-	-
29	K.HİSAR KÖYÜ/ CAMİ MAH.	394	29	51	82	46	31	22	14	37	26	21	16	9	4	3	3	-	-	-	-
30	K.HİSAR KÖYÜ/ ÇAYIR MAH.	421	38	71	66	41	24	32	15	37	28	28	16	13	3	5	2	2	-	-	-
31	MENDOS KÖYÜ	51	1	11	7	3	2	6	1	5	2	6	3	1	2	-	-	1	-	-	-

32	BERAGUN KÖYÜ	55	6	6	8	7	2	5	5	6	2	3	2	3	-	-	-	-	-	-	
33	KILAVUZ KÖYÜ	20	2	-	4	2	1	-	6	2	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	
34	HALLAC KÖYÜ	54	10	1	8	8	6	5	5	5	3	1	1	1	-	-	-	-	-	-	
35	KARACAVIRAN KÖYÜ	19	3	4	2	4	-	-	2	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
36	K.MAHMUDLU-BERAGUN K.	25	6	1	5	1	-	-	3	4	1	1	-	-	1	2	-	-	-	-	
37	HANLARDA YERLEŞİKLER	23	1	1	1	1	1	6	5	1	3	2	-	1	-	-	-	-	-	-	
TOPLAM:		6.405	751	855	945	645	468	471	340	568	388	309	250	163	112	85	27	15	6	3	4

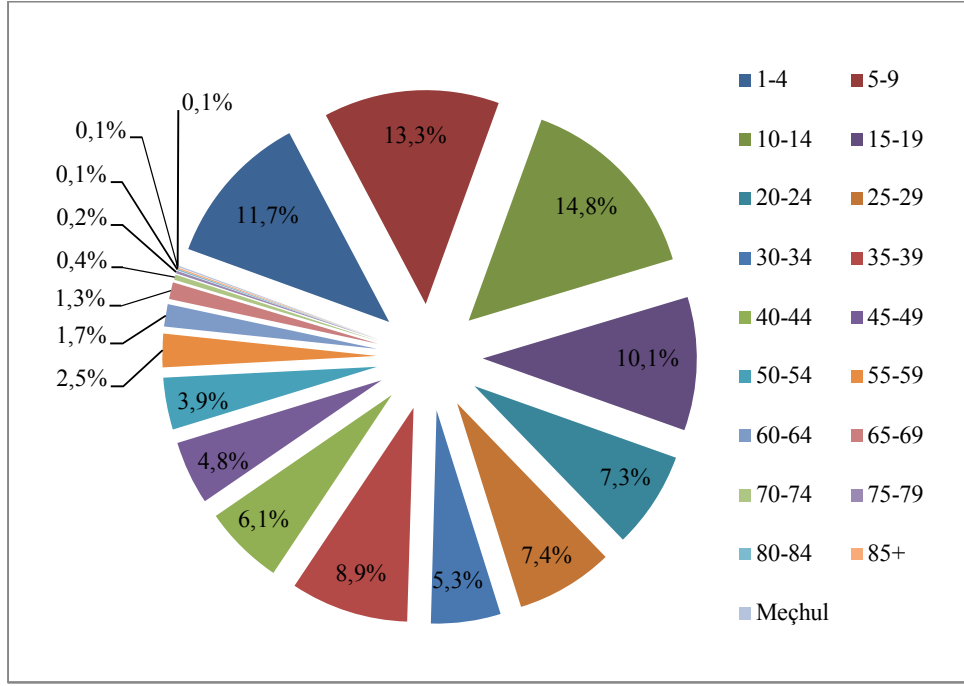
Bor Kazası birimleri ve Kaza geneli toplam nüfusunun beşerli yaş gruplarıyla verilmeye çalışıldığı 15. Tablomuzda; 1-4 yaş grubuna dâhil olanların sayısı 751 iken, 5-9 grubu 855, 10-14 grubu 945, 15-19 grubu 645, 20-24 grubu 468, 25-29 grubu 471, 30-34 grubu 340, 35-39 grubu 568, 40-44 grubu 388, 45-49 grubu 309, 50-54 grubu 250, 55-59 grubu 163, 60-64 grubu 112, 65-69 grubu 85, 70-74 grubu 27, 75-79 grubu 15, 80-84 grubu 6 ve 85 ve üzeri grubu ise 3 kişiden oluşmaktadır. Yine 4 kişinin yaş bilgisinin bulunmadığı görülen tablomuzda, sayı bakımından ağırlıklı grubun 10-14 yaş grubu olduğu görülmektedir. 85+ grubunda bulunan üç kişinin yaşlarının ise 90 olduğu ve Kaza'nın en yaşlı sakinleri olarak kayıtlı buldukları belirtilmelidir.

14. Tablomuzdaki, nüfusun yaş bünyesi bakımından artan nüfus olarak yorumladığımız Kaza nüfusunun artış eğilimi, bu tablomuzda da net bir şekilde görülmektedir. Mahalle ve köy birimlerine ait yaş grupları mevcutları da, birimin toplam nüfusu nispetinde dengeli bir değişiklik göstermektedir.

Grafik 5: Bor Kazası'nda Nüfusun Tek Taraflı Yaş Piramidi

Yaş gruplarının yalnız erkek nüfusun yaş bilgilerini ihtiva etmesinden dolayı tek taraflı olarak oluşturulan 5. Grafiğimizdeki yaş piramidinde, nüfusun artan yönündeki eğilimi ve genç nüfus tabanı açık bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte, özellikle 10-14 ve 35-39 yaş gruplarının, öncesinde ve sonrasındaki diğer gruplara göre daha yoğun nüfusa sahip oldukları dikkati çekmektedir. Ayrıca nüfusun yaşam süresinin ortaya konması bakımından, 55-59 grubuyla birlikte müteakip grupların nüfuslarının 200 kişinin altına düştüğü de grafiğimizde görülmektedir.

Grafik 6: Bor Kazası'nda Yaş Gruplarının Yoğunluk Oranları

Bor Kazası genelinde beşerli yaş gruplarının yoğunluk oranlarının verildiği 6. Grafiğimizde, 1-4 grubu %11,7, 5-9 grubu %13,3 ve 10-14 grubu %14,8 oranlarıyla en fazla yoğunluğa sahip yaş grupları olarak görünmektedir. En az yoğunluklu gruplar ise %0,2 oranıyla 75-79 ve %0,1 oranlarıyla 80-84 ve 85+ gruplarıdır. Yaşları bilinmeyenlerin yoğunluğu da yine en az değer olan %0,1 oranındadır.

b) Hastalık ve Vücut Sakatlıkları

Osmanlı Devleti'nde, çalışma dönemimize ait nüfus sayımlarında, önemli bir amacın askerliğe elverişli nüfusun saptanması olduğu ve bu amaçtan hareketle nüfusun vasıflarının da detaylı olarak kaydedildiği daha önce belirtilmişti. Bor Kazası nüfus defterlerinde de, nüfusun vasıflarına dair diğer bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlar görme, yürüme, tutma, konuşma, akıl ve kalıcı hastalık gibi, kişilerin sağlığı ve vücut sakatlığı ile alakalı olup, devletin askerî bir eğitime ve cepheye alamayacağı kişileri ihtiva etmektedir. Defterlerimizde vücut sağlığı yerinde ve askerliğe elverişli kişiler için ise bu durumu belirtir ayrı bir kayıt bulunmamaktadır.

Nüfus defterlerimizde çeşitli hastalık ve vücut sakatlıkları; ahraz (sağır ve dilsiz)¹⁶⁸, alîl (kör, sakat, hasta)¹⁶⁹, a'mâ (kör)¹⁷⁰, a'rec (topal, aksak)¹⁷¹, çolak (eli veya kolu sakat)¹⁷², lâil (dilsiz)¹⁷³, marîz (marazlı, hasta)¹⁷⁴, masrû' (sara hastalığına tutulmuş)¹⁷⁵, mecnûn (çıldırılmış, deli, akli başında olmayan)¹⁷⁶, meftuk (fitıklı)¹⁷⁷, topal, yekçeşm (tek gözlü)¹⁷⁸ ve yekdest (bir elli)¹⁷⁹ olarak kaydedilmişlerdir. Kaza genelinde bu arızî durumlara sahip toplam 138 kişi bulunmaktadır.

Tablo 16: Bor Kazası'nda Hastalık ve Vücut Sakatlıkları

Mahalle/Köy Adı	Ahraz	Alîl	A'mâ	A'rec	Çolak	Lâil	Marîz	Masrû'	Mecnûn	Meftuk	Topal	Yekçeşm	Yekdest	Toplam
İLALDI-İ ULYA MAH.	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	6
İLALDI-İ SÜFLA MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ARMUDLU MAH.	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-	1	3	-	8
HACI MEHMED MAH.	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	4
CULLAH MAH.	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	6
HACI MUHSİN MAH.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	3	-	5
CAMİ-İ ATİK MAH.	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
HACI MAHMUD MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
VÜSTA MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
MAHKEME MAH.	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
SARAY MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
ÇUKUR MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	3
ŞAHİN MAH.	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
BULGARCIK MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ŞEYH İLYAS MAH.	-	-	3	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	5
SARI ALİ MAH.	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	5
SEYYİD AHMED MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	3
HARİM MAH.	-	2	3	-	-	-	1	-	-	-	1	3	-	10
HALİL EFENDİ MAH.	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	4
SOFYAN MAH.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3	-	4
HACI İSMAIL MAH.	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
KARAKAYA MAH.	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2

¹⁶⁸ Türkçe Sözlük, s.56.

¹⁶⁹ Devellioğlu, Lûgat, s.29.

¹⁷⁰ Aynı eser, s.30.

¹⁷¹ Aynı eser, s.37.

¹⁷² Türkçe Sözlük, s.561

¹⁷³ Devellioğlu, Lûgat, s.541.

¹⁷⁴ Aynı eser, s.581.

¹⁷⁵ Aynı eser, s.584.

¹⁷⁶ Aynı eser, s.596.

¹⁷⁷ Aynı eser, s.601.

¹⁷⁸ Aynı eser, s.1158.

¹⁷⁹ gös. yer.

KARACA MAH.	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	5	-	8
UĞURLU MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
İBN-İ SİRRI MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3
ERMENİ MAH.	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	6
KİLİSEHİSAR/ HAN MAH.	2	-	3	1	1	-	-	-	1	-	-	1	-	9
KİLİSEHİSAR/ KEMER MAH.	1	-	1	1	1	-	1	1	1	-	-	5	-	12
KİLİSEHİSAR/ CAMİ MAH.	-	-	2	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	5
KİLİSEHİSAR/ ÇAYIR MAH.	-	-	-	2	-	-	2	1	1	-	-	3	-	9
MENDOS KÖYÜ	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
BERAGUN KÖYÜ	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	4
KILAVUZ KÖYÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
HALLAC KÖYÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
KARACAVİRAN KÖYÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
K.MAHMUDLU-BERAGUN KÖYÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAMLAR:	4	8	32	11	7	1	6	2	8	1	7	50	1	138

Bor Kazası'ndaki hastalık ve vücut sakatlıklarını mahalle ve köy birim adetleri ile vermeye çalıştığımız 16. Tablomuzaya göre Kaza'da en fazla bulunan arızî durum, 50 kişide görülen yekçeşm durumudur. Bundan başka a'mâ olanların sayısı 32, a'rec olanlar 11 kişidir. En az rastlanılan lâl, meftuk ve yekdest arızî durumlarında kayıtlı birer kişi bulunmaktadır.

Kaza'nın mahalle ve köy birimlerinde, birimin nüfus yoğunluğuna bağılı olarak, arızî duruma sahip olanların sayılarının da fazla olduğu görülmektedir. Nitekim nüfusu en fazla olan birimlerden Harim Mahallesi'nde 10 kişi, Kilisehisar Köyü Kemer Mahallesi'nde 12 kişi ve yine Kilisehisar Köyü Han ve Çayır Mahallelerinde de 9'ar kişinin arızî durum kayıtları bulunmaktadır. Ermeni Mahallesi'nde ise toplam 6 kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir. İladı-i Süfla, Vüsta, Bulgarcık Mahalleleri ile Karacaviran ve Karamahmudlu-Beragun Köylerinde ise herhangi bir hastalık-sakatlık kaydına rastlanılmamıştır.

Bor Kazası genelinde hastalık-sakatlık arızî durumlarına sahip olan 138 kişinin Kaza nüfusuna oranı %2,16'dır.

İKİNCİ BÖLÜM

BOR KAZASI'NIN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

I- SOSYAL YAPI

Bor Kazası'nın 1845 yılındaki sosyal yapısıyla ilgili olarak temel kaynağımız olan Bor Kazası nüfus defterlerinde pek çok değerli veri bulunmaktadır. Nüfus sayım verilerinin en genel olarak kaza, sonrasında kasaba ve mahalleleriyle bağlı bulunan köyler ve mahalleleri başlıkları altında kaydedilmiş olması, bu birimlerin yapısını ayrıntılı olarak görebilmemizi sağlamaktadır. Yine Kaza'nın bütün nüfusu sayılarak etnik ve dinî aidiyetleri gereğince Müslim - Gayrimüslim şeklinde kaydedilmesiyle de toplumun dinî yapısı ve bunun sosyal yapı üzerindeki etkileri hakkında önemli bilgiler sağlanmış olmaktadır.

Nüfus defterlerimiz, mahalle ve köy birimlerini oluşturan haneler ve bu hanelerde yaşayan ailelerin üyelerini, aile ve toplum içindeki yerlerini, isim, lakap ve dış görünüşlerini ayrıntılı bir şekilde ihtiva etmekte olup, Bor Kazası'nın sosyal ve toplumsal yapısının çok detaylı bir enstantanesini sunmaktadırlar.

Nüfus defterlerimizde adı geçen ve idarî birer ünite olan kaza, kasaba, mahalle ve köyler, idarî olduğu kadar toplumun bir arada yaşadığı ortak yaşam alanları olarak da aynı zamanda sosyal birer birimdirler.

Genel olarak Osmanlı şehri, suya düşen taşın etrafına yaydığı halkalar şeklinde tarif edilmiş ve tarife göre taş merkez camii, birinci halka çarşı ve diğer halkalar ise mahalleler olarak konumlandırılmıştır¹⁸⁰. Bor Kazası'nın merkezi olan Bor Kasaba merkezinde de, Bor'un en önemli yapılarından biri olan ve çarşı merkezinde bulunan Sokullu Mehmed Paşa Camii (Paşa Camii) bulunmaktadır¹⁸¹. Kasabayı oluşturan 26 mahallenin elveriş ölçüde klasik Osmanlı şehri tanımına uygun bir şekilde bu merkez

¹⁸⁰ Ziya Kazıcı, Osmanlı Devleti'nde Toplum Yapısı, İstanbul 2003, s.89-90.

¹⁸¹ Dündar, "Camiler", s.63.

etrafında konumlanmış olduğu düşünülebilir. Köylerin ise bu tanımdan bağımsız olarak dağınık halde konuşlandıkları bilinmektedir¹⁸².

Sosyal bakımdan Osmanlı Mahallesinin, birbirini tanıyan ve bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir yerleşim olduğunu daha önce de belirtilmişti. Bu noktada, toplumsal merkezin cami veya mescid olduğu Osmanlı mahallesinde, birbirlerini yakından tanımakta olan mahalleliler, yine birbirlerine kefil tutulmakta ve mahalleyi ilgilendiren sorunların çözümünde ortaklaşa sorumluluk yüklenmektedirler¹⁸³.

Mahalle ile mahallede ikamet eden aile kurumları arasında da tabii olarak güçlü bir bağ bulunmaktaydı. Doğum, evlenme, ölüm gibi mahalleyi ortaklaşa ilgilendiren olaylarda mahalleli arasında büyük bir dayanışma görülmekteydi¹⁸⁴.

Osmanlı sosyal yapı ve yaşamında toplum, etnik ve dinî özelliklerine göre genellikle farklı birimlerde ikamet etmişlerdir. Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'nde "*millet sistemi, farklı dinden insanların evlilik ve akrabalık kurarak kaynaşmasına manidir ve her halk kendi kampında yaşamıştır*"¹⁸⁵. Bu durum sebebiyle halk, ortak dinî inançlara göre Müslim-Gayrimüslim şeklinde ve ortak etnik yapıya göre ise mensubu olduğu milletin adıyla farklılaşan ayrı mahallelerde yerleşmişlerdir¹⁸⁶.

Dinî ve etnik unsurlar, tabiiyetleri bakımından her ne kadar farklı mahallelerde yaşasalar da, günlük yaşamlarını kasabanın veya şehrin ortak ekonomik ve idarî alanlarında bir arada sürdürmekteydiler¹⁸⁷. Bu unsurlar arasında yüzlerce yıldır süregelen ilişkiler, tarihi ve kültürel doku, İmparatorluğun her dinden halklarını aile yaşamları ve adetleri noktasında birbirine benzeştirmişti. Kültürel etkileşim ve hayatın temel kurumlarındaki ortaklık, unsurların kültürlerinde ve sosyal yaşamlarında kaynaşma sağlamaktaydı¹⁸⁸. Ancak aile yapılarının da benzer olduğu Müslim ve Gayrimüslim tebaa arasındaki sağlam sosyal ilişkiler ve kaynaşma, tabii

---

¹⁸² Yediyıldız, "*Toplum*", s.496.

¹⁸³ Ergenç, "*Mahalle*", s.69-75.

¹⁸⁴ Ortaylı, *Aile*, s.28.

¹⁸⁵ Aynı eser, s.7.

¹⁸⁶ Kazıcı, *Toplum Yapısı*, s.91; Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, Çev. Devrim Evcı, Ankara 1997, s.122.

¹⁸⁷ Augustinos, aynı yer.

¹⁸⁸ Ortaylı, *Aile*, s.2-7; Yediyıldız, "*Toplum*", s.496.

olarak Gayrimüslim tebaanın, hâkim Türk-İslâm kültürünü benimsemesi yönünde vuku bulmaktaydı¹⁸⁹.

Nüfus defterlerimize göre Bor Kazası'nda da Müslim ve Gayrimüslim tebaaların ehl-i İslâm ve Ermeni mahalleleri adı altında farklı mahallelerde yerleştikleri görülmektedir. Millet sistemi ve inanç esaslarına göre aralarında sıhrî ve temel prensipler noktasında bir benzeşme bulunması söz konusu değilse de, bu unsurların da aynı ekonomik ve idarî ortamı ortaklaşa kullanmış olduklarını ve genel olarak Osmanlı milletleri arasında yüzyıllardır tesis edilmiş olan hoşgörü ve kaynaşmanın Kazamız unsurları arasında da hâsıl olmuşluğunu düşünmek tabii olacaktır.

A) Aile Kurumu

İnsanlar tabiatları gereği ayrı ayrı bireyler halinde değil, küçük veya büyük topluluklar halinde yaşamaktadırlar. İlk olarak aile denilen küçük topluluklar içinde bir araya gelmişler ve bu suretle aile, sosyal hayatın en küçük ünitesini teşkil etmişlerdir¹⁹⁰.

*“Toplumun tabii ve temel ögesi olarak insanlığın başlangıcından bu yana var olan aile kurumu, toplumun varlığının devam etmesinde önemli görevler yüklenmiş, ekonomik hayata yön vermiş, sosyal ve siyasi hayatı düzenlemiş, dinî ve kültürel fonksiyonlar icra etmiştir”*¹⁹¹. İslâm'a göre, dinî ve sosyal bir kurum olan ve *“nesebi sahih çocukların vücut bulduğu, büyütülüp terbiye edildikleri, fertlerin kendilerini gayri meşru ilişkilerden koruyabildikleri, akrabalık bağlarına vücut, veraset haklarına imkân vererek toplumu ahlâken ve iktisaden çöküntüye uğramaktan alıkoyan yegâne müessesesi”* olan aile¹⁹², yine *“İslâm'da, kaynağını Nur Suresi'nden alan tarife göre, aynı çatı altında bulunan anne-baba, evlat ve hizmetçilerden müteşekkil bir topluluk”* olarak betimlenmiştir¹⁹³.

¹⁸⁹ Orhan Türkdoğan, *“Türk Ailesinin Genel Yapısı”*, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, Ankara 1992, s.59.

¹⁹⁰ Gürtan, *Demografik Analiz*, s.161.

¹⁹¹ Ömer Demirel-Adnan Gürbüz-Muhittin Tuş, *“Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”*, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, Ankara 1992, s.97.

¹⁹² Aktan, *“Hukuk”*, s.396.

¹⁹³ Demirel-Gürbüz-Tuş, *“Demografik Yapı”*, s.97.

Osmanlı Devleti'nde aile, yoğun olarak İslâmî etkilerle birlikte daha önceki devirlerin de etki ve izlerini taşımaktadır¹⁹⁴. Gayrimüslim ailelerin ise tabii olarak kendi inanç sistemlerine göre yaşamaları ile birlikte, yukarıda belirttiğimiz gibi, esas unsur olan Müslüman Türk toplumundan etkilendikleri görülmektedir. Nitekim aile yaşamındaki farklılıkların dinî ve etnik olmaktan çok bölgesel ve coğrafî olduğu Osmanlı toplumunda¹⁹⁵, ailevî meselelerde Gayrimüslimlerin de şer'î mahkemelere müracaat ettikleri görülmektedir¹⁹⁶. Ancak iki farklı dinden kişilerin evlenip aile kurmalarında, Müslüman bir kadının, İslâm'dan başka hangi dine mensup olursa olsun, Gayrimüslim bir erkekle evlenmesi uygun görülmemiştir. Kadının ehl-i kitap olması durumunda ise Müslüman erkeğin bu kadımla evlenip aile kurmasına engel bir durum bulunmamıştır¹⁹⁷.

1- Bor Kazası'nda Aile Yapısı

Bor Kazası nüfus defterlerinde bireyler, mensup olduğu ailenin “hane” olarak gösterildiği başlık altında kaydedilmişlerdir. Sadece erkek nüfusun sayılarak kaydedildiği defterlerimizde, hanedeki erkek sayısı bir ile on bir kişi arasında değişmekte ve Kaza genelinde hanenin ortalama nüfusu 2,63 kişi olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Bor Kazası'nda aile, yapısal olarak değerlendirildiğinde, aile bireylerinin aile reisine yakınlıklarına bağlı olarak ailelerin farklı yapılarda oldukları görülmektedir. Sadece hane reisinin kayıtlı bulunduğu ailelerle birlikte, reisin öz erkek evladı, üvey erkek evladı, torunu, hademesi, kardeşi, yeğeni, damadı, amcası, dayısı ve bunların erkek çocuklarının da kayıtlı bulunduğu aileler de nüfus defterlerimizde mevcuttur.

Nüfus defterlerimizin, ailenin yapısına ilişkin bu verilerine dayanarak Bor Kazası'nda bulunan aileler en başta çekirdek ve geniş aile tiplemesine göre kategorize edilebilmektedir. Ancak defterlerimizde, tam olarak çekirdek ve geniş aile tanımlarına¹⁹⁸ uygun bir sınıflamayı yapabilmemizi sağlayacak kadın ve kız

---

¹⁹⁴ İsmail Doğan, Dünden Bugüne Türk Ailesi: Sosyolojik Bir Değerlendirme, Ankara 2009, s.126.

¹⁹⁵ Ortaylı, Aile, s.2.

¹⁹⁶ aynı eser, s.164.

¹⁹⁷ Aktan, “Hukuk”, s.404.

¹⁹⁸ Anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan aileye çekirdek aile denir. Geniş aile ise, kırsal kesimlerde yaygın olarak görülen ve özellikle sanayi öncesi toplumlara özgü ortaya çıkan bir aile

çocuklarının sayısına ilişkin bir veri bulunmadığı burada tekrar belirtilmelidir. Yalnızca erkek nüfusun verilerini içeren nüfus defterlerimize göre Bor Kazası'nda hane reisi ve aynı hanede yaşayan erkek evlatlardan oluşan çekirdek aile ve bunların yanında diğer yakın ve görece uzak bazı akrabaların da bulunduğu geniş aile sayı ve oranları Tablo 17'deki gibidir.

Tablo 17: Bor Kazası'nda Çekirdek-Geniş Aile Sayı ve Oranları

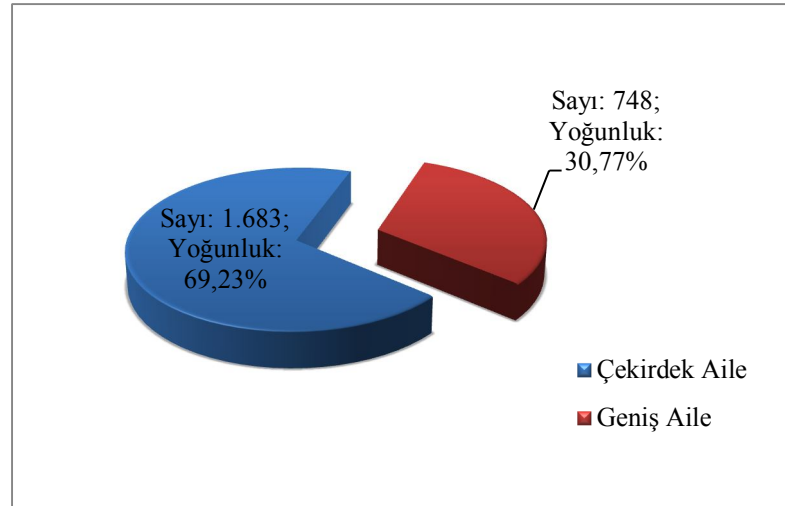
Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Toplam Hane (Aile) Sayısı	Çekirdek Aile Sayısı	Oran	Geniş Aile Sayısı	Oran
1	İLALDI-İ ULYA MAHALLESİ	74	50	67,57%	24	32,43%
2	İLALDI-İ SÜFLA MAH.	26	25	96,15%	1	3,85%
3	ARMUDLU MAH.	153	115	75,16%	38	24,84%
4	HACI MEHMED MAH.	116	69	59,48%	47	40,52%
5	CULLAH MAH.	68	45	66,18%	23	33,82%
6	HACI MUHSİN MAH.	75	48	64,00%	27	36,00%
7	CAMI-İ ATİK MAH.	74	54	72,97%	20	27,03%
8	HACI MAHMUD MAH.	110	71	64,55%	39	35,45%
9	VÜSTA MAH.	89	67	75,28%	22	24,72%
10	MAHKEME MAH.	21	15	71,43%	6	28,57%
11	SARAY MAH.	53	38	71,70%	15	28,30%
12	ÇUKUR MAH.	47	35	74,47%	12	25,53%
13	ŞAHİN MAH.	30	24	80,00%	6	20,00%
14	BULGARCIK MAH.	25	19	76,00%	6	24,00%
15	ŞEYH İLYAS MAH.	127	92	72,44%	35	27,56%
16	SARI ALİ MAH.	81	58	71,60%	23	28,40%
17	SEYYİD AHMED MAH.	48	31	64,58%	17	35,42%
18	HARİM MAH.	137	93	67,88%	44	32,12%
19	HALİL EFENDİ MAH.	59	46	77,97%	13	22,03%
20	SOFYAN MAH.	73	55	75,34%	18	24,66%
21	HACI İSMAIL MAH.	43	37	86,05%	6	13,95%
22	KARAKAYA MAH.	44	33	75,00%	11	25,00%
23	KARACA MAH.	89	62	69,66%	27	30,34%
24	UĞURLU MAH.	60	43	71,67%	17	28,33%
25	İBN-İ SIRRI MAH.	49	32	65,31%	17	34,69%
26	ERMENİ MAHALLESİ	65	43	66,15%	22	33,85%
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ HAN MAH.	134	93	69,40%	41	30,60%
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ KEMER MAH.	100	57	57,00%	43	43,00%
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAH.	128	76	59,38%	52	40,63%
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAH.	151	104	68,87%	47	31,13%
31	MENDOS KÖYÜ	22	16	72,73%	6	27,27%
32	BERAGUN KÖYÜ	20	13	65,00%	7	35,00%
33	KILAVUZ KÖYÜ	8	4	50,00%	4	50,00%

örneği olarak; babadan torunlara intikal eden yatay ve dikey genişlik içinde ortaya çıkabildiği gibi akrabaları da içine alabilecek bir genişliğe de ulaşabilmektedir. Bkz. Doğan, Dünden Bugüne, s.4-5.

34	HALLAC KÖYÜ	17	11	64,71%	6	35,29%
35	KARACAVIRAN KÖYÜ	6	2	33,33%	4	66,67%
36	K.MAHMUDLU-BERAGUN KÖYÜ	9	7	77,78%	2	22,22%
TOPLAM:		2.431	1.683	69,23%	748	30,77%

17. Tablomuzda Bor Kazası'nda bulunan aileler, hanede ikamet eden bireylerin hane reisine yakınlığına göre kategorize edilmiş, çekirdek - geniş aile sayı ve oranları verilmiştir. Tablomuzda göre çekirdek ailenin yoğunlukta olduğu başlıca birimler, yoğunluk oranı sırasıyla; İlal-di-i Süfla Mahallesi (%96,15), Hacı İsmail Mahallesi (%86,05), Şahin Mahallesi (%80,00), Halil Efendi Mahallesi (%77,97) ve Karamahmudlu-Beragun Köyü (%77,78)'dür. Geniş aile yapısının en çoğunlukta olduğu birimler ise yine yoğunluk oranı sırasıyla; Karacaviran Köyü (%66,67) , Kılavuz Köyü (%50,00), Kilisehisar Köyü Kemer Mahallesi (%43,00), Kilisehisar Köyü Cami Mahallesi (%40,63) ve Hacı Mehmed Mahallesi (%40,52)'dir.

Tablomuzda yüzdellik oranlama usulüne göre geniş aile sayı ve oranında yalnızca Karacaviran Köyü'nün %50,00 ortancasının üzerinde olduğu görülürken, Kılavuz Köyü'nün ortanca rakama sahip olduğu ve diğer bütün mahalle ve köylerin ise çekirdek aile lehine bu değeri aştığı görülmektedir.

Grafik 7: Bor Kazası Genelinde Çekirdek-Geniş Aile Sayı ve Oranları

Kaza geneli sayı ve oranında ise toplam 2.431 ailenin %69,23'lük bir orana sahip olan 1.683'ünün çekirdek aile yapısına, %30,77'lik orana sahip 748'inin de

geniş aile yapısına sahip olduğu görülmektedir. Bu rakam ve değerler, Bor Kazası ailesinin, büyük ölçüde çekirdek aile yapısına sahip olduğu bilinen¹⁹⁹ genel Osmanlı ailesinin yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 18: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Çekirdek ve Geniş Aile Sayı ve Oranları

Genel Birimler	Toplam Hane (Aile) Sayısı	Çekirdek Aile Sayısı	Oran	Geniş Aile Sayısı	Oran
KASABA	1.836	1.300	70,81%	536	29,19%
KÖYLER	595	383	64,37%	212	35,63%
MÜSLİM	2.366	1.640	69,32%	726	30,68%
GAYRİMÜSLİM	65	43	66,15%	23	33,85%

Çekirdek ve geniş aile sayı ve oranlarının kasaba-köy birimleri ve Müslim-Gayrimüslim birimler temelinde değerlendirildiği 18. Tablomuzaya göre ise, her iki birimde de çekirdek aile yapısının ağırlıkta olmasının yanında, kasaba biriminin daha çok çekirdek aile, köyler biriminin ise geniş aile temayülünde oldukları söylenebilir. Kasabada %70,81 oranında 1.300 çekirdek aile ve %29,19 oranında 536 geniş aile yapısına sahip hane bulunurken, köylerde ise %64,37 oranında 383 çekirdek aile ve %35,63 oranında 212 geniş aile yapısına sahip hane bulunduğu görülmektedir.

Tablomuzun diğery kısmında ise sayı ve oranlar, Müslim ve Gayrimüslim temelinde değerlendirilmiştir. Buna göre Müslim biriminde %69,32 oranında çekirdek aile ve %30,68 oranında geniş aile yapısına sahip hane bulunmakta iken Gayrimüslim birimde %66,15 oranında çekirdek ve %33,85 oranında geniş aile yapısına sahip hane bulunmaktadır. Bu durumda Gayrimüslim birim olan Ermeni Mahallesi'nin çekirdek-geniş aile yapısı bakımından Müslim köy ve mahalle birimlerine oranla yalnız %3'lük bir farkla geniş aile lehine durduğu görülmektedir. Ancak bu noktada, genel olarak Osmanlı aile tipinin de, yukarıda belirttiğimiz aile yaşamında olduğu gibi, coğrafyaya bağlı olan farklı şartlara göre değişkenlik

¹⁹⁹ Demirel-Gürbüz-Tuş, "Demografik Yapı", s.113.

gösterebildiği, ancak farklı dinlere göre pek farklılık arz etmediği²⁰⁰, görüşünü de burada belirtmek yerinde olacaktır.

Bor Kazası nüfus defterlerinde, bazı ailelerin, farklı hanelerde ikamet ettikleri halde, kendi kaydından önceki hanenin reisiyle olan akrabalık bağlarıyla kaydedildikleri görülmektedir. Ailenin genişlik yapısına etki eden bu durumda her aile, özgün olarak kaydedilmiş ve kendi hanesinde gösterilmiştir.

Tablo 19: Ailenin Farklı Hanede İkamet Eden Bireyleri

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Hane Adedi	Hane No.	Kendi Hanesindeki Konumu	Önceki Haneye Yakınlığı
1	İLALDI-İ ULYA MAH.	1	16	Aile Reisi	Kardeşi
2	HACI MEHMED MAH.	6	5, 11, 26, 39, 59, 89	Aile Reisi	Oğlu (2), Kardeşi (4)
3	CULLAH MAH.	1	35	Aile Reisi	Oğlu
4	HACI MUHSİN MAH.	2	5, 17	Aile Reisi	Yeğeni (1), Kardeşi (1)
5	CAMI-İ ATIK MAH.	1	25	Aile Reisi	Kardeşi
6	HACI MAHMUD MAH.	1	22	Aile Reisi	Kardeşi
7	MAHKEME MAH.	1	2	Aile Reisi	Kardeşi
8	ÇUKUR MAH.	3	5, 20, 28	Aile Reisi	Kardeşi (3)
9	ŞEYH İLYAS MAH.	1	104	Aile Reisi	Kardeşi
10	SARI ALİ MAH.	1	73	Aile Reisi	Oğlu
11	SEYYİD AHMED MAH.	1	15	Aile Reisi	Üvey Oğlu
12	SOFYAN MAH.	1	56	Aile Reisi	Kardeşi
13	HACI İSMAIL MAH.	1	7	Aile Reisi	Yeğeni
14	KARACA MAH.	2	16, 18	Aile Reisi	Oğlu (1), Kardeşi (1)
15	UĞURLU MAH.	2	15, 45	Aile Reisi	Üvey Oğlu (1), Kardeşi (1)
16	İBN-İ SIRRI MAH.	1	24	Aile Reisi	Üvey Oğlu
17	KİLİŞEHİSAR KÖYÜ KEMER MAH.	2	10, 32	Aile Reisi	Oğlu (1), Kardeşi (1)
18	KİLİŞEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAH.	2	2, 99	Aile Reisi	Yeğeni (1), Kardeşi (1)
19	KİLİŞEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAH.	5	17, 30, 39, 78, 109	Aile Reisi	Oğlu (1), Üvey Oğlu (2), Kardeşi (1), Yeğeni (1)
20	MENDOS KÖYÜ	1	2	Aile Reisi	Kardeşi
21	BERAGUN KÖYÜ	1	4	Aile Reisi	Oğlu
22	KARACAVİRAN KÖYÜ	1	2	Aile Reisi	Oğlu
TOPLAM:		38			

²⁰⁰ Ortaylı, Aile, s.6-7.

19. Tablomuzda Bor Kazası'nda, kendilerinden önce kayıtlı bulunan hanelere olan aile bağlarıyla kaydedilen toplam 38 hane görülmektedir. Tablodaki duruma örnek vermek gerekirse İİaldı-i Ulya Mahallesi'nde 16. hanenin reisi olan “*İbrahim v. Döneoğlu*”, 15. hanenin reisinin kardeşi olarak, ancak kendi hanesinde kaydedilmiştir²⁰¹. Defterlerimizde bu tür kayıtlar, kişinin tanıtılmasından önce, önceki hanenin reisine atfen kardeşi, oğlu, yeğeni gibi notların düşülmesinden anlaşılmaktadır. Önceki haneye yakınlık bakımından tablomuza göre 20 kişi “*kardeşi*”, 9 kişi “*oğlu*”, 5 kişi “*üvey oğlu*” ve 4 kişi de “*yeğeni*” şeklinde kayıtlıdır. Nüfus defterlerimizde her hane gibi ayrı bir hane numarası altında kayıtlı bulunan bu haneler, tabii olarak çalışmamızda da ayrı birer hane olarak dikkate alınmışlardır.

Nüfus defterlerimizde birbirleriyle akraba oldukları halde bu ibarelerle kaydedilmeyen ailelerin kayıtları da varken, tablomuzdaki ailelerin bu şekilde kaydedilmiş olmaları, ikamet edilen hanenin yani konutun yapısıyla ilgili olabilir. Bu konutlar, geniş bir ailenin birkaç aileye bölünmüş şekilde bir arada barınabilecekleri bir yapıya sahip olabilmektedir. Zira Anadolu kırsalında aile tipinin konut yapısına etki edebildiği ve aynı avluya bakan ve müşterek bir çatı altındaki odaların ayrı birer hane olarak var olageldikleri bilinmektedir²⁰².

Yukarıda belirttiğimiz ibarelere sahip olan ailelerin dışında, yine ard arda kaydedilmiş ancak aile reislerinin kardeş olduklarının, takip eden hane reisinin baba adının yinelenmeden “*merkum*” veya “*merkumun oğlu*”²⁰³ şeklinde kaydedilmesinden anlaşılan toplam 14 hane bulunmaktadır. Bununla beraber Bor Kazası'nda bulunan ailelerin birbirleriyle akrabalıkları şüphesiz bunlarla sınırlı olmayacaktır. Hane reisinin, lakap gibi ayırt edici bir özelliğe sahip baba adları ve aile adlarından bazı ailelerin akrabalıkları da tespit edilebilmektedir. Ancak lakap ve aile adı olmaksızın yalın bir baba adıyla kaydedilen hanelerin de bulunması, tabii olarak eksik bir sayı elde edilmesine neden olmaktadır. Bu duruma göre Kaza genelinde toplam 330 hanenin, kendilerinden başka en az bir hane ile kardeşlik bağı ile akraba olduğu tespit edilebilmiştir.

²⁰¹ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.2.

²⁰² Göyünç, “*Hâne*”, s.346; Ortaylı, Aile, s.4.

²⁰³ Merkum; yazılmış, adı geçmiş. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.622.

2- Aile Bireyleri

Nüfus defterlerimizde bütün bireyler belli bir hane altında, hane reisi ve onunla olan akrabalık bağının belirtilmesiyle kaydedilmişlerdir. Bu kayıt şeklinde, hane başlığı altında en başta kaydedilen kişi o hanenin reisi; varsa diğer kişiler de reisin oğlu, üvey oğlu, torunu, kardeşi gibi ön bir tanımdan sonra kayıtlara geçmişlerdir. Defterlerimizde bulunan bu kayıt anlayışı sayesinde, Bor Kazası'nda genel olarak ailenin hangi bireylerden oluştuğu ve Kaza'da yaşayanların, hangi hanede ikamet ettiğiyle bu hanede yaşayan aile içerisindeki konumu görülebilmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi nüfus defterlerimizde kadınlara ait bir kayıt bulunmamaktadır. Bundan dolayı çalışmamızda, bir aile bireyi olarak ele alınmamıştır. Ancak eldeki verilerle bu konuda varılabilecek sonuç, her hanede mutlaka en az bir kadın bulunacağıdır.

a) Hane Reisi

“Bütün toplumsal kurumlar gibi ailenin de sağlıklı ve düzenli bir hayat sürdürebilmesi için en son yetki ve sorumluluk mercii olan bir otoriteye muhtaç” olduğu gerçektir. Tarihte ve günümüzde de hâkim olan anlayış ve uygulama, İslâm dini tarafından da ortaya konmuş ve aile reisliği denilen bu yetki ve sorumluluk belli şartlara bağlı olarak erkeğe verilmiştir²⁰⁴. Ailenin bu yönetim anlayışında hane içi düzenin yetki ve sorumluluğu hanenin kadını olarak annedeyken, hanenin iâşesi ise hane reisi sıfatıyla babanın sorumluluğundadır²⁰⁵.

Nüfus defterlerimizde de bir hane başlığının altında en başta kaydedilen kişi, o hanenin reisi olarak görülmektedir. Hane reisi, hanede yaşayan hanımın kocası, çocukların babası, varsa kardeşlerin ağabeyi, torunların da dedesi olarak haneden sorumlu olan ve yöneten kişi olarak en başta kaydedilmiştir.

Defterlerimizde Bor Kazası'nda kayıtlı bulunan her hanenin reisi olarak bir kişinin hanenin hemen başında kaydedildiği bu durumda, tabii olarak hane reisi sayısı, Kaza'da bulunan hane sayısı olan 2.431 rakamına eşit olmaktadır. Ancak hane reisi sıfatıyla kayıtlı kişilerin bazılarının, hane başlığı altında sadece kendilerinin

²⁰⁴ Mustafa Çağırıcı, “İslâm Düşüncesinde Aile Ahlâkı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, Ankara 1992, s.347.

²⁰⁵ İsmail Doğan, “Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, Ankara 1992, s.198.

kayıtlı oldukları, bazılarının ise “yetim” açıklaması yapıldıktan sonra yaşı 1 dahi olsa hanenin reisi olarak en başta kaydedildikleri görülmektedir²⁰⁶.

Tablo 20: Hane Reisi Sayı ve Özellikleri

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Toplam Hane ve Hane Reisi Sayısı	Sadece Reisin Kayıtlı Olduğu Hane Sayısı	Sadece Reisin Kayıtlı Olduğu Hane Oranı	Yetim Hane Reisi Sayısı	Yetim Hane Reisi Oranı	Hane Reisi Yaş Ortalaması
1	İLALDI-İ ULYA MAH.	74	13	17,57%	2	2,70%	41,4
2	İLALDI-İ SÜFLA MAH.	26	13	50,00%	2	7,69%	34,3
3	ARMUDLU MAH.	153	34	22,22%	5	3,27%	42,2
4	HACI MEHMED MAH.	116	18	15,52%	6	5,17%	39,2
5	CULLAH MAH.	68	12	17,65%	2	2,94%	42,6
6	HACI MUHSİN MAH.	75	13	17,33%	2	2,67%	37,9
7	CAMI-İ ATIK MAH.	74	16	21,62%	2	2,70%	41,4
8	HACI MAHMUD MAH.	110	26	23,64%	7	6,36%	38,3
9	VÜSTA MAH.	89	19	21,35%	3	3,37%	38,2
10	MAHKEME MAH.	21	4	19,05%	2	9,52%	31,6
11	SARAY MAH.	53	13	24,53%	4	7,55%	39,2
12	ÇUKUR MAH.	47	12	25,53%	0	0,00%	39,9
13	ŞAHİN MAH.	30	9	30,00%	1	3,33%	37,5
14	BULGARCIK MAH.	25	7	28,00%	0	0,00%	39,6
15	ŞEYH İLYAS MAH.	127	34	26,77%	10	7,87%	39,7
16	SARI ALİ MAH.	81	20	24,69%	4	4,94%	41,0
17	SEYYİD AHMED MAH.	48	5	10,42%	0	0,00%	44,7
18	HARİM MAH.	137	35	25,55%	5	3,65%	41,5
19	HALİL EFENDİ MAH.	59	17	28,81%	1	1,69%	40,3
20	SOFYAN MAH.	73	23	31,51%	1	1,37%	37,8
21	HACI İSMAİL MAH.	43	11	25,58%	2	4,65%	41,1
22	KARAKAYA MAH.	44	14	31,82%	0	0,00%	40,9
23	KARACA MAH.	89	17	19,10%	3	3,37%	38,7
24	UĞURLU MAH.	60	18	30,00%	1	1,67%	40,6
25	İBN-İ SIRRI MAH.	49	9	18,37%	1	2,04%	35,9
26	ERMENİ MAH.	65	13	20,00%	1	1,54%	38,7
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ HAN MAH.	134	23	17,16%	3	2,24%	41,1
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ KEMER MAH.	100	12	12,00%	5	5,00%	42,3
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAH.	128	25	19,53%	5	3,91%	41,2
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAH.	151	39	25,83%	4	2,65%	42,3
31	MENDOS KÖYÜ	22	4	18,18%	0	0,00%	43,7
32	BERAGUN KÖYÜ	20	2	10,00%	0	0,00%	41,7
33	KILAVUZ KÖYÜ	8	4	50,00%	1	12,50%	33,3
34	HALLAC KÖYÜ	17	3	17,65%	0	0,00%	36,6
35	KARACAVİRAN KÖYÜ	6	0	0,00%	0	0,00%	36,8
36	KARAMAHMUDLU-BERAGUN KÖYÜ	9	0	0,00%	0	0,00%	43,1
TOPLAM:		2.431	537	22,09%	85	3,50%	39,6

²⁰⁶ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.62.

Hane reislerinin genel olarak sayı ve bazı özelliklerini gösteren 20. Tablomuzda, hane ve hane reisi sayılarının eşit olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Kaza'nın hemen her mahalle ve köyünde, bazı hanelerde yalnızca bir kişinin kayıtlı olduğu ve bunların da doğal olarak hane reisi olarak kaydedildikleri görülmektedir. Tablomuzda göre Kaza genelinde %22,09 oranında toplam 537 hanenin kaydı bu şekilde olup, yalnız Karacaviran ve Karamahmudlu-Beragun Köylerinde böyle bir kayda rastlanılmamıştır. İaldı-i Süfla Mahallesi ile Kılavuz Köyü'nde sadece hane reisinin kayıtlı olduğu hane oranı ise birimlerin %50'si kadardır.

Nüfus defterlerimizde bazı hane reislerinin, yetim olmaları sebebiyle, babalarının yerine hane reisi olarak kaydedildikleri yukarıda belirtilmişti. Bu kişiler, ölen babalarının ya yaşça en büyük oğlu, ya da tek oğlu olarak onun yerine hane reisi şeklinde kaydedilmişlerdir. Hacı Mehmed Mahallesi'nin 49. hanesinde 10 ve 9 yaşlarındaki iki kardeşiyle birlikte kayıtlı bulunan 15 yaşındaki "*yetim Mehmed v. Hüseyin*", yetim kardeşlerin en büyüğü olması dolayısıyla hane reisi olarak başta yazılmıştır²⁰⁷. Cullah Mahallesi'nin 57. hanesinde ise 3 yaşındaki "*yetim Mehmed v. Müezzın Halil*", kendinden yaşça büyük bir ağabeyi bulunmadığı için hanenin reisi olarak görülmektedir²⁰⁸.

Kayıtlarımızda bazı hanelerde ise, yaşça büyük üvey bir oğul, dayı, amca gibi kişiler bulunsun da, ölen babanın öz oğlu olmalarından dolayı hanenin reisi olarak bu kişilerden daha küçük yaşta kişiler kaydedildikleri anlaşılmaktadır. Hacı Mahmud Mahallesi'nin 84. hanesinde 7 yaşındaki "*yetim Hasan v. Hüseyin*", 25 yaşındaki üvey biraderinden²⁰⁹, Kilisehisar Köyü Cami Mahallesi'nin 116. hanesinde ise 10 yaşındaki "*yetim İbrahim v. Dalmızrak İbrahim*", 21 yaşındaki amcasından²¹⁰ önde ve hanenin başında reis olarak kaydedilmişlerdir.

Yaş bakımından küçük olmalarına rağmen hane reisi olarak kayıtlı olan kişilerin Kaza genelindeki toplam sayısının 85 olduğu tablomuzda görülmektedir. Bazı mahalle ve köylerde böyle bir kaydın bulunmadığı görülürken, sayı bakımından

²⁰⁷ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.18.

²⁰⁸ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.25.

²⁰⁹ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.39.

²¹⁰ BOA, NFS.d., nr.3583, s.61.

en fazla Şeyh İlyas Mahallesi'nde, birim toplam hane sayısına oran bakımından ise Kılavuz Köyü'nde yüksek oranda bulunduğu dikkati çekmektedir. Ermeni Mahallesi'nde ise bir kişi bu şekilde kaydedilmiştir.

20. Tablomuzda Bor Kazası birimler ve genelinde hane reisi yaş ortalaması da ayrıca verilmiştir. Buna göre 31,6 yaş ortalaması ile Mahkeme Mahallesi hane reislerinin en genç, 44,7 ile de Seyyid Ahmed Mahallesi'nde bulunanların görece en yaşlı oldukları tespit edilmektedir. Kaza genelinde ortalamanın 39,6 olarak görüldüğü tablomuzda Ermeni Mahallesi'nin ortalaması 38,7 iken, bu birim hariç salt Müslim hane reisleri yaş ortalaması yine 39,6 olarak ortaya çıkmaktadır.

b) Erkek Evlat

Hanenin iki temel bireyi olan anne babadan sonra aileyi oluşturan, *“neslin devamını sağlayan ve evliliğin önemli gayelerinden biri de çocuklardır. Çocuklar, aile için atfedilen öneminden başka, bulunduğu toplumu ve onun niteliğini, azlığı ya da çokluğu ile oluşturması ve varlığını devam ettirmesi bakımından da ayrı bir öneme sahip”* olarak görülmektedir²¹¹.

Temel kaynağımız olan Bor Kazası nüfus defterlerinde, aile ve toplum için önemi büyük olan çocukların kayıtları, kadın nüfusun sayıma tâbi tutulmaması sebebiyle kız çocuklarına ait veri içermemekte, yalnızca haneye mensup olan erkek çocuklarının kayıtlarından oluşmaktadır.

Erkek evlatlar, nüfus defter kayıtlarımızda, hanede kendilerinden yaşça büyük ve hane reisine üvey oğul, kardeş, amca gibi yakın-uzak bir akraba bulunsa da, daima hane reisinden sonra ikinci sırada yer almışlardır. Hanede ikinci bir erkek evlat varsa, yaşça büyük olanı, reisten sonra *“oğlu”* şeklinde ikinci sırada, küçük olanı ise *“diğeri”* denilerek üçüncü sırada kaydedilmişlerdir.

Erkek evlat kaydı, Bor Kazası'nda, defterlerimizde kayıtlı mahalle ve köy birimlerinde bulunan hanelerin tamamında bulunmamaktadır. Kaza genelinde bulunan toplam 2.431 hanenin yalnız 1.485'inde toplam 2.711 kişinin erkek evlat olarak kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. 946 hanede ise bu kayda rastlanılmamıştır.

---

²¹¹ Demirel-Gürbüz-Tuş, *“Demografik Yapı”*, s.107.

Tablo 21: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Erkek Evlat Sayı ve Dağılım Oranları

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Birim Hane	Birim Nüfus	Erkek Evlada Sahip Hane	Erkek Evlada Sahip Hane Oranı	Erkek Evlat Kayıtlarının Hane/Aile'de Bulunuş Sayıları							Erkek Evlatların Birimler Toplamı, Hane Ortalaması ve Birim Nüfusuna Oranı		
						1	2	3	4	5	6	7	TOPLAM	ORTALAMA	ORAN
1	İLALDI-İ ULYA	74	215	48	64,86%	16	21	9	1	0	1	0	95	2,0	44,19%
2	İLALDI-İ SÜFLA	26	47	10	38,46%	5	1	4	0	0	0	0	19	1,9	40,43%
3	ARMUDLU	153	396	97	63,40%	43	35	13	5	1	0	0	177	1,8	44,70%
4	HACI MEHMED	116	276	60	51,72%	36	12	6	6	0	0	0	102	1,7	36,96%
5	CULLAH	68	190	48	70,59%	23	17	5	2	1	0	0	85	1,8	44,74%
6	HACI MUHSİN	75	191	43	57,33%	24	9	7	3	0	0	0	75	1,7	39,27%
7	CAMI-İ ATİK	74	179	47	63,51%	27	13	5	2	0	0	0	76	1,6	42,46%
8	HACI MAHMUD	110	295	63	57,27%	33	18	5	5	1	1	0	115	1,8	38,98%
9	VÜSTA	89	221	52	58,43%	25	13	14	0	0	0	0	93	1,8	42,08%
10	MAHKEME	21	59	13	61,90%	1	10	2	0	0	0	0	27	2,1	45,76%
11	SARAY	53	127	29	54,72%	16	8	3	2	0	0	0	49	1,7	38,58%
12	ÇUKUR	47	109	32	68,09%	19	9	4	0	0	0	0	49	1,5	44,95%
13	ŞAHİN	30	68	16	53,33%	8	5	2	1	0	0	0	28	1,8	41,18%
14	BULGARCİK	25	57	12	48,00%	6	2	1	2	1	0	0	26	2,2	45,61%
15	ŞEYH İLYAS	127	303	67	52,76%	32	22	9	1	2	1	0	123	1,8	40,59%
16	SARI ALİ	81	200	46	56,79%	23	15	5	3	0	0	0	80	1,7	40,00%
17	SEYYİD AHMED	48	126	32	66,67%	16	11	4	1	0	0	0	54	1,7	42,86%
18	HARİM	137	338	79	57,66%	43	27	8	1	0	0	0	125	1,6	36,98%
19	HALİL EFENDİ	59	134	32	54,24%	18	8	5	0	1	0	0	54	1,7	40,30%
20	SOFYAN	73	164	39	53,42%	19	17	1	1	1	0	0	65	1,7	39,63%
21	HACI İSMAIL	43	106	28	65,12%	14	5	6	1	1	1	0	57	2,0	53,77%
22	KARAKAYA	44	95	23	52,27%	12	8	1	2	0	0	0	39	1,7	41,05%
23	KARACA	89	225	57	64,04%	30	19	5	1	2	0	0	97	1,7	43,11%
24	UĞURLU	60	139	36	60,00%	20	12	3	1	0	0	0	57	1,6	41,01%
25	İBN-İ SIRRI	49	133	34	69,39%	17	11	4	2	0	0	0	59	1,7	44,36%
26	ERMENİ MAH.	65	206	45	69,23%	15	15	12	3	0	0	0	93	2,1	45,15%
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ HAN MAH.	134	419	91	67,91%	29	33	22	3	3	1	0	194	2,1	46,30%
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ KEMER MAH.	100	325	72	72,00%	32	16	19	3	1	0	1	145	2,0	44,62%
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAH.	128	394	81	63,28%	33	24	13	11	0	0	0	164	2,0	41,62%
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAH.	151	421	93	61,59%	33	38	15	4	2	1	0	186	2,0	44,18%
31	MENDOS KÖYÜ	22	51	15	68,18%	9	5	0	1	0	0	0	23	1,5	45,10%
32	BERAGUN KÖYÜ	20	55	18	90,00%	12	5	0	0	1	0	0	27	1,5	49,09%

33	KILAVUZ KÖYÜ	8	20	2	25,00%	1	0	1	0	0	0	0	4	2,0	20,00%
34	HALLAC KÖYÜ	17	54	12	70,59%	4	4	2	1	0	1	0	28	2,3	51,85%
35	KARACAVIRAN KÖYÜ	6	19	4	66,67%	0	4	0	0	0	0	0	8	2,0	42,11%
36	K.MAHMUDLU-BERAGUN KÖYÜ	9	25	9	100,00%	6	2	1	0	0	0	0	13	1,4	52,00%
TOPLAM:		2.431	6.382	1.485	61,09%	700	474	216	69	18	7	1	2.711	1,8	42,48%

Tablo 21’de Bor Kazası’nın mahalle ve köy birimleri ile Kaza’da toplam erkek evlat olarak kayıtlı kişilerin sayı ve dağılım oranları verilmiştir. Tablomuzaya göre sayı bakımından erkek evlada sahip en çok hanenin bulunduğu birim 97 hane ile Armudlu Mahallesi iken, en az sayı 2 hane ile Kılavuz Köyü’ndedir. Birimin toplam hane sayısına oranı bakımından ise Karamahmudlu-Beragun Köyü’nün bütün hanelerinde erkek evlat kaydı bulunmakta ve oranı %100 görünmektedir. En az oran ise yine %25 ile Kılavuz Köyü’ndedir. Kaza genelinde ise toplam 2.431 hanenin 1.485’inde, yani %61,09’unda erkek evlat kaydına ulaşıldığı görülmektedir.

Bor Kazası’nda kayıtlı bulunan erkek evlatların hanelerde bulunuş sayılarını da vermeye çalıştığımız tablomuzaya göre, Kaza genelinde sadece bir erkek evlada sahip hane sayısı 700’dür. Bununla beraber; 474 hanede 2, 216 hanede 3, 69 hanede 4, 18 hanede 5, 7 hanede 6 ve bir hanede ise 7 erkek evladın yaşadığı görülmektedir. Toplam 2.711 erkek evladın yaşadığı Kaza genelinde, evlada sahip hane başına düşen ortalama sayı ise 1,8’dir. Tablomuzaya göre, yine Kaza genelinde erkek evlat sayısının Kaza toplam nüfusuna oranının %42,48 olduğu dikkati çekmektedir.

Erkek evlat sayı ve oranlarının, Bor Kazası merkez kasabası ve köyleri ile Müslim ve Gayrimüslim birimleri arasında incelenmesi ve kıyaslanması neticesinde, birimlerin yerleşim sınıf ve özelliklerine bağlı farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 22: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Erkek Evlat Sayı ve Dağılım Oranları

Genel Birimler	Birim Hane	Birim Nüfus	Erkek Evlada Sahip Hane	Erkek Evlada Sahip Hane Oranı	Erkek Evlat Kayıtlarının Hane/Aile'de Bulunuş Sayıları							Erkek Evlatların Genel Birimler Toplamı, Hane Ortalaması ve Birim Nüfusuna Oranı		
					1	2	3	4	5	6	7	TOPLAM	ORTALAMA	ORAN
KASABA	1.836	4.599	1.088	59,26%	541	343	143	46	11	4	0	1.919	1,8	41,73%
					49,7%	31,5%	13,1%	4,2%	1,0%	0,4%	0,0%			
KÖYLER	595	1.783	397	66,72%	159	131	73	23	7	3	1	792	2,0	44,42%
					40,1%	33,0%	18,4%	5,8%	1,8%	0,8%	0,3%			
MÜSLİM	2.366	6.176	1.440	60,86%	685	459	204	66	18	7	1	2.618	1,8	42,39%
					47,6%	31,9%	14,2%	4,6%	1,3%	0,5%	0,1%			
GAYRİMÜSLİM	65	206	45	69,23%	15	15	12	3	0	0	0	93	2,1	45,15%
					33,3%	33,3%	26,7%	6,7%	0,0%	0,0%	0,0%			

Bor Kazası'nın Kasaba-köy ve Müslim-Gayrimüslim birimlerinin erkek evlat sayı ve yoğunluk bakımından kıyaslandığı 22. Tablomuzaya göre, Kaza merkezi olan Bor Kasabası yekûnunda erkek evlada sahip hane oranının %59,26, köyler yekûnunda ise bu oranın %66,72 olduğu görülmektedir. Erkek evlatların hanede bulunuşunda, bir evlada sahip hane oranı Kasaba'da %49,7, köylerde %40,1'dir. 2 ve üstü erkek evlada sahip hane oranlarında ise köyler birimindeki yoğunlukların Kasaba birimindekilerden fazla olduğu görülmektedir. Toplam 1.919 erkek evladın bulunduğu Kasaba biriminde hane başına düşen evlat ortalaması, 1,8 iken, 792 erkek çocuğun bulunduğu köyler biriminde ise bu ortalama 2,0 olarak Kasaba ortalamasından yüksek görünmektedir. Tablomuzaya göre erkek evlatların Kasaba genel nüfusuna oranı ise %41,73'dür. Bu oran yine köyler biriminde Kasaba'ya göre yüksekçe bir değerde olup %44,42 olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablomuzun ikinci kısmında, Müslim ve Gayrimüslim birimler olarak ele alınan bölümde, Müslim erkek evlada sahip hane oranı %60,86'dır. Bu oran Gayrimüslim biriminde fazla görünmekte ve %69,23 olarak dikkati çekmektedir. Tablomuzun erkek evlatların hanede bulunuş kısmında ise bir evlada sahip hane oranı Müslim biriminde %47,6, Gayrimüslim biriminde hayli geride, %33,3'tür. Ancak 2, 3 ve 4 çocuğa sahip hane oranlarında Gayrimüslim biriminde yoğunlukların

fazla olduğu, 5, 6 ve 7'li oranlarda ise yine Gayrimüslim birimde kayda rastlanmadığı görülmektedir. Toplam 2.618 erkek evladın bulunduğu Müslim biriminde hane başına düşen evlat ortalaması, 1,8 iken, 93 erkek evladın bulunduğu Gayrimüslim biriminde bu oran 2,1 gibi görece yüksek bir değerdedir. Erkek evlatların Müslim birim genel nüfusuna oranı %42,39, Gayrimüslim birim genel nüfusuna ise %45,15 olarak görülmektedir.

22. tablomuzda görülen, erkek evladın kasaba-köyler ile Müslim-Gayrimüslim birimler arasındaki dağılım ve oranları, Osmanlı toplumunda, köylü ailelerde şehirli ailelere ve Gayrimüslim ailelerde Müslim ailelere göre çocuk sayı ve oranlarının genel bir fazlalık temayülünde olduğu görüşleriyle²¹² de açıklanmış olmaktadır.

c) Üvey Erkek Evlat

Nüfus defterlerimizde, hanede, erkek evlattan sonra varsa üvey erkek evlatlar da, hane reisine ithafen, “*üvey oğlu*” açıklamasıyla kaydedilmişlerdir. Her zaman öz evlat kaydından sonra geldiği anlaşılan üvey evlat kayıtları, hane reisinin ikinci bir evlilik yaptığını göstermektedir.

Genel olarak çok eşliliğin yaygın olmadığı bilinen Osmanlı toplumunda²¹³, çok eşliliğin temel sebebinin ise çocuk ve özellikle erkek çocuk sahibi olmak arzusu olduğu bilinmektedir²¹⁴. Ancak defterlerimizdeki üvey evlat kayıtlarından anlaşılan ikinci, belki de üçüncü evliliklerin, ilk veya bir önceki hane hanımının ölmüş olması ve reisin yeniden evlenmesinden kaynaklanabileceği de muhtemeldir. Böylesi bir durumda zaten çok eşlilik olarak tanımlanamayacak olan bu evliliklerin sebebine ilişkin bir ibare veya kayıt maalesef defterlerimizde bulunmamaktadır. Yalnız, durumun detayı bakımından, üvey evlat kaydı bulunan bazı hanelerde, hangi eşten olduğu bilinmese de, öz evlat kayıtlarının bulunduğunu da burada belirtmek gerekmektedir.

²¹² Demirel-Gürbüz-Tuş, “*Demografik Yapı*”, s.108; Ahmet Tabakoğlu, “*Osmanlı Toplumunda Aile*”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, Ankara 1992, s.94.

²¹³ Demirel-Gürbüz-Tuş, “*Demografik Yapı*”, s.102; Ubcini, 1850, II, s.477; Kazıcı, Toplum Yapısı, s.203.

²¹⁴ Tabakoğlu, “*Aile*”, s.94; Demirel-Gürbüz-Tuş, “*Demografik Yapı*”, s.110.

Tablo 23: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Üvey Erkek Evlat Sayı ve Dağılım Oranları

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Birim Hane	Birim Nüfus	Üvey Erkek Evlada Sahip Hane			Üvey Erkek Evlada Sahip Hane Oranı	Üvey Erkek Evlat Kayıtlarının Hane/Aile'de Bulunuş Sayıları			Üvey Erkek Evlatların Birimler Toplamı, Hane Ortalaması ve Birim Nüfusuna Oranı		
				Yalnız Üvey Evlada Sahip Hane	Öz Evlat Yanında Üvey Evlada da Sahip Hane	Toplam Üvey Evlada Sahip Hane		1	2	3	TOPLAM	ORTALAMA	ORAN
1	İLALDI-İ ULYA	74	215	5	0	5	6,76%	4	1	0	6	1,2	2,79%
2	İLALDI-İ SÜFLA	26	47	0	0	0	0,00%	0	0	0	0	0,0	0,00%
3	ARMUDLU	153	396	3	4	7	4,58%	4	1	2	12	1,7	3,03%
4	HACI MEHMED	116	276	7	2	9	7,76%	8	1	0	10	1,1	3,62%
5	CULLAH	68	190	3	5	8	11,76%	8	0	0	8	1,0	4,21%
6	HACI MUHSİN	75	191	2	3	5	6,67%	5	0	0	5	1,0	2,62%
7	CAMİ-İ ATİK	74	179	3	0	3	4,05%	2	1	0	4	1,3	2,23%
8	HACI MAHMUD	110	295	2	4	6	5,45%	4	2	0	8	1,3	2,71%
9	VÜSTA	89	221	4	0	4	4,49%	3	0	1	6	1,5	2,71%
10	MAHKEME	21	59	0	0	0	0,00%	0	0	0	0	0,0	0,00%
11	SARAY	53	127	0	3	3	5,66%	2	1	0	4	1,3	3,15%
12	ÇUKUR	47	109	1	1	2	4,26%	0	2	0	4	2,0	3,67%
13	ŞAHİN	30	68	2	0	2	6,67%	1	1	0	3	1,5	4,41%
14	BULGARCIK	25	57	2	0	2	8,00%	2	0	0	2	1,0	3,51%
15	ŞEYH İLYAS	127	303	4	4	8	6,30%	6	1	1	11	1,4	3,63%
16	SARI ALİ	81	200	5	3	8	9,88%	6	2	0	10	1,3	5,00%
17	SEYYİD AHMED	48	126	2	0	2	4,17%	2	0	0	2	1,0	1,59%
18	HARİM	137	338	3	4	7	5,11%	5	2	0	9	1,3	2,66%
19	HALİL EFENDİ	59	134	2	1	3	5,08%	2	1	0	4	1,3	2,99%
20	SOFYAN	73	164	3	2	5	6,85%	4	1	0	6	1,2	3,66%
21	HACI İSMAIL	43	106	0	1	1	2,33%	1	0	0	1	1,0	0,94%
22	KARAKAYA	44	95	2	1	3	6,82%	3	0	0	3	1,0	3,16%
23	KARACA	89	225	5	6	11	12,36%	5	4	2	19	1,7	8,44%
24	UĞURLU	60	139	1	1	2	3,33%	2	0	0	2	1,0	1,44%
25	İBN-İ SİRRI	49	133	1	4	5	10,20%	5	0	0	5	1,0	3,76%
26	ERMENİ MAH.	65	206	0	4	4	6,15%	3	1	0	5	1,3	2,43%
27	KİLİŞEHİSAR KÖYÜ HAN MAH.	134	419	0	1	1	0,75%	1	0	0	1	1,0	0,24%
28	KİLİŞEHİSAR KÖYÜ KEMER MAH.	100	325	2	2	4	4,00%	4	0	0	4	1,0	1,23%
29	KİLİŞEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAH.	128	394	2	4	6	4,69%	4	2	0	8	1,3	2,03%
30	KİLİŞEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAH.	151	421	4	4	8	5,30%	5	2	1	12	1,5	2,85%

31	MENDOS KÖYÜ	22	51	0	0	0	0,00%	0	0	0	0	0,0	0,00%
32	BERAGUN KÖYÜ	20	55	0	1	1	5,00%	0	1	0	2	2,0	3,64%
33	KILAVUZ KÖYÜ	8	20	0	0	0	0,00%	0	0	0	0	0,0	0,00%
34	HALLAC KÖYÜ	17	54	0	0	0	0,00%	0	0	0	0	0,0	0,00%
35	KARACAVIRAN KÖYÜ	6	19	0	1	1	16,67%	1	0	0	1	1,0	5,26%
36	K.MAHMUDLU-BERAGUN KÖYÜ	9	25	0	0	0	0,00%	0	0	0	0	0,0	0,00%
TOPLAM:		2.431	6.382	70	66	136	5,59%	102	27	7	177	1,3	2,77%

Bor Kazası nüfus defterlerinde üvey evlat olarak kayıtlı bulunan hane bireylerinin sayısı, dağılım ve oranlarını gösteren 23. Tablomuzaya göre Kaza'da toplam 136 hanede bu kayda rastlanmaktadır. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi, bu hanelerden 70'i erkek evlat olarak yalnızca üvey evlada sahipken, 66'sı hem öz hem de üvey erkek evlada sahip görünmektedir. Kaza genelinde üvey evlada sahip 136 hanenin toplam hane sayısına oranı ise %5,59'dur. Bu rakam ve oran içerisinde eşinin ölmesi dolayısıyla yeniden evlenenlerin bulunacağı da hesaba katılırsa, varsa bile çok eşliliğin, Bor Kazası'nda da rağbet görmediği sonucuna ulaşılabilir.

Kaza'nın birimlerinden İaldı-i Süfla ve Mahkeme Mahalleleriyle, Mendos, Kılavuz, Hallac ve Karamahmudlu-Beragun köylerinde üvey evlat kaydının bulunmamasıyla birlikte; hane bazında en çok kaydın bulunduğu ve oranın yüksek olduğu birim 11 hane ve %12,36 oranla Karaca Mahallesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Üvey evladın hanede bulunuş kısmında ise, Kaza genelinde bir üvey evlada sahip hane sayısı 102 iken, bu sayının 2 için 27'ye, 3 içinse 7'ye düştüğü görülmektedir.

Üvey evlat olarak kayıtlı kişilerin sayısı Kaza genelinde toplam 177 iken, birey bazında yine en çok üvey evladın kayıtlı olduğu birim 19 kişi ile Karaca Mahallesi'dir. Üvey evlat kaydıyla bulunan kişilerin, bu kaydın bulunduğu 136 hane başına ortalaması 1,3'tür. Yine üvey evlat şeklinde kayıtlı kişilerin Kaza genel nüfusuna oranının ise %2,77 olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 24: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde
Üvey Erkek Evlat Sayı ve Dağılım Oranları

Genel Birimler	Birim Hane	Birim Nüfus	Üvey Erkek Evlada Sahip Hane			Üvey Erkek Evlada Sahip Hane Oranı	Üvey Erkek Evlat Kayıtlarının Hane/Aile'de Bulunuş Sayıları			Üvey Erkek Evlatların Genel Birimler Toplamı, Hane Ortalaması ve Birim Nüfusuna Oranı		
			Yalnız Üvey Evlada Sahip Hane	Öz Evlat Yanında Üvey Evlada da Sahip Hane	Toplam Üvey Evlada Sahip Hane		1	2	3	TOPLAM	ORTALAMA	ORAN
KASABA	1.836	4.599	62	53	115	6,26%	87	22	6	149	1,3	3,24%
							75,7%	19,1%	5,2%			
KÖYLER	595	1.783	8	13	21	3,53%	15	5	1	28	1,3	1,57%
							71,4%	23,8%	4,8%			
MÜSLİM	2.366	6.176	70	62	132	5,58%	99	26	7	172	1,3	2,78%
							75,0%	19,7%	5,3%			
GAYRİMÜSLİM	65	206	0	4	4	6,15%	3	1	0	5	1,3	2,43%
							75,0%	25,0%	0,0%			

Üvey evlat kayıtlarının, Bor Kazası mahalle-köy birimleri ve genelinden ayrı olarak, Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim birimler temelinde sayı ve oranları ile kıyaslanması 24. Tablomuzda görülmektedir. Tablomuzda göre Kaza'nın kasaba biriminde üvey evlada sahip hane sayısı 115 ve oranı %6,26 iken, bu rakamlar köyler biriminde 21 hane ve %3,53 oranında seyretmektedir. Üvey evlatların hanede bulunuşunda ise, bir üvey evladın bulunduğu hane sayı ve oranları kasaba biriminde 87 ve %75,7, köyler biriminde ise 15 ve %71,4'tür. 2 ve 3 üvey evladın bulunduğu hanelerin sayı ve oranlarının ise yine kasabada yüksek olmak üzere sırasıyla azaldıkları görülmektedir. Yine tablomuzda göre toplam 149 üvey evladın kayıtlı bulunduğu kasaba biriminde bunların üvey evlada sahip hane başına ortalaması 1,3 ve kasaba nüfusuna oranları ise %3,24'tür. Köyler biriminde ise 28 kişinin bulunduğu ve hane başına ortalamasının değişmediği görülürken birim nüfusuna oranlarının, kasaba oranının hemen yarısı kadar, yani %1,57 olduğu dikkati çekmektedir.

Tablomuzun ikinci kısmı olan Müslim-Gayrimüslim birimlerinin kıyaslandığı bölümde ise üvey evlada sahip hane oranında Gayrimüslim biriminde %6,15'lik

oranda bir yoğunluk olduğu görülmektedir. Müslim biriminde bu oran ise %5,58'dir. Üvey evlatların hanede bulunuşunda ise, bir evlada sahip hane sayıları 99 ve 3 olarak görülürken oran her iki birimde de %75,0'dir. 2 ve 3'lü gruplarda yine sıralı bir azalma bulunmaktadır ancak Gayrimüslim biriminde, 3 üvey evlada sahip bir hanenin bulunmadığı görülmektedir. Son kısımda ise 172 üvey evladın bulunduğu Müslim biriminde hane başına ortalamının 1,3 ve birim nüfusuna oranlarının %2,78 olduğu belirtilmelidir. Gayrimüslim biriminde ise toplam 5 kişinin, yine 1,3'lük hane ortalaması ve birim nüfusuna %2,43 oranında kayıtlı bulunduğu anlaşılmaktadır.

d) Kardeş

Bor Kazası nüfus defterlerinde, hanenin diğer bir bireyi olarak, hane reisine ithafen, “karındaşı” ve bazen “biraderi” şeklinde kaydedilen kişiler yer almaktadır. Kaza genel nüfusunun %8,34'ünü meydana getiren bu kişilere ait kayıtlara, Karamahmutlu-Beragun Köyü hariç diğer bütün birimlerde rastlanılmaktadır.

Tablo 25: Bor Kazası Birimler ve Genelinde Kardeş Sayı ve Dağılım Oranları

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Birim Hane	Birim Nüfus	Kardeş Kaydı Bulunan Hane	Kardeş Kaydı Bulunan Hane Oranı	Kardeş Kayıtlarının Hane/Aile'de Bulunuş Sayıları				Kardeş Kaydının Birimler Toplamı, Hane Ortalaması ve Birim Nüfusuna Oranı		
						1	2	3	4	TOPLAM	ORTALAMA	ORAN
1	İLALDI-İ ULYA	74	215	11	14,86%	8	2	0	1	16	1,5	7,44%
2	İLALDI-İ SÜFLA	26	47	2	7,69%	2	0	0	0	2	1,0	4,26%
3	ARMUDLU	153	396	16	10,46%	14	2	0	0	18	1,1	4,55%
4	HACI MEHMED	116	276	27	23,28%	21	4	2	0	35	1,3	12,68%
5	CULLAH	68	190	11	16,18%	9	2	0	0	13	1,2	6,84%
6	HACI MUHSİN	75	191	16	21,33%	12	4	0	0	20	1,3	10,47%
7	CAMI-İ ATIK	74	179	10	13,51%	7	3	0	0	13	1,3	7,26%
8	HACI MAHMUD	110	295	18	16,36%	12	3	2	1	28	1,6	9,49%
9	VÜSTA	89	221	13	14,61%	7	4	2	0	21	1,6	9,50%
10	MAHKEME	21	59	4	19,05%	3	1	0	0	5	1,3	8,47%
11	SARAY	53	127	11	20,75%	10	0	0	1	14	1,3	11,02%
12	ÇUKUR	47	109	3	6,38%	3	0	0	0	3	1,0	2,75%

13	ŞAHİN	30	68	3	10,00%	1	2	0	0	5	1,7	7,35%
14	BULGARCIK	25	57	3	12,00%	3	0	0	0	3	1,0	5,26%
15	ŞEYH İLYAS	127	303	19	14,96%	15	4	0	0	23	1,2	7,59%
16	SARI ALİ	81	200	11	13,58%	9	1	0	1	15	1,4	7,50%
17	SEYYİD AHMED	48	126	8	16,67%	7	1	0	0	9	1,1	7,14%
18	HARİM	137	338	23	16,79%	18	4	1	0	29	1,3	8,58%
19	HALİL EFENDİ	59	134	9	15,25%	7	2	0	0	11	1,2	8,21%
20	SOFYAN	73	164	9	12,33%	6	1	1	1	15	1,7	9,15%
21	HACI İSMAIL	43	106	5	11,63%	5	0	0	0	5	1,0	4,72%
22	KARAKAYA	44	95	4	9,09%	4	0	0	0	4	1,0	4,21%
23	KARACA	89	225	8	8,99%	6	2	0	0	10	1,3	4,44%
24	UĞURLU	60	139	8	13,33%	8	0	0	0	8	1,0	5,76%
25	İBN-İ SIRRI	49	133	6	12,24%	2	3	1	0	11	1,8	8,27%
26	ERMENİ MAH.	65	206	12	18,46%	9	0	3	0	18	1,5	8,74%
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ HAN MAH.	134	419	31	23,13%	19	9	1	2	48	1,5	11,46%
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ KEMER MAH.	100	325	24	24,00%	14	10	0	0	34	1,4	10,46%
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAH.	128	394	30	23,44%	19	6	4	1	47	1,6	11,93%
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAH.	151	421	22	14,57%	18	3	1	0	27	1,2	6,41%
31	MENDOS KÖYÜ	22	51	3	13,64%	3	0	0	0	3	1,0	5,88%
32	BERAGUN KÖYÜ	20	55	4	20,00%	3	1	0	0	5	1,3	9,09%
33	KILAVUZ KÖYÜ	8	20	2	25,00%	0	2	0	0	4	2,0	20,00%
34	HALLAC KÖYÜ	17	54	4	23,53%	2	2	0	0	6	1,5	11,11%
35	KARACAVİRAN KÖYÜ	6	19	2	33,33%	1	0	1	0	4	2,0	21,05%
36	K.MAHMUDLU-BERAGUN K	9	25	0	0,00%	0	0	0	0	0	0,0	0,00%
TOPLAM:		2.431	6.382	392	16,13%	287	78	19	8	532	1,4	8,34%

25. Tablomuzaya göre Bor Kazası'nda kardeş kaydı bulunan toplam 392 hane bulunmaktadır ve bunların Kaza geneli hane sayısına oranı %16,13'tür. Kardeşin bulunduğu en çok haneye sahip birim 31 hane sayısıyla Kilisehisar Köyü Han Mahallesi iken oran bakımından en fazla yoğunluk Karacaviran Köyü'nde (%33,33) bulunmaktadır. Kaza'da bir kardeşin yer aldığı hane sayısı 287 ve sırayla 78, 19 ve en fazla dört kardeşin bulunduğu hane sayısı da 8'dir.

Kaza genelinde kardeş olarak kayıtlı bulunan toplam 532 kişinin buldukları hane başına ortalamaları 1,4 ve yine Kaza genel nüfusuna oranları ise %8,34 olarak görülmektedir. Kardeş olarak kayıtlı en fazla kişi 48 rakamıyla yine Kilisehisar Köyü Han Mahallesi'nde görülürken en fazla yoğunluk ise %21,05 oranı ile tekrar Karacaviran Köyü'nde bulunmaktadır.

Hanede ikamet eden ailenin yapısını ortaya koyması ve sayı olarak mahalle ve köy birimlerinde en fazla kayda sahip bireylerden olan kardeş şeklinde kayıtlı kişilerin de kasaba-köyler ve Müslim-Gayrimüslim birimler temelinde incelenmesi neticesinde ise 26. Tablomuzdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Tablo 26: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Kardeş Sayı ve Dağılım Oranları

Genel Birimler	Birim Hane	Birim Nüfus	Kardeş Kaydı Bulunan Hane	Kardeş Kaydı Bulunan Hane Oranı	Kardeş Kayıtlarının Hane/Aile'de Bulunuş Sayıları				Kardeş Kaydının Genel Birimler Toplamı, Hane Ortalaması ve Birim Nüfusuna Oranı		
					1	2	3	4	TOPLAM	ORTALAMA	ORAN
KASABA	1.836	4.599	270	14,71%	208	45	12	5	354	1,3	7,70%
					77,0%	16,7%	4,4%	1,9%			
KÖYLER	595	1.783	122	20,50%	79	33	7	3	178	1,5	9,98%
					64,8%	27,0%	5,7%	2,5%			
MÜSLİM	2.366	6.176	380	16,06%	278	78	16	8	514	1,4	8,32%
					73,2%	20,5%	4,2%	2,1%			
GAYRİMÜSLİM	65	206	12	18,46%	9	0	3	0	18	1,5	8,74%
					75,0%	0,0%	25,0%	0,0%			

26. Tablomuza göre Kasaba biriminde kardeş kaydı bulunan hane sayısı 270 iken, köyler biriminde sayınının 122 olduğu görülmektedir. Ancak bu rakamların, birimlerde bulunan toplam hane rakamlarına olan oranlarına bakıldığında kasabada %14,71, köylerde ise %20,50 yoğunluğunda oldukları görülmektedir. Kardeşlerin hanelerde bulunuş kısmında ise 1 kardeşin yer aldığı hane sayı ve oranında kasaba değerlerinin yüksek olduğu, diğerlerinde ise köyler biriminde yoğunluğun arttığı görülmektedir. Kasabada toplam sayısı 354'ü bulan bu kişilerin yaşadıkları hane başına ortalamaları 1,3 ve birim genel nüfusuna oranları ise %7,70 olarak değer bulmaktadır. Köyler biriminde ise 178 kişinin hane ortalamasının 1,5 ve birim genel nüfusuna oranınının %9,98 olduğu görülmektedir. Bu rakamlardan hareketle, köyler biriminde kasabaya oranla hanede bulunan kardeş yoğunluğunun daha fazla olduğu

ve köyler biriminde geniş aile yapısının görece yoğunlukta olmasında²¹⁵ kardeş kayıtlarının etkin olduğu söylenebilir.

Tablomuzun ikinci kısmında yine Müslim ve Gayrimüslim birimler karşılaştırılmış; Müslim biriminde bulunan kardeş sayı ve oranı 380 ile %16,06, Gayrimüslim biriminde ise 12 ile %18,46 değerleriyle ifade edilmiştir. Kardeş kaydının hanede bulunuş kısmında, Gayrimüslim biriminde, iki ve dört kardeşin bir arada yaşadığı bir hanenin bulunmadığı görülmektedir. Son olarak, 514 kardeş kaydının bulunduğu Müslim biriminde, bunların buldukları hane başına ortalaması 1,4 ve birim genel nüfusuna oranları %8,32 iken, diğer birimde bulunan 18 kişinin ise 1,5 ortalama ve birim genel nüfusu içinde %8,74'lük yoğunluğa sahip oldukları dikkati çekmektedir. Bu noktada, Gayrimüslim birimde Müslim birime oranla geniş aile yapısının daha yoğunlukta bulunmasında²¹⁶, yine birimde bulunan kardeş kayıtlarının etken bir faktör olduğu ifade edilebilir.

e) Torun

Defterlerimizde hane reisinin öz oğlunun erkek çocuğu olarak “*torunu*” ve zaman zaman “*hafidi*”²¹⁷ şeklinde kaydedilen kişiler de, sosyal bir ünite olan ailenin yapısı bakımından hanenin önemli bireylerindedir. Torun kaydının bulunduğu hane, üç neslin bir arada yaşadığı bir hane olup, bünyesinde kalabalık-geniş bir ailenin varlığına işaret etmektedir.

Bor Kazası'nda, toplam 166 torun kaydının bulunduğunu gösteren defterlerimizde, hane reisinin üvey oğullarından olan üvey torunlarının sayısının sadece 8 olmasından dolayı, burada yalnız öz torun kayıtlarının incelenmesi uygun bulunmuştur.

---

²¹⁵ Bkz. s.71.

²¹⁶ Bkz. gös.yer.

²¹⁷ Hafid; evlat oğlu, torun. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.311.

Tablo 27: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde
Torun Sayı ve Dağılım Oranları

Genel Birimler	Birim Hane	Birim Nüfus	Toruna Sahip Hane	Toruna Sahip Hane Oranı	Torun Kayıtlarının Hane/Aile'de Bulunış Sayıları						Torunun Genel Birimler Toplamı, Hane Ortalaması ve Birim Nüfusuna Oranı		
					1	2	3	4	5	6	TOPLAM	ORTALAMA	ORAN
KAZA GENELİ	2.431	6.382	109	4,48%	67	32	7	2	0	1	166	1,5	2,60%
					61,5%	29,4%	6,4%	1,8%	0,0%	0,9%			
KASABA	1.836	4.599	81	4,41%	47	26	5	2	0	1	128	1,6	2,78%
					58,0%	32,1%	6,2%	2,5%	0,0%	1,2%			
KÖYLER	595	1.783	28	4,71%	20	6	2	0	0	0	38	1,4	2,13%
					71,4%	21,4%	7,1%	0,0%	0,0%	0,0%			
MÜSLİM	2.366	6.176	102	4,31%	64	28	7	2	0	1	155	1,5	2,51%
					62,7%	27,5%	6,9%	2,0%	0,0%	1,0%			
GAYRİMÜSLİM	65	206	7	10,77%	3	4	0	0	0	0	11	1,6	5,34%
					42,9%	57,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%			

Defterlerimizde torun olarak kayıtlı bulunan kişilerin sayı ve oranlarının verildiği 27. Tablomuzaya göre Bor Kazası genelinde toplam 109 hanede 166 torun kaydı bulunmaktadır. Torun kaydının bulunduğu hane oranının %4.48 olduğu Kaza genelinde, 1 kayıt bulunan hane sayısı 67 ve oranı %61,5'tir. Kayıtların hanede bulunış sayısı sırayla azalmakta ve en fazla, yani altı kaydın bulunduğu bir hanenin varlığı göze çarpmaktadır. Torunların, kayda sahip hane başına ortalamasının 1,5 olarak yansıdığı tablomuzda, Kaza genel nüfusuna oranın ise %2,60 olduğu görülmektedir. Torun kayıtlarının sayı ve yoğunluğunun erkek evlat ve genel nüfus cesameti içerisinde bu denli düşük olması, Bor Kazası'nın genç bir nüfusa sahip bulunması²¹⁸ ve çekirdek aile yapısının yoğunlukta olmasıyla açıklanabilir.

Tablomuzun kasaba ve köy birimlerinin karşılaştırmalı olarak verildiği kısmında ise kasabada %4,41 oranında 81 hanede, köylerde ise %4,71 artan oranında 28 hanede torun kaydına rastlandığı görülmektedir. Kayıtların hanelere dağılımında yoğunluğun, bir kaydın bulunduğu hanelerde olduğu ve sırayla azaldığı görülmektedir. Kasaba genelinde kayda sahip hane başına 1,6 ortalama ile toplam

²¹⁸ Bkz. s.57-62.

128, köyler birimi genelinde ise 1,4'e düşen ortalama ile 38 torun kaydı bulunmaktadır. Torun kaydı, kasaba genel nüfusunda %2,78 bir yoğunluğa sahipken bu oran köyler biriminde %2,13' düşmektedir.

Müslim ve Gayrimüslim birimler temelinde torun kayıtlarına baktığımızda ise Müslüman birimlerin toplamında kayıt sayısının fazla ancak yoğunluğun düşük olduğu, Ermeni Mahallesinden ibaret olan Gayrimüslim biriminde ise sayının düşük, yoğunluğun fazla olduğu görülmektedir. Müslim birimde %4,31 oranında torun kaydına sahip 102 hane bulunurken, Gayrimüslim birimde %10,77 oranında 7 hane bulunmaktadır. Kayıtların hanede bulunuşunda, Gayrimüslim birimde bir hanede en fazla iki torun bulunduğu göze çarpmaktadır. Müslim biriminde 1,5 hane başına ortalama ve %2,51 genel nüfusa oranla toplam 155 kayıt bulunurken, Gayrimüslim birimde 1,6 artan ortalama ve %5,34 artan oranla 11 kayıt bulunmaktadır.

f) Yeğen

Nüfus defterlerimizde sayısı görece yüksek olan ve yine ailenin yapısı bakımından önemli bireylerden biri de, hane reisinin yeğeni konumundaki kişilerin kayıtlarıdır. Yeğen kayıtları, hane reisinin, evli ve çocuk sahibi olan kardeşiyle aynı hanede ikamet ettiğini göstermektedir.

Defterlerimizde Bor Kazası geneli için 147 hanede toplam 233 yeğen kaydına rastlanılmıştır. Yine Kaza genelinde yedi kişinin de üvey yeğeni şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Ancak bu kısımda, yine üvey yeğen sayısının az olmasından dolayı, yalnız öz yeğen statüsündeki kişiler değerlendirilecektir.

Tablo 28: Bor Kazası Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde
Yeğen Sayı ve Dağılım Oranları

Genel Birimler	Birim Hane	Birim Nüfus	Yeğene Sahip Hane	Yeğene Sahip Hane Oranı	Yeğen Kayıtlarının Hane/Aile'de Bulunuş Sayıları					Yeğenin Genel Birimler Toplamı, Hane Ortalaması ve Birim Nüfusuna Oranı		
					1	2	3	4	5	TOPLAM	ORTALAMA	ORAN
KAZA GENELİ	2.431	6.382	147	6,05%	91	37	13	1	5	233	1,6	3,65%
					61,9%	25,2%	8,8%	0,7%	3,4%			
KASABA	1.836	4.599	74	4,03%	48	22	4	0	0	104	1,4	2,26%
					64,9%	29,7%	5,4%	0,0%	0,0%			
KÖYLER	595	1.783	73	12,27%	43	15	9	1	5	129	1,8	7,23%
					58,9%	20,5%	12,3%	1,4%	6,8%			
MÜSLİM	2.366	6.176	142	6,00%	88	35	13	1	5	226	1,6	3,66%
					62,0%	24,6%	9,2%	0,7%	3,5%			
GAYRİMÜSLİM	65	206	5	7,69%	3	2	0	0	0	7	1,4	3,40%
					60,0%	40,0%	0,0%	0,0%	0,0%			

Bor Kazası genelinde ve karşılaştırmalı alt birimlerde yeğen olarak kayıtlı kişilerin sayı ve oranlarının verildiği 28. Tablomuzaya göre Kaza genelinde kaydın bulunduğu 147 hanenin birimin toplam hanesine oranı %6,05 olarak görünmektedir. Yeğen kaydının hanede bulunuşunda bir kayda sahip hane sayısı 91 iken beş hanenin 5'er kişilik kayda sahip olduğu görülmektedir. Kaza genelinde kayda sahip hane başına 1,6 ortalama ile bulunan 233 yeğen kaydının yine Kaza genel nüfusuna oranı ise %3,65 olarak görünmektedir.

Tablomuzun Kasaba ve köyler kısmında; kasabada %4,03 oranla 74 hanede, köylerde ise %12,27 oranla 73 hanede yeğen kaydına rastlandığı dikkati çekmektedir. Hanede bulunuş kısmına bakıldığında kasabada en fazla 3 kayda sahip 4 hane bulunduğu gözlenirken, 5'er kişilik kayda sahip hanelerin köyler birimine ait olduğu görülmektedir. Kasabada, bulunduğu hane başına 1,4 ortalama ve %2,26 genel nüfus içerisindeki yoğunlukla toplam 104 kayıt bulunurken, köyler biriminde ise 1,8 ortalama ve birim genel nüfusuna %7,23 oranla toplam 129 kayıt bulunmaktadır. Bu noktada yeğen kaydına köyler biriminde daha çok rastlanması ve

yoğunluğunun Kasaba birimine göre yüksek olması, yine köy birimlerinin geniş aile temayülünün fazla olması ve aynı hanede yaşayan kardeş kaydının yine bu birimlerdeki yoğunluğundan dolayı tabii karşılanmalıdır.

Yeğen kaydının, Müslim ve Gayrimüslim birimler temelinde verildiği tablomuzun diğer kısmında ise Müslim birimde %6,00 oranındaki 142 hanede, Gayrimüslim birimde ise %7,69 oranındaki 5 hanede kayda rastlandığı görülmektedir. Gayrimüslim birimde üç, dört ve beş kişilik bir kaydın yer aldığı hane bulunmamaktadır. Müslim birimde 226 kayıt, birim nüfusuna %3,66 oran ve bulunduğu hane başına 1,6 ortalamaya sahipken, Gayrimüslim biriminde 7 kayıt, birim nüfusuna %3,40 oran ve 1,4 hane başına ortalamaya sahiptir.

g) Diğer Aile Bireyleri

Bor Kazası'nda hanede yaşayan bireyler arasında, yukarıda belirtilen kişilerden başka, hane reisine olan akrabalık bağı ve yakınlığı belirtilerek kaydedilmiş diğer bazı kişiler de bulunmaktadır. Bunlarla birlikte az sayıda, hane reisine yakınlığı bulunmayan, hanede hizmetçilik görevinde olan kişiler ve hane reisinin çalışanı olarak aynı hanede kalan bazı bireyler de bulunmaktadır. Bu kişiler, genellikle sayıları az olmakla birlikte, hanenin ve içinde yaşayan ailenin yapısının incelenmesi bakımından önemli bir yere sahiptirler.

Tablo 29: Bor Kazası'nda Hanede Bulunan Diğer Bireyler

S. Nu.	Mahalle/Köy Adı	Damat	Amcaoğlu	Kayın Birader	Üvey Kardeş	Hizmetçi	Amca	Üvey Torun	Üvey Yeğen	Üvey Baba	Enişte	Çırak	Manevi Baba	Baba	Kayın Birader Oğlu	Çırak Oğlu	Dayı	Evsiz	Kayın Peder	Üvey Damat
1	İLALDI-İ ULYA	-	1	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	İLALDI-İ SÜFLA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	ARMUDLU	4	1	2	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
4	HACI MEHMED	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	CULLAH	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	HACI MUHSİN	1	-	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	CAMLI-İ ATIK	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
8	HACI MAHMUD	3	-	1	4	3	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	VÜSTA	1	-	2	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	MAHKEME	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

11	SARAY	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
12	ÇUKUR	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	ŞAHİN	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14	BULGARCIK	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15	ŞEYH İLYAS	1	2	1	-	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
16	SARI ALİ	-	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	SEYYİD AHMED	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
18	HARİM	2	9	1	2	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19	HALİL EFENDİ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-
20	SOFYAN	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21	HACI İSMAİL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	KARAKAYA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-
23	KARACA	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
24	UĞURLU	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25	İBN-İ SIRRI	1	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
26	ERMENİ MAH.	2	-	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ HAN MAH.	1	-	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ KEMER MAH.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAH.	-	-	2	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAH.	-	2	-	3	2	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
31	MENDOS KÖYÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
32	BERAGUN KÖYÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
33	KILAVUZ KÖYÜ	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
34	HALLAC KÖYÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	KARACAVİRAN KÖYÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	K.MAHMUDLU- BERAGUN KÖYÜ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
TOPLAM:		23	18	18	14	12	8	8	7	5	4	3	3	2	2	1	1	1	1

29. Tablomuzda hane reisi, erkek evlat, üvey erkek evlat, kardeş, torun ve yeğen gibi başlıca hane bireylerinden başka, hanede bulunan diğer bireylerin birim ve genel sayıları verilmiştir. Kişilerin sayıları bakımından sıralandığı tablomuzda göre; hane reisinin damadı şeklindeki kaydın sayısı 23, amcaoğlu ve kayın birader 18, üvey kardeş 14, hizmetçi 12, amca ve üvey torun 8, üvey yeğen 7, üvey baba 5, enişte 4, çırak ve manevî baba 3, baba ve kayın birader oğlu 2, çırak oğlu, dayı, evsiz, kayın peder ve üvey damat kayıtlarının sayıları da 1'er kişi olarak görülmektedir. Yine tablomuzda görülen bireylerin toplam sayısı 132 olup, Kaza mahalle ve köy birimleri genel nüfusu içerisindeki toplam yoğunluğu %2,07'dir.

Yukarıda başlıklar altında verdiğimiz öz kardeş, öz torun ve öz yeğen kayıtlarından başka hane reislerinin az bir kısmının üvey kardeş, üvey torun ve üvey yeğenlerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Üvey kardeş olarak kayıtlı kişiler, hane reisinin ölümünden sonra, yaşça büyük ya da küçük, öz evladının sorumlu olduğu hanede yaşayan fertler olarak görünmektedirler. İki kişilik baba kaydında, bu kişilerin hane reisi olarak kaydedilmeleri yerine, oğullarından sonra hanenin bir ferdi olarak yer almaları, istisnai bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu kişiler, evlatlarına ait olan eve yerleşmiş ve onlar tarafından bakılıyor olabilirler. Yine üvey baba şeklinde kayıtlı olan kişilerin de, ölen hane reisinin öz oğlunun sorumluluğundaki hanenin hanımıyla evlendikleri ve burada ikamet ettikleri görülmektedir. Halil Efendi Mahallesi'nde, "*Peder-i manevîsi*" olarak kayıtlı bulunan üç kişinin, manevî baba olarak kabul edilerek buldukları hanelere sonradan alındıkları görülmektedir.

Tablomuzda sayısı en yüksek olan bireyler damat, amcaoğlu ve kayın birader olarak kayıtlı kişilerdir. Bunlardan başka sayıları en az olan ve birer kişilik çırak oğlu, dayı, evsiz, kayın peder ve üvey damat kayıtları bulunmaktadır.

Tablomuzda, hane reisi ile herhangi bir akrabalığı bulunmayan ve hanenin hizmetçisi konumunda toplam 12 kişinin hizmetçi olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu kişilerden 11 tanesi defterlerimizde "*gulam*", ibaresiyle kayıtlı bulunmaktadır. Kelimenin "*Erkek çocuk, delikanlı; âzat edilmiş köle, genç hizmetkâr; efendisine bağlı muhafız*" anlamlarından dolayı bu kişilerin, köle olarak buldukları hanenin hizmetinde oldukları anlaşılmaktadır²¹⁹. "*Hademe*" olarak kayıtlı diğer 1 kişinin ise Filibe'den kendi arzusuyla gelip hademelik ettiği defterimizde kayıtlıdır²²⁰.

Tablomuzda hizmetçilerden başka, yine hane reisi ile akrabalık bağı olmadığı halde aynı hanede konaklayan başka kişilerin de buldukları görülmektedir. Şeyh İlyas, Seyyid Ahmed ve Karakaya Mahallelerinde birer kişi, hane reisinin "*çırağı*" kaydıyla, ustaları olan hane reisiyle aynı hanede ikamet etmektedirler. Karakaya'da bulunan çırak kaydının bir de oğlu bulunmaktadır. Dikkat çekici bir kayıt da Cami-i Atik Mahallesi'nde bulunmaktadır. Mahalle sakinlerinden "*Halil v. Dede*"nin, İslâm

²¹⁹ Bu konuda Bkz. Mustafa Zeki Terzi, Erdoğan Merçil, Abdülkadir Özcan, "*Gulâm*", TDV İslâm Ansiklopedisi, XIV, İstanbul 1996, s.178-184.

²²⁰ BOA, NFS.d., nr.3583, s.74.

Dinini sonradan kabul ettiği “*mühtedi*”²²¹ notundan anlaşılın ve evsiz ve kimsesiz bir kişi olduğu tasviriyle kaydedilen “*Hacı Ahmed v. Abdullah*”ı kendi hanesinde barındırdığı²²² görülmektedir.

Tablo 30: Diğer Hane Bireylerinin Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Sayı ve Dağılım Oranları

Sıra Nu.	BİREYLER	Genel Birimlerde Sayı ve Oranları							
		Kasaba	Kasaba Nüfusuna Oranı	Köyler	Köyler Nüfusuna Oranı	Müslim	Müslim Nüfusuna Oranı	Gayrimüslim	Gayrimüslim Nüfusuna Oranı
1	DAMAT	21	0,46%	2	0,11%	21	0,34%	2	0,97%
2	AMCAOĞLU	16	0,35%	2	0,11%	18	0,29%	0	0,00%
3	KAYIN BİRADER	16	0,35%	2	0,11%	15	0,24%	3	1,46%
4	ÜVEY KARDEŞ	11	0,24%	3	0,17%	14	0,23%	0	0,00%
5	HİZMETÇİ	9	0,20%	3	0,17%	12	0,19%	0	0,00%
6	AMCA	4	0,09%	4	0,22%	8	0,13%	0	0,00%
7	ÜVEY TORUN	5	0,11%	3	0,17%	8	0,13%	0	0,00%
8	ÜVEY YEĞEN	7	0,15%	0	0,00%	6	0,10%	1	0,49%
9	ÜVEY BABA	4	0,09%	1	0,06%	5	0,08%	0	0,00%
10	ENİŞTE	3	0,07%	1	0,06%	4	0,06%	0	0,00%
11	ÇIRAK	3	0,07%	0	0,00%	3	0,05%	0	0,00%
12	MANEVİ BABA	3	0,07%	0	0,00%	3	0,05%	0	0,00%
13	BABA	0	0,00%	2	0,11%	2	0,03%	0	0,00%
14	KAYIN BİRADER OĞLU	2	0,04%	0	0,00%	2	0,03%	0	0,00%
15	ÇIRAK OĞLU	1	0,02%	0	0,00%	1	0,02%	0	0,00%
16	DAYI	1	0,02%	0	0,00%	1	0,02%	0	0,00%
17	EVSİZ	1	0,02%	0	0,00%	1	0,02%	0	0,00%
18	KAYIN PEDER	1	0,02%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,49%
19	ÜVEY DAMAT	1	0,02%	0	0,00%	1	0,02%	0	0,00%
TOPLAM:		109	2,37%	23	1,29%	125	2,02%	7	3,40%

30. Tablomuzda, sayıları yukarıda başlıklar halinde verilen aile bireyelerine göre az olan, ancak hane ve aile yapısının değerlendirilmesinde önemli bir yer tutan ve çalışmamızda diğer bireyeler olarak nitelendirilen hane üyelerinin kasaba-köy ve

²²¹ Mühtedî; İhtidâ eden, hidâyete erişen, İslâm Dinini kabul eden. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.715.

²²² BOA, NFS.d., nr.3582, vr.34.

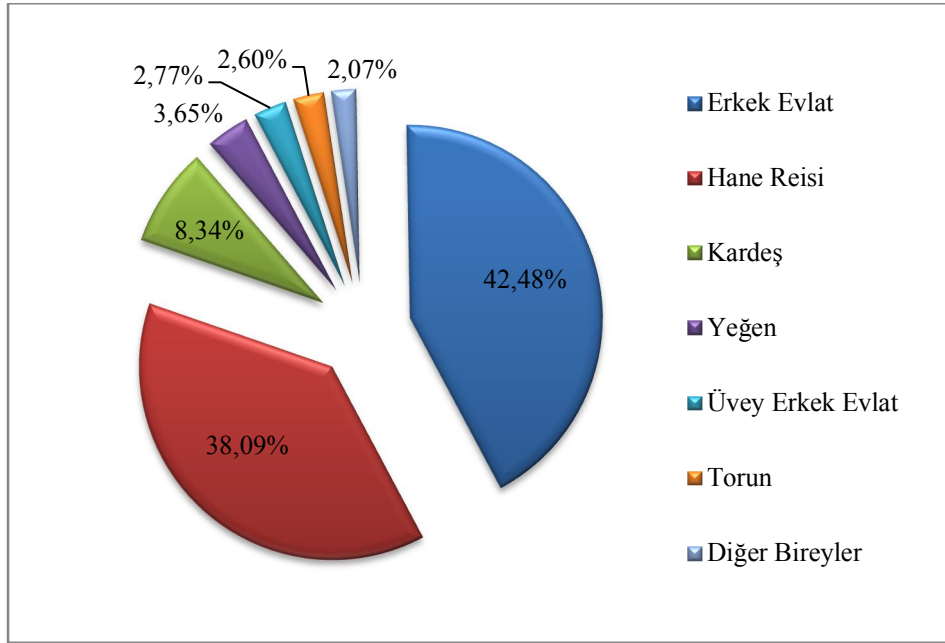
Müslim-Gayrimüslim genel birimlerinde sayı ve dağılım oranları verilmiştir. Tablomuza göre bu kişilerin kasaba genel biriminde sayıları 109 ve birim genel nüfusuna oranları %2,37'dir. Köyler genel biriminde ise sayıları 23 olan üyelerin birim genel nüfusuna oranları ise %1,29 olarak görülmektedir.

Hanenin diğer bireyleri şeklinde nitelendirdiğimiz kişilerin Müslim biriminde sayıları 125 iken, birim genel nüfusuna oranları %2,02'dir. Gayrimüslim birim olan Ermeni Mahallesi'nde ise bu kişilerin toplam sayıları 7 ve birim nüfusu içerisinde sahip oldukları yoğunluk %3,40 olarak yansımaktadır.

3- Aile Bireylerinin Genel Dağılımları

Nüfus defterlerimizde kayıtlı hane bireylerinin sayı ve dağılım oranları, Kaza'nın alt birimlerinde ve bu birimleri meydana getiren hanelerdeki bulunuş durumlarıyla detaylı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Ancak bireylerin Kaza genel nüfusu içerisindeki sayı ve oranlarının burada hülasa edilmesi de yerinde olacaktır.

Bu anlamda Bor Kazası nüfus defterlerinde 2.431 hane reisi, 2.711 erkek evlat, 177 üvey erkek evlat, 532 kardeş, 166 torun, 233 yeğen ve 132 de diğer bireyler olarak belirttiğimiz kişilerin kayıtları bulunmaktadır. Yine hane yapısına sahip olmadıkları için hanlarda yerleşik olanların hariç tutulduğu hane bireylerinin genel toplamı 6.382'dir.

Grafik 8: Bor Kazası'nda Hane Bireylerinin Dağılım Oranları

Defterlerimizde bulunan hane bireylerinin Kaza nüfusu içerisindeki yoğunluklarının verildiği 8. Grafiğimize göre en fazla orana sahip olan erkek evlat kaydı %42,48 yoğunluğundadır. Erkek evlat kaydını takiben hane reisi oranı %38,09, kardeş oranı %8,34, yeğen oranı %3,65, üvey erkek evlat oranı %2,77, torun oranı %2,60 ve diğer bireyler toplam oranı ise %2,07'dir.

Hane bireylerinin yoğunluk oranlarının toplu bir şekilde verildiği grafiğimizde, Bor Kazası'nda çekirdek aile yapısının yoğunluğuyla birlikte, geniş aile yapısına sahip hanelerin bileşenleri de açık bir şekilde görülmektedir.

B) Bor Kazası'nda Eğitim

Çalışmamızın temel kaynağı olan nüfus defterlerimiz, tarihsel olarak Tanzimat döneminin ilk ıslahatlarının uygulamaya konulduğu döneme rastlamaktadır. Bu ıslahatlardan biri de yeniliğin gerekli görüldüğü eğitim alanındaki ıslahatlardır. Tanzimat'tan önce yapılmaya çalışılan yenilikler ise pek başarılı olamamış ve eğitim kurumları geleneksel yapılarını sürdürmeye devam etmişlerdir²²³. Tanzimat'ın ilanından sonra ise eğitimle alakalı meselelerin görüşülmesi için 1846 yılında

²²³ Çadircı, Anadolu Kentleri, s.100; Karal, Tarih, VI, s.171.

Meclis-i Maarif-i Umumiye (Genel Eğitim Meclisi) kurulmuştur. İlk ve ortaöğretimin yeniden düzenlenmesi ve eğitim sisteminin ulema idaresinden alınmasını kararlaştıran meclis, 1847 yılında ise bu eğitim kurumlarına nezaret etmek üzere Mekatib-i Umumiye Nezaretini kurmuştur²²⁴.

Eğitimin temel problemi olarak kurumlardaki yozlaşmayı ve yeterli okul bulunmayışını gören Tanzimat yöneticileri, bu dönemde, var olan kurumların ıslahı ve ortaöğretim kurumları olan rüştiyelerin açılıp çoğaltılması için çalışacaklardır. Ancak bu yeni kurumların Anadolu'da açılması 1850'lerin sonlarında başlayacaktır²²⁵.

Eğitimde Tanzimat uygulamalarının henüz taşrada başlamadığı, erken bir tarih olan 1845 yılına ait Nüfus defterlerimizde, yalnızca ilköğretim kurumu olan sıbyan mektebi ve yükseköğretim kurumu olan medrese kurumuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Bor Kazası'ndaki eğitim faaliyetleri hakkında bilgi veren ve bazı kişileri meslekleri ve uğraşları bakımından müderris, muallim ve talebe olarak tanımlayan bu kayıtlara sadece Müslim mahalle ve köy birimlerinde rastlamaktayız. Bu türden herhangi bir kayıt tabii olarak Ermeni Mahallesi defterinde bulunmamaktadır.

Kayıtlarımıza göre Bor Kazası'nda toplam 61 kişinin eğitimle işgal olduğu görülmektedir.

Tablo 31: Bor Kazası'nda Eğitim Elemanları ve Talebeler

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Müderris	Kâfi Müderris	Muallim-i Sıbyan	Talebe	TOPLAM
1	ARMUDLU	2	-	1	5	8
2	HACI MEHMED	-	-	-	2	2
3	CULLAH	-	-	-	2	2
4	HACI MUHSİN	1	-	-	3	4
5	CAMI-I ATİK	2	-	-	-	2
6	HACI MAHMUD	1	-	-	3	4
7	VÜSTA	-	-	-	6	6
8	MAHKEME	-	-	-	2	2
9	SARAY	-	-	1	3	4
10	ÇUKUR	-	-	-	1	1
11	ŞEYH İLYAS	-	-	-	1	1

²²⁴ Karal, Tarih, VI, s.170.

²²⁵ Çadircı, Anadolu Kentleri, s.285-286.

12	SARIALI	-	-	-	3	3
13	HARİM	-	-	-	2	2
14	HALİL EFENDİ	-	-	-	1	1
15	KARACA	-	-	-	1	1
16	İBN-İ SIRRI	-	-	1	-	1
17	KİLİSEHİSAR KÖYÜ HAN MAHALLESİ	-	-	-	2	2
18	KİLİSEHİSAR KÖYÜ KEMER MAHALLESİ	-	-	-	4	4
19	KİLİSEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAHALLESİ	-	-	-	1	1
20	KİLİSEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAHALLESİ	1	1	1	7	10
TOPLAM:		7	1	4	49	61

Bor Kazası'nda eğitim elemanları ve eğitim alan talebeleri gösteren 31. Tablomuzda Kaza genelinde 7 kişinin “müderris”²²⁶, 1 kişinin “kâfi müderris”²²⁷, 4 kişinin “muallim-i sıbyan”, yani sıbyan mektebinde öğretmen ve 49 kişinin ise “talebe” oldukları görülmektedir.

Yine, sadece eğitime dair bir kaydın bulunduğu mahalle ve köy birimlerini verdiğimiz tablomuza göre, Armudlu ve Cami-i Atik Mahallelerinde 2’şer, Hacı Muhsin, Hacı Mahmud ve Kilisehisar Köyü Çayır Mahallelerinde ise 1’er müderris bulunmaktadır. Bu kişilerden, Armudlu Mahallesi sakinlerinden ve aynı zamanda mahallenin imamı olarak da görev yapan, “El-hâc Mehmed Hazim Efendi v. Hacı Mehmed Efendi”nin, “me’zûnen bi-l-iftâ” olarak kayıtlı bulunmasından²²⁸, fetva verme yetkisinin de bulunduğu anlaşılmaktadır²²⁹. Kilisehisar Köyü Çayır Mahallesi’nde sakin 10 yaşındaki “kâfi müderris Mehmed Emin Efendi”nin, yine aynı mahallenin sakinlerinden “müderris Mehmed Efendi v. Dervişzâde Efendi”nin oğlu olarak²³⁰, müderris yetiştirilmek üzere eğitim aldığı görülmektedir.

Kaza genelinde toplam 4 sıbyan mektebi öğretmenin bulunduğu defterlerimizde, sıbyan mektebine devam eden talebeleri gösteren herhangi bir kayıt ise bulunmamaktadır. Tablomuzda talebe olarak kayıtlı görülen 49 kişinin ise isimlerinden sonra “efendi” tabiri ile anılmaları ve yaşlarının 20-40 yaş aralığında olması, bu kişilerin medrese talebesi olduklarını göstermektedir. Ayrıca tablomuzda

²²⁶ Müderris; Ders veren, medrese dersi okutan, profesör. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.708.

²²⁷ Kâfi; Elveren, yetişen. Bkz. aynı eser, s.480. Kâfi kelimesinin Lûgattteki bu anlamından dolayı, “kâfi müderris” şeklinde kayıtlı olan bu kişinin müderris olarak yetiştirildiği anlaşılmaktadır.

²²⁸ BOA, NFS.d., nr.3582, vr.8.

²²⁹ Me’zûnen; izinli olarak. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.641; İftâ’; fetva verme, bir işi fetva ile halletme. Bkz. aynı eser, s.412.

²³⁰ BOA, NFS.d., nr.3583, s.73.

görülen talebelerden 11 tanesi, Bor Kazası dışında, farklı şehirlerde tahsillerine devam etmektedirler²³¹.

Tablomuzda, Bor Kazası'nda eğitimle meşgul olduğu görülen toplam 61 kişinin Kaza'nın Müslim nüfusu içerisindeki yoğunluğu %1'dir. Tablomuzda yer alan kasaba birimlerinde eğitimle meşgul olanların toplam sayısı 44 iken, köylerde ise 17'dir.

C) Toplumun Ayırıcı Özellikleri

Nüfus defterlerimizde, toplumdaki bireylerin sayıları ve ikamet ettikleri hane verileri ile birlikte, bireylerin kişisel bazı özelliklerini belirten veriler de yer almaktadır. Kişilerin tanınabilmesini ve toplumdaki diğer bireylerden ayırt edilebilmelerini sağlayan bu kişisel özellikler, büyük bir itina ile tek tek kayıt altına alınmıştır.

Soyadı kullanımının olmadığı bu dönemde, kişiler kendi adları yanı sıra baba adları ve bazen de mensup olduğu aileye veya sülaleye ait adlarla anılmışlar ve defterlerimize de bu şekilde kaydedilmişlerdir. Bunun yanında, kişilerin yine toplumun diğer bireylerinden ayırt edilebilmelerini sağlayan lakapları da varsa, bunlar da kişilere seslenildiği gibi adlarıyla beraber kayıt altına alınmıştır. Boy ve bununla beraber yaş özelliklerine bağlı olarak değişen varsa bıyık ve sakal rengi de kişilerin betimlenmesinde kullanılmış, eşkal ve profil özellikleri olarak kaydedilmişlerdir.

Kişilerin şahsî özellikleri bakımından tanıtılıp kaydedilmesinde ise defterlerimizde belli bir sıra izlenmiş olup kişinin eşkâli verildikten sonra mesleği ve bazı kişilerde toplumdaki yerini ve saygınlığını belirten bir ifade, varsa genellikle isminin önünde ve bazen sonunda lakabı, ardından kişinin adı ve baba veya aile adı ve son olarak da kişinin yaş bilgileri verilmiştir.

Kişilerin yaşlarına ilişkin veriler önceki bölümde incelenmiş olmasından dolayı burada ayrıca değinilmeyecektir ancak tipolojik gruplamada yaş faktörünün etkisi bakımından grupların hangi yaş aralığında oldukları belirtilecektir. Kişilerin

---

²³¹ Bkz. s.51-54.

mesleklerine ilişkin veriler ise Kaza'nın ekonomik yapısının incelendiği sonraki bölümde ele alınacaktır.

1- Tipoloji

Nüfus defterlerimizde kişilerin ad ve baba adı gibi bilgilerinin yanında eşkâlleriyle, yani genel dış görünüş özellikleri ile de kaydedildiği belirtilmiştir. Kişilerin bu görünüş özellikleri; kısa, orta ya da uzun olarak nitelendirilen boy ve sakal-bıyığın olup olmaması ve herhangi biri veya ikisi de varsa şekli ve rengi ifade edilerek belirtilmiştir. Soyadı veya teşekküllü bir kimlik sisteminin bulunmadığı bir dönemde vatandaşların tanınması açısından gayet önemli olan bu bilgiler, defterlerimizde, kişilerin boy uzunluklarının yer aldığı ifadelerde daima önce boy özelliği, sonra sakal-bıyık özelliği tarif edilerek kayıt altına alınmıştır.

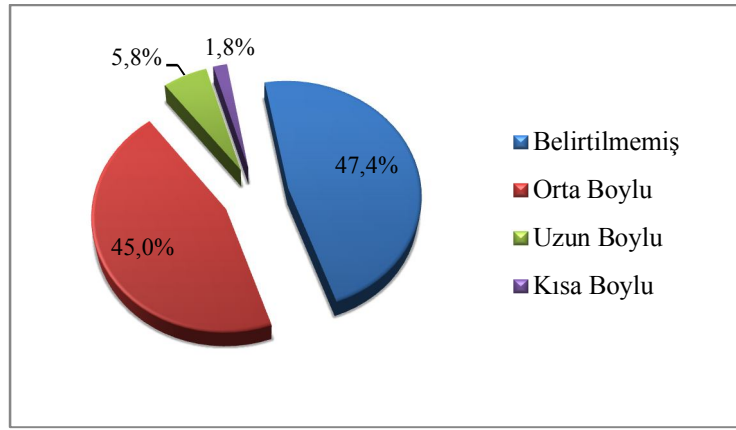
Defterlerimize göre Bor Kazası sakinleri, boy özellikleri bakımından, henüz vücut gelişimini tamamlamayıp hala gelişmekte olduklarından dolayı boy bilgisi belirtilmeyen çocuk yaşta kişiler, kısa, orta ve uzun boylu kişiler olarak dört ana grupta toplanabilmektedir.

Tablo 32: Bor Kazası Genel Birimler ve Kaza Genelinde Kişilerin Boy Özellikleri

BOY TARİFİ	KASABA MÜSLİM	KASABA MÜSLİM ORAN	KÖYLER	KÖYLER ORAN	ERMENİ MAHALLESİ	ERMENİ MAHALLESİ ORAN	HANLARDA YERLEŞİKLER	HANLARDA YERLEŞİKLER ORAN	KAZA GENELİ	KAZA GENELİ ORAN
Belirtilmemiş	2.052	46,7%	876	49,1%	104	50,5%	4	17,4%	3.036	47,4%
Kısa Boylu	95	2,2%	18	1,0%	3	1,5%	1	4,3%	117	1,8%
Orta Boylu	1.967	44,8%	806	45,2%	92	44,7%	18	78,3%	2.883	45,0%
Uzun Boylu	279	6,4%	83	4,7%	7	3,4%	0	0,0%	369	5,8%
TOPLAM:	4.393	100%	1.783	100%	206	100%	23	100%	6.405	100%

32. Tablomuzda defterlerimizde kayıtlı bulunan kişilerin boy özellikleri, belirttiğimiz dört ana grup altında, genel birimler ve Kaza genelinde sayı ve oranlarıyla verilmiştir. Tablomuzda göre yaşları küçük olduğundan dolayı boyu belirtilmeyenlerin sayısı sadece hanlarda yerleşikler biriminde düşüktür. Bunun da

nedeni hanlarda konaklayanların Bor Kazası'na ekonomik sebeplerle gelmeleri ve yetişkin yaşta bulunmalarıdır. Boyu belirtilmeyenlerin Kaza genelinde 3.036 kişi olarak %47,4 yoğunluğunda buldukları görülmektedir. Sayı ve oran bakımından bütün birimlerde ikinci sırada orta boylu olarak kaydedilenler bulunmaktadır. Bunların da Kaza geneli için %45'lik bir yoğunlukla 2.883 kişi oldukları görülmektedir. Uzun boya sahip olanlar ise hanlarda bulunmamakla birlikte diğer üç birimde kısa boylu olanlara göre çoğunluktadırlar.

Grafik 9: Bor Kazası Genelinde Kişilerin Boy Özelliği Oranları

Tablomuzdaki veriler ve grafiğimizdeki görsel oranlara göre nüfus defterlerimizde boy bilgisi yer alan Bor Kazası sakinlerinin çoğunlukla orta boylu bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Boyu belirtilmemiş olanlar ise daha fazla bir çoğunluğa sahip olarak Kaza'nın genç nüfusuna işaret etmektedirler.

Defterlerimizde, Bor Kazası sakinlerinin yüz tariflerinde, boy özelliklerine göre daha fazla ve çeşitli tarif şekillerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Yine burada da çocuk yaşta bulunmasından dolayı değişken bir eşkâle sahip olacak olanların yüz tarifleri yapılmamıştır. Ancak çocukluktan çıkıp henüz sakal ve bıyığı çıkmış olmayan gençler “*şabb-ı emred*”²³², bıyığı yeni çıkmaya başlamış gençler ise “*ter bıyıklı*” şeklinde kaydedilmişlerdir. Bunların dışında, yani sakal ve bıyığı olanlar sakal şekil ve rengine göre, yalnız bıyığı olanlar ise bıyık rengine göre tarif

²³² Devellioğlu, Lûgat, s.974.

edilmişlerdir. Sakal şeklinin tarifinde ise sakal ve bıyığı çıkmayan anlamında “köse” ve yüzünde yeni yeni tüyler çıkan anlamında “müzellef”²³³ tabirleri kullanılmıştır.

Sakal ve bıyık rengi olarak kumral, kara, sarı, kır ve ak sıfatlarının yer aldığı kayıtlarımızdan, eşkâl bakımından, bazı kişilerin yirmili yaşlarda olmalarına rağmen şabb-ı emred, ter bıyıklı veya eşkâli belirtilmemiş şekilde kayıtlı bulunduğu istisnai durumların da mevcut olmasına rağmen, eşkâl gruplarının ortalama yaş aralıkları da belirlenebilmektedir. Bu duruma göre genellikle; eşkali belirtilmemiş olan grubun yaş aralığının 1-14, şabb-ı emred grubunda olanların 15-18, ter bıyıklı grubunda olanların 19-24, sakal ve/veya bıyıklı grubunda olanların 25-44, sakalı veya bıyığı kırılmış olanlar grubunun 45-59 ve ak sakallı grubundakilerin 60 ve üstü yaş aralığında oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 33: Bor Kazası Genel Birimler ve Kaza Genelinde Kişilerin Sakal-Bıyık Özellikleri

YÜZ TARIFI	TARIF YAŞ ARALIĞI	KASABA MÜSLİM	KASABA MÜSLİM ORAN	KÖYLER	KÖYLER ORAN	ERMENİ MAHALLESİ	ERMENİ MAHALLESİ ORAN	HANLARDA YERLEŞİKLER	HANLARDA YERLEŞİKLER ORAN	KAZA GENELİ	KAZA GENELİ ORAN
Belirtilmemiş	1-14	1.771	40,3%	717	40,2%	85	41,3%	2	8,7%	2.575	40,2%
Şabb-ı Emred	15-18	361	8,2%	179	10,0%	14	6,8%	2	8,7%	556	8,7%
Ter Bıyıklı	19-24	347	7,9%	153	8,6%	11	5,3%	1	4,3%	512	8,0%
Kumral Bıyıklı	25-44	196	4,5%	80	4,5%	31	15,0%	6	26,1%	313	4,9%
Kara Bıyıklı		90	2,0%	29	1,6%	25	12,1%	6	26,1%	150	2,3%
Sarı Bıyıklı		19	0,4%	10	0,6%	2	1,0%	1	4,3%	32	0,5%
Müzellef Sakallı		12	0,3%	8	0,4%	0	0,0%	0	0,0%	20	0,3%
Köse Sakallı		69	1,6%	27	1,5%	0	0,0%	0	0,0%	96	1,5%
Kara Sakallı		349	7,9%	143	8,0%	5	2,4%	2	8,7%	499	7,8%
Kumral Sakallı		464	10,6%	136	7,6%	3	1,5%	0	0,0%	603	9,4%
Sarı Sakallı		34	0,8%	25	1,4%	2	1,0%	0	0,0%	61	1,0%
Kır Bıyıklı	45-59	2	0,01%	0	0,0%	2	1,0%	3	13,0%	7	0,1%
Az Kır Sakallı		22	0,5%	9	0,5%	0	0,0%	0	0,0%	31	0,5%
Kır Sakallı		444	10,1%	197	11,0%	16	7,8%	0	0,0%	657	10,3%
Ak Sakallı	60- ≥	213	4,8%	70	3,9%	10	4,9%	0	0,0%	293	4,6%
TOPLAM:		4.393	100%	1.783	100%	206	100%	23	100%	6.405	100%

²³³ Aynı eser, s.792.

Defterlerimizde kayıtlı bulunan kişilerin sakal ve bıyık özelliklerine göre yüz tarifleri sayı ve oranlarının yine genel birimler ve Kaza geneli temelinde verildiği 33. Tablomuzda, yine hanlar birimi hariç bütün birimlerde sayı fazlalığı ve yoğunluğun 1-14 yaş aralığındaki eşkâli belirtilmemiş olan kişiler grubunda olduğu görülmektedir. Kasaba biriminde ikinci yoğunluk %10,6 ile kumral sakallı grubunda iken köyler biriminde %11,0 ile kır sakallı grubunda, Ermeni Mahallesinde ise %15,0 ile kumral bıyıklı grubundadır. Hanlarda yerleşik olanlar biriminde yine Kaza'da bulunuş amaçlarına uygun olarak ağırlık 25-44 ve 45-59 yaş aralığında olan gruplardadır.

Kaza geneli için ağırlıklı kesimin, %40,2 yoğunluk ve 2.575 kişi ile yine eşkâli belirtilmemiş grubundakilerin olduğunu gördüğümüz tablomuza göre, ikinci yoğunlukta bulunanlar 657 kişi ve %10,3 oran ile kır sakallı, üçüncü yoğunluğa sahip grup ise 603 kişi ve %9,4 oranındaki kumral sakallı grubudur.

2- Lakaplar

Nüfus defterlerimizde, kişilerin kimliklerinin belirlenmesi ve tanınması açısından önemli bir faktör, toplum tarafından onlara verilmiş olan lakaplardır. Bazı kişiler, yaşadıkları ortam içerisinde bu lakaplarıyla tanındıklarından dolayı nüfus kâtipleri de, bir lakabı bulunan kişilerin isimlerini bu lakaplarla kaydetmişlerdir. Bu bakımdan defterlerimizde lakapların, kişiye sesleniş ahengi içinde, bazen kişinin adının önünde, bazen sonunda ve bazen de adının yerini alacak şekilde kaydedildikleri görmekteyiz.

Lakap kelimesi, bir kimseye veya bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad²³⁴, anlamına gelmektedir ve anlamına uygun olarak Bor Kazası'nda da kişilere dış görünüş, hal ve belli bazı özelliklerine göre lakaplar takıldığı görülmektedir.

---

²³⁴ Türkçe Sözlük, s.1572.

Tablo 34: Bor Kazası'nda Lakaplar

Sıra Nu.	LAKAPLAR	KASABA	KÖYLER	TOPLAM	TOPLAM ORANI
1	Kara	11	2	13	17,6%
2	Dirlik	6	0	6	8,1%
3	Baba	2	1	3	4,1%
4	Dede	2	1	3	4,1%
5	Deli	3	0	3	4,1%
6	Arab	2	0	2	2,7%
7	Dişbaş	2	0	2	2,7%
8	Hakizâde	2	0	2	2,7%
9	Koca	0	2	2	2,7%
10	Diğer	24	14	38	51,4%
TOPLAM:		54	20	74	100%

Bor Kazası'nda bazı kişilere takılan lakapların verildiği 34. Tablomuzda Kaza genelinde toplam 74 kişinin lakaba sahip olduğu, bunlardan 54'ünün Kasaba'da ve 20'sinin de köylerde yaşadığı görülmektedir. Kaza'nın Gayrimüslim sakinlerinin yaşadığı Ermeni Mahallesi kayıtlarında ise lakabı bulunan bir kişiye rastlanılmamıştır.

En çok kullanılan lakap olan “kara” lakabı toplam 13 kişide %17,6 oranında bulunmaktadır. “Dirlik” lakabı 6 kişide ve “baba” lakabı 3 kişide bulunmaktadır. Birer kişide bulunan ve “diğer” adı altında topladığımız lakapların sayısı ise 38'dir.

Kişilerin dış görünüşünü betimleyen kara, koca, arab, sarı, köse, kır kafalı, topal ve yumuk gibi lakaplar bulunurken; hal ve durumlarına göre de deli, dirlik, fakir, aşık, aşkar, körbeğ, makbul, adil, sadık, selam, bülbül, güllü, muhızır, sağır, şahin, yalancı, zübük ve solak gibi lakaplar da yer almaktadır. Çoğunlukla birer kişide bulunan bazı aile adlarının ise lakap olarak kişilerin isminin yerini aldığı görülmektedir. Bunlar; Hakizâde, Arifoğlu, Dülgeroğlu, Edhemoğlu, Fakiroğlu, Fakılıoğlu, İhsanoğlu, Osmanoğlu, Kürdoğlu ve Sıbyanoğlu lakaplarıdır.

3- Kişi Adları

Nüfus defterlerimizde kişiler, eşkâllerinin tarifi ve lakaplarından sonra adları kaydedilerek tanıtılmışlardır. Ancak soyadı kullanımının henüz söz konusu olmadığı bu dönemde kişiler, kendi adlarının yanında, kimliğin netliği açısından adet

olageldiği üzere, kimin oğlu olduğunu belirtmek amacıyla babalarının veya varsa ailelerinin de adı verilerek kaydedilmişlerdir.

Anne-babası tarafından doğduğunda kişiye verilen ad, toplum içinde ve devlet nezdinde kişiyi temsil eden ve ölünceye kadar taşıyacak olduğu bir kimlik niteliğindedir. Bu bakımdan defterlerimizi kayda alan nüfus kâtiplerinin, kişilerin adlarını eksiksiz kaydetmeye çalıştıkları ve birden fazla isme sahip olanların da bu isimleriyle kaydedildikleri görülmektedir.

Nüfus defterlerimizde kişi adları etnik ve dinî yapıya uygun olarak Müslim ve Gayrimüslim adları şeklinde iki temel gruba ayrılmaktadır.

a) Müslim Adları

Bor Kazası'nda Müslümanların kullandıkları adların, tabii olarak Kaza'nın Müslim mahalle ve köylerinde ve hanlarda konaklayanların Müslüman olanlarında kullanıldıkları görülmektedir.

İslâmî anlayışa uygun olarak Bor Kazası'nda, güzel, anlamlı ve başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere Allah (c.c) katında makbul insanların adlarının yoğunluklu olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in adı olan "*Muhammed*" adına hiç bir kayıta rastlanılmamakta ve insanların, hassasiyet göstererek bu addan türetilmiş olan "*Mehmed*" ve Hz. Peygamber'in diğer adları olan "*Mustafa*" ve "*Ahmed*" adlarına rağbet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca kişilerin, genellikle babalarının adlarını çocuklarından birine verdikleri, kayıtlarda kişilerin baba adlarının da bulunması vesilesiyle görülebilmektedir. Yine bazı kayıtlarda da hanedeki çocuklardan birinin babasının adını aldığı da dikkati çekmektedir.

Bor Kazası'nda Kasaba, köyler ve hanlarda yerleşik bulunan toplam 6.181 Müslüman halk arasında toplam 181 farklı ad kullanılmaktadır. Bu adlardan büyük kısmı tekil ad iken bir kısmı ise iki adın yan yana kullanıldığı adlardır.

Tablo 35: Bor Kazası'nda Müslim Adları

Sıra Nu	AD	Sayı	Sıra Nu	AD	Sayı	Sıra Nu	AD	Sayı	Sıra Nu	AD	Sayı
1	Mehmed	1.053	47	Reşid	6	93	Mehmed Mevlüd	2	139	Hilmi	1
2	Mustafa	658	48	Said	6	94	Mehmed Salih	2	140	Himmed	1
3	Ali	577	49	Abdülcilil	5	95	Mehmed Tahir	2	141	Hulusi	1
4	Ahmed	546	50	Abdülfettah	5	96	Naim	2	142	İbrahim Mehmed	1
5	Hüseyin	406	51	Haşim	5	97	Rıdvan	2	143	İbrahim Tahir	1
6	Hasan	386	52	Hazim	5	98	Sabit	2	144	İshak	1
7	İbrahim	383	53	Mehmed Şakir	5	99	Selim	2	145	Kamil	1
8	Osman	256	54	Mercan	5	100	Abbas	1	146	Kanber	1
9	Halil	246	55	Numan	5	101	Abdullah Mercan	1	147	Kani	1
10	Süleyman	152	56	Abdükerim	4	102	Abdullah Rıdvan	1	148	Kemal	1
11	İsmail	147	57	Abdüselam	4	103	Abdussamed	1	149	Maviş	1
12	Abdullah	141	58	Ahmed Arif	4	104	Abdülbaki	1	150	Mehmed Adil	1
13	Ömer	107	59	Bektaş	4	105	Abdülgani	1	151	Mehmed Akif	1
14	Yusuf	89	60	Cafer	4	106	Abdüllatif	1	152	Mehmed Azim	1
15	Mevlüd	85	61	Celil	4	107	Abdülvehhab	1	153	Mehmed Baki	1
16	Mahmud	59	62	Derviş	4	108	Affan	1	154	Mehmed Durmuş	1
17	Musa	49	63	Emrullah	4	109	Ahmed Emin	1	155	Mehmed Esad	1
18	Abdurrahman	48	64	Eyyüb	4	110	Ahmed Hulusi	1	156	Mehmed Halil	1
19	Bekir	45	65	Fethullah	4	111	Ahmed Kuddusi	1	157	Mehmed Hüseyin	1
20	Mehmed Emin	43	66	Feyzullah	4	112	Ahmed Makbul	1	158	Mehmed Naim	1
21	Mehmed Arif	41	67	Hacı	4	113	Ahmed Mustafa	1	159	Mehmed Rifat	1
22	Abdülkadir	38	68	Mehmed İzzet	4	114	Ahmed Tahir	1	160	Mehmed Seyyid	1
23	Durmuş	35	69	Mehmed Reşid	4	115	Ali Durmuş	1	161	Mesud	1
24	Veli	35	70	Sadık	4	116	Ali Mustafa	1	162	Muallim	1
25	Nuh	30	71	Yakub	4	117	Ataullah	1	163	Mustafa Arif	1
26	Memiş	23	72	Abdühalim	3	118	Baba	1	164	Mustafa Halil	1
27	Arif	22	73	Esad	3	119	Baki Mehmed	1	165	Mustafa Muhsin	1
28	Halil İbrahim	20	74	Hızır	3	120	Beşir	1	166	Mustafa Said	1
29	Emin	18	75	İbrahim Edhem	3	121	Bülbül	1	167	Mustafa Şakir	1
30	Hamza	18	76	İsrafil	3	122	Cafer İbrahim	1	168	Mustafa Şükrü	1
31	Ahmed Reşid	17	77	Makbul	3	123	Davud	1	169	Nasuh	1
32	Babaoğlu	14	78	Mehmed Sabit	3	124	Dülgeroğlu	1	170	Osman Eşref	1
33	Dede	14	79	Mehmed Said	3	125	Ebubekir	1	171	Ömer Ali	1
34	Receb	14	80	Mehmed Şükrü	3	126	Edhemoğlu	1	172	Ömer Osman	1
35	Yahya	13	81	Muharrem	3	127	Enes	1	173	Sadi	1
36	Hasan Hüseyin	12	82	Necib	3	128	Fakiroğlu	1	174	Sadullah	1
37	Çelebi	11	83	Şükrü	3	129	Hafız	1	175	Seyid	1
38	Salih	11	84	Abdülaziz	2	130	Hakkı	1	176	Şaban	1
39	Abdi	9	85	Alaeddin	2	131	Halil Makbul	1	177	Tahir	1
40	İlyas	8	86	Ali Arif	2	132	Halil Mevlüd	1	178	Vahab	1
41	Mehmed Sadık	8	87	Hanefi	2	133	Halil Şerafeddin	1	179	Veyis	1
42	İsa	7	88	İbiş	2	134	Hamid	1	180	Zekeriya	1
43	Mehmed Ali	7	89	İdris	2	135	Hasan Latif	1	181	Yazılmamış	1
44	Şakir	7	90	Kadir	2	136	Hasan Şakir	1	TOPLAM: 6.181		
45	Kasım	6	91	Lütfullah	2	137	Hayri	1			
46	Nebi	6	92	Mehmed Hazim	2	138	Hayrullah	1			

Bor Kazası'nda Müslümanların kullandıkları adları ve bu adların verildiği kişilerin sayısını gösteren 35. Tablomuzda, en çok kullanılan adın 1.053 kişiye

bulunan Mehmed adı olduğu görülmektedir. Bunu takiben Mustafa adı 658 kişide, Ali 577, Ahmed 546, Hüseyin 406, Hasan 386, İbrahim 383, Osman 256, Halil 246, Süleyman 152, İsmail 147, Abdullah 141 ve Ömer adı da 107 kişide bulunmaktadır. En az kullanılan adlar tablomuzda birer kişide bulunduğu görülen adlardır. Bir kişinin adı defterde kayıtlı olmadığından dolayı tablomuzda “yazılmamış” olarak en sonda verilmiştir.

İki adın yan yana gelmesiyle oluşmuş adlar genellikle az kullanılan adlar olarak görülmektedir. Ancak bunlardan en fazla kullanılan Mehmed Emin 43, Mehmed Arif 41, Halil İbrahim 20, Ahmed Reşid 17 ve Hasan Hüseyin 12 kişide görülmektedir.

Lakaplar kısmında bahsettiğimiz, birer kişide görülen ve aile adı olduğu anlaşılan Dülgeroğlu, Edhemoğlu ve Fakiroğlu gibi adlara da yine kişi adlarının yerini aldıkları için burada da yer verdiğimiz belirtmek gerekmektedir.

b) Gayrimüslim Adları

Bor Kazası'nın Ermeni Mahallesinde yaşayan Gayrimüslim tebaanın adları, kimliklerine uygun adlar olarak Müslim adlarından farklılık arz etmektedir. Defterlerimizde Ermeni Mahallesinde sakin 206 ve hanlarda konaklayan 18 kişi olmak üzere toplam 224 kişide birbirinden farklı 50 ad bulunmaktadır.

Tablo 36: Bor Kazası'nda Gayrimüslim Adları

Sıra Nu	AD	Sayı	Sıra Nu	AD	Sayı
1	Karabed	28	27	Edakim	2
2	Agob	27	28	Bosi	2
3	Artin	20	29	Manuk	2
4	Kirkor	13	30	Markus	2
5	Ohannes	13	31	Mihail	2
6	Mgrdiç	10	32	Nezar	2
7	Serkiz	8	33	Senafel	2
8	Keforok	7	34	Toris	2
9	Açator	6	35	Vasil	2
10	Agid	6	36	Zaharya	2
11	Markar	5	37	Abram	1
12	Nikos	5	38	Aleksan	1
13	Barseh	4	39	Avedik	1
14	Bedos	4	40	Cebrail	1
15	Mardiros	4	41	Danyal	1
16	Simon	4	42	Emvarid	1
17	Avak	3	43	Esyabil	1
18	Bedros	3	44	İmrağos	1

19	Beğos	3	45	Kalos	1
20	Marat	3	46	Madar	1
21	Nehabid	3	47	Marek	1
22	Samak	3	48	Nikeforos	1
23	Andreas	2	49	Sergey	1
24	Anzan	2	50	Tanyos	1
25	Aram	2	TOPLAM: 224		
26	Asadur	2			

36. Tablomuzaya göre Bor Kazası'nda Gayrimüslimler arasında en çok kullanılan ad 28 kişide görülen Karabed adıdır. Onu takip eden ad olan Agob 27, Artin 20, Kırkor 13, Ohannes 13 ve Mgrdiç 10 kişinin adı olarak kayıtlıdır. Yine en az kullanılan adlar, birer kişide görülen tablomuzun sonundaki adlardır.

4- Aile Adları

Nüfus defterlerimizde kayıtlı bulunan kişilerin, babalarının adlarıyla, kimin oğlu olduğunu açıklar biçimde kaydedildikleri yukarıda belirtilmişti. Ancak bazı kayıtlarda kişiler, babası adıyla değil de, mensup olduğu aileye toplum tarafından verilmiş bir ad veya lakap olduğu anlaşılan bazı tabirlerle kaydedilmişlerdir. Böyle bir ada sahip ailelerin, genellikle “-oğlu” veya “-zâde” kelimelerinin önüne gelip birleşen ve ailenin adı haline gelen bu tabirlerle toplum içerisinde tanındıkları görülmektedir.

Nüfus defterlerimize göre Bor Kazası'nda birbirinden farklı toplam 349 aile adı bulunmaktadır. Ancak Kaza mahalle ve köy birimlerinde bulunan adlar temelinde yaptığımız çalışmamızda bazı aile adlarının birden çok birimde bulunduğu görülmektedir. 75 aile adının farklı birimlerde de bulunması sebebiyle Kaza birimlerinde kullanılmakta olan aile adları toplam sayısı 463 olmaktadır.

Tablo 37: Bor Kazası'nda Bulunan Aile Adları

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Sayı	Aile Adları
1	İLALDI-İ ULYA	26	Akçakesoğlu, Azemoğlu, Bektaşoğlu, Çizmecioğlu, Çongaroğlu, Dedeoğlu, Demiroğlu, Döneoğlu, Fettahoğlu, Gönüçüoğlu, Gümüšoğlu, İbiloğlu, İbişoğlu, İncircioğlu, İslambolluoğlu, Kantarcıoğlu, Karabıykoğlu, Köseoğlu, Niğdelioğlu, Okculuoğlu, Onbaşıoğlu, Sabuncuoğlu, Samancıoğlu, Tombalakoğlu, Topcuoğlu, Tortukoğlu
2	İLALDI-İ SÜFLA	5	Atmacaoğlu, Sarıoğlu, Sertoğlu, Tekkelioğlu, Torunoğlu
3	ARMUDLU	36	Adanalıoğlu, Alaylıoğlu, Alemdaroğlu, Aydınlıoğlu, Aziboğlu, Baytaroğlu, Bazarganoğlu, Bedikoğlu, Bodanoğlu, Burmaczâde, Celeboğlu, Civanoğlu, Çakıroğlu, Çakmakoğlu, Çamurcuoğlu, Çavdaroğlu, Demircioğlu, Dülgeroğlu, Eskicioğlu, Fesleğenlizâde, Hafızoğlu, Hastalıoğlu, İmamoğlu, Kamberoğlu, Kelbaşoğlu, Kibaroğlu, Kodaloğlu, Kumoğlu, Kürdoğlu, Kürkcüoğlu, Musluoğlu, Otsuzoğlu, Seherlioğlu, Süllüoğlu, Tuzcuoğlu, Yalaklıoğlu
4	HACI MEHMED	12	Araboğlu, Başoğlu, Batbatoğlu, Çıracıoğlu, Hakizâde, Hamamcıoğlu, Hızırzâde, İmamoğlu, Karaeslemoğlu, Kuruüzümoğlu, Şahinoğlu, Tabanoğlu
5	CULLAH	11	Arifoğlu, Aygördüoğlu, Bektaşzâde, Boladoğlu, Emiroğlu, İmamoğlu, Karyağdıoğlu, Kelbaşoğlu, Kürdoğlu, Tatoğlu, Tombuloğlu
6	HACI MUHSİN	17	Bakkalcıoğlu, Bereketlioğlu, Camcuoğlu, Çakmakoğlu, Çerçioğlu, Dervişoğlu, Edhemoğlu, Haleboğlu, Karadağlıoğlu, Kılıçzâde, Küçükkoğlu, Kulaksızoğlu, Sabuncuoğlu, Türkoğlu, Ustayusufioğlu, Vaizzâde, Yerbeğioğlu
7	CAMI-İ ATİK	5	Beğioğlu, Kütükoğlu, Mestcioğlu, Osmanzâde, Pirizâde
8	HACI MAHMUD	12	Bakkaloğlu, Bağcıoğlu, Daldabanoğlu, Fellahoğlu, İhsanoğlu, Maraşzâde, Paşazâde, Sahiboğlu, Selamoğlu, Taşcıoğlu, Taraşoğlu, Yazıcıoğlu
9	VÜSTA	8	Cibiloğlanoğlu, Çıngırakoğlu, Güllüoğlu, Hancıoğlu, İmamoğlu, Kızılhacıoğlu, Körükcüoğlu, Toktoroğlu
10	MAHKEME	4	Camcuoğlu, Fatıroğlu, Tufanoğlu, Yazmacızâde
11	SARAY	3	Caddebahoğlu, Harmancıoğlu, Pirizâde
12	ÇUKUR	3	Ciğercioğlu, Fakılıoğlu, Maraşzâde
13	ŞAHİN	5	Aygördüoğlu, Bektaşoğlu, Çoburoğlu, Osmanoğlu, Payazlıoğlu
14	BULGARCIK	2	Çobanoğlu, Güdükoğlu
15	ŞEYH İLYAS	22	Aşıroğlu, Ayıntablıoğlu, Baltaoğlu, Başoğlu, Bozoğlu, Camuzcuoğlu, Demirayakzâde, Dervişoğlu, Hacıoğlu, Hızıroğlu, Kabakcıoğlu, Kalemioğlu, Kantaroğlu, Karabıykoğlu, Kırşehirlioğlu, Kürdoğlu, Öksüzüoğlu, Salhanlıoğlu, Softaoğlu, Süllükoğlu, Şamlıoğlu, Şatıroğlu
16	SARI ALİ	6	Atazâde, Fakıroğlu, Kuyuluoğlu, Kürdoğlu, Niğdelioğlu, Tokalıoğlu
17	SEYYİD AHMED	6	Aşıkoğlu, Atıkoğlu, Delisekbanoğlu, İbişoğlu, Karaoğlanoğlu, Küpeliahmedoğlu
18	HARİM	24	Arpacıoğlu, Avanoğlu, Avrazoğlu, Berberoğlu, Cerdekoğlu, Danışmenlioğlu, Dedeoğlu, Dervişoğlu, Emenlioğlu, Emiroğlu, Kadioğlu, Kelekoğlu, Köseoğlu, Kulakoğlu, Madencioğlu, Mısırlıoğlu, Mollaoğlu, Ortaköylüoğlu, Oruçoğlu, Poyrazoğlu, Satırcıoğlu, Taklaoğlu, Temizoğlu, Topcuoğlu
19	HALİL EFENDİ	16	Allamoğlu, Avanoğlu, Danışmenlioğlu, Dedeoğlu, Eskicioğlu, Gedikoğlu, Gökoğlu, İmamoğlu, İsbıroğlu, Kadioğlu, Kethüdaoğlu, Kurbanoğlu, Neferoğlu, Piyaleoğlu, Tatlızoğlu, Tomuşoğlu
20	SOFYAN	12	Akoğlanoğlu, Ayıntablıoğlu, Cibanoğlu, Çiftcioğlu, Çinioğlu, Dağlıoğlu, Eskicioğlu, Gırgırcıoğlu, İslamoğlu, Maranoğlu, Mürseloğlu, Turunccuoğlu
21	HACI İSMAIL	11	Bayrakdaroğlu, Garibzâde, İbişoğlu, Kadioğlu, Karaoğlu, Karavaizoğlu, Katırcıoğlu, Köseoğlu, Odabaşıoğlu, Soytarıoğlu, Yobazoğlu
22	KARAKAYA	6	Esmezoğlu, Hamamcıoğlu, İbişoğlu, Köylüoğlu, Şahinoğlu, Yelmenoğlu
23	KARACA	19	Avanoğlu, Çolakoğlu, Demirayakzâde, Doğancıoğlu, Hızıroğlu, Karagözoğlu, Karaoğlu, Kayalıoğlu, Kocaoğlu, Kocabeğioğlu, Köseoğlu, Malaşoğlu, Mumluoğlu, Kayserlioğlu, Sucuzâde, Taklacioğlu, Tavacıoğlu, Turacıoğlu, Vesilioğlu
24	UÇURLU	16	Ağcaoğlu, Çekelioğlu, Çinioğlu, Çulluoğlu, Ereğlilioğlu, Fesleğenlioğlu, Fettahoğlu, Gariboğlu, Gökgözoğlu, İbişoğlu, Karakuzuoğlu, Kazzahacıoğlu, Kellecioğlu, Kodaloğlu, Özlüoğlu, Süslüoğlu

25	İBN-İ SIRRI	10	Fesleğenlioğlu, Gökğözoğlu, Hamamcıoğlu, Kabcızâde, Kantaroğlu, Keçecioğlu, Kızılhacıoğlu, Muziroğlu, Okcuoğlu, Osmanlıoğlu
26	ERMENİ MAH.	0	Yok
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ / HAN MAH.	36	Alkanlıoğlu, Altıbeşoğlu, Arifoğlu, Baldırıcıoğlu, Beratoğlu, Borluoğlu, Cebecioğlu, Ciyanoğlu, Çanakoğlu, Çongaroğlu, Dağlıoğlu, Dedemoğlu, Demircioğlu, Dervişoğlu, Efendioğlu, Eskigümüşlıoğlu, Gök yazılıoğlu, Gümüšoğlu, Hacıoğlu, İnnecioğlu, Kadioğlu, Kalfalıoğlu, Karaköseoğlu, Kasaboğlu, Kelekbaboğlu, Kirişoğlu, Kocababoğlu, Kubadoğlu, Kuzucuoğlu, Parmaksızoğlu, Saçanoğlu, Satılmışoğlu, Sürekcioğlu, Tekelioğlu, Terciyanlıoğlu, Topcuoğlu
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ / KEMER MAH.	28	Acemoğlu, Akkaşoğlu, Aşıkioğlu, Boduroğlu, Ciyanoğlu, Dedemoğlu, Dülgeroğlu, Elmaloğlu, Emiroğlu, Esmezoğlu, Gavuroğlu, Gedikoğlu, Gökoğlu, Hacıoğlu, Halayıkioğlu, Hatıboğlu, Huccetoğlu, Kalemioğlu, Karasaçoğlu, Kaymakioğlu, Kuloğlu, Küçükioğlu, Payazlıoğlu, Piroğlu, Serbesoğlu, Sevenlioğlu, Şapşakoğlu, Uraloğlu
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ / CAMİ MAH.	42	Adatoğlu, Alemदारoğlu, Avdaloğlu, Baldırıcıoğlu, Başlıoğlu, Bıçakcıoğlu, Budaklıoğlu, Bulanıkioğlu, Çeltikoğlu, Çırakoğlu, Çopurmehmedoğlu, Delibaşoğlu, Devocioğlu, Doğanoğlu, Elmaloğlu, Emmioğlu, Enbiyaoğlu, Gençosmanoğlu, Göğüşoğlu, Hacıoğlu, Hızıroğlu, Kalenderoğlu, Karaoğlanoğlu, Kasaboğlu, Kocasüllüoğlu, Kocaoğlu, Köşkerioğlu, Kürdoğlu, Niğdelioğlu, Rahmanoğlu, Sakallıoğlu, Sellahoğlu, Selmanlıoğlu, Solakoğlu, Taşlıoğlu, Tataroğlu, Tathacıoğlu, Torbalıoğlu, Tüfenkioğlu, Yörükoğlu, Yumukoğlu, Yumurtacıoğlu
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ / ÇAYIR MAH.	39	Akkanioğlu, Aksakaloğlu, Analoğlu, Avdaloğlu, Baloğlu, Boduroğlu, Canoğlu, Ciyanoğlu, Çakıroğlu, Çavuşoğlu, Çökekeoğlu, Danişmenlioğlu, Dedemoğlu, Dervişzâde, Dılfesoğlu, Göğüşoğlu, Gök yazılıoğlu, Hacıağaoğlu, Halayıkioğlu, Hatıboğlu, Kalpaklıoğlu, Karabelaoğlu, Kerimeoğlu, Küçükioğlanoğlu, Mehrioğlu, Mimlioğlu, Osmanoğlu, Pazarcıoğlu, Sadıroğlu, Sıbyanoğlu, Süllüoğlu, Taraşoğlu, Tavşanoğlu, Tokbayıroğlu, Topaloğlu, Turuboğlu, Tuzcuoğlu, Uraloğlu, Velipaşaoğlu
31	MENDOS KÖYÜ	8	Bakkaloğlu, Balkarcıoğlu, Dülgeroğlu, Kadioğlu, Karamanlıoğlu, Kelekoğlu, Osmanoğlu, Topaloğlu
32	BERAGUN KÖYÜ	7	Avdaloğlu, Başoğlu, Kadioğlu, Kekeçoğlu, Sarıoğlu, Tekemenoğlu, Yörükoğlu
33	KILAVUZ KÖYÜ	1	Sarıoğlu
34	HALLAC KÖYÜ	4	Dağlıoğlu, Köseoğlu, Osmanoğlu, Sarıoğlanoğlu
35	KARACAVİRAN KÖYÜ	0	Yok
36	KARAMAHMUDLU-BERAGUN KÖYÜ	1	İmamoğlu
TOPLAM:		463	

Bor Kazası'nda bulunan bazı ailelerin adlarının mahalle ve köy birimleri temelinde verildiği 37. Tablomuzaya göre, birimlerde bulunan aile adlarının toplamı 463'tür. En çok aile adı Kilisehisar Köyü Cami Mahallesi'nde (42) bulunmaktadır. Burayı takiben Kilisehisar Köyü Çayır Mahallesi'nde 39 ve Armudlu ve Kilisehisar Köyü Han Mahallelerinde 36'şar aile adı bulunmaktadır. Ermeni Mahallesi ve Karacaviran Köyü'nde ise kayıtlı bir aile adı bulunmamaktadır.

Tablomuzaya görülen adlardan toplam 75 aile adı birden fazla birimde bulunmaktadır. Bunlardan İmamoğlu ve Kadioğlu adları 6'şar birimde bulunmaktadır. İbişoğlu, Köseoğlu ve Kürdoğlu adları 5'er, Dervişoğlu, Hacıoğlu ve Osmanoğlu adları ise 4'er birimde bulunmaktadırlar. Çoğunlukta olan diğery aile adları ise 2 ve 3'er birimde bulunmaktadırlar.

Bir bakıma, sahip olan ailelerin lakapları olan aile adlarının, genellikle meslek, hal-durum, memleket adı ve etnik kökenden türetildikleri görülmektedir. Çizmecioğlu, İncircioğlu, Kasaboğlu, Gönücüoğlu, Hancioğlu, Burmacızâde ve Sucuzâde gibi adlar icra edilen bir meslekle ilgiliyken; Köseoğlu, Çolakoğlu, Sertoğlu, Muzıroğlu, Gökgözoğlu, Solakoğlu ve Demirayakzâde gibi adlar ise hal-durum ve görünüş ile ilgilidirler. Bir memlekete atfen Karamanlıoğlu, İslambolluoğlu, Ereğlilioğlu, Niğdelioğlu, Şamlıoğlu ve Mısırlıoğlu gibi adlar bulunurken; etnik kökene atfen de Türkoğlu, Tataroğlu, Kürdoğlu ve Yörükoğlu gibi adlar bulunmaktadır.

5- Sosyal Statü Sahipleri

Nüfus defterlerimizde kişilerin ad, eşkâl, lakap ve aile adı gibi kendilerine özel kayıt bilgilerinden başka, yaşadıkları toplum içerisindeki yerlerini belirten bazı kayıtlar da bulunmaktadır.

Osmanlı toplumunun, en temel ifadeyle, yöneten yani askerî ve yönetilen yani reaya şeklinde iki ana sınıfa ayrıldığı bilinmektedir. Ancak bu sistemde de dikey hareketlilik mevcut olup, reyadan olan bir kişinin Osmanlı adabına uygun kendini yetiştirmesi, devlete ve dine hizmet etmesi durumunda askerî sınıfa dâhil edilmesi mümkündür²³⁵. İmtiyazlı asilzadeler gibi sınıfların bulunmadığı Osmanlı toplumunda, din adamları sınıfı da halkın dışında ayrı bir yer almamaktaydı²³⁶.

Belli bir yönetim biçimine ve dinî-içtimaî normlara sahip olan her toplumda görüleceği gibi Osmanlı toplumunda da, devlet tarafından yetkilendirilmiş idarî ve dinî görevliler ile toplum tarafından ileri gelen olarak kabul görmüş ve kendisine belli bir statü verilmiş kimseler bulunmaktaydı. Çalışmamızın ilk bölümünde değindiğimiz Kaza'nın idarî ve adli yöneticileri olan Kaza müdürü ve kadısı, mahalle-köy muhtar ve imamları, müezzinler, hatibler, kâtibler ve eğitim alanında da muallimler, müderrisler ve medrese talebeleri, resmî ve dinî statüleri mucibince toplumca saygı duyulan kişiler olarak belli bir takım saygı ifadeleri olan unvanlarla anılmışlar ve defterlerimize de bu unvanlarıyla kaydedilmişlerdir.

²³⁵ Yediyıldız, "Toplum", s.486.

²³⁶ Ubcini, II, s.446.

Belirtilenlerden ayrı olarak nüfus defterlerimizde bazı kişilerin kayıtlarında da, bu kişilerin toplumun önde gelenlerinden ve hürmet edilen kişiler olduklarına dair ifadeler bulunmaktadır. Bu kişilerin de toplum içerisinde seçkin ve statü sahibi kimseler oldukları, yine toplumda kendilerine bu durumlarına uygun unvanlarla hitap edilip nüfus defterlerine de bu şekilde kaydedildikleri görülmektedir. Ancak nüfus defterlerimizde halk içindeki yerleri ayrıca belirtilen ve toplumda seçkin olduğu gözlenen bu kimselerin, bütün insanların Yaratıcı önünde eşit ve itikatlarından ancak O'na karşı sorumlu oldukları inancına sahip ve asaleti ferdî ve ruhî unsurlara dayandıran²³⁷ bir toplum içerisinden çıkmış ve yine bu toplum tarafından genel kabul görmüş kimseler oldukları belirtilmelidir.

Nüfus defterlerimizde, Bor Kazası'nda da bazı kişilerin belli bir takım statülere sahip oldukları görülmektedir. Kayıtlarımızda, belli bir statüye sahip olan kişiler, bu durumlarını belirtecek şekilde birkaç farklı ad altında kaydedilmişlerdir.

Tablo 38: Bor Kazası'nda Sosyal Statü Sahipleri

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Dervişandan	Ulemâdan	Hanedân-î Kadîmiden	Tebaadan	Meşâyih-i Kirâmdan	Vücdandan	Tarîk-i Kadiriyyeden	BİRİMLER TOPLAMI
1	İLALDİ-İ ULYA	-	1	-	1	-	-	-	2
2	İLALDİ-İ SÜFLA	-	-	-	1	-	-	-	1
3	ARMUDLU	1	2	-	3	-	-	-	6
4	HACI MEHMED	2	4	1	3	-	-	-	10
5	CULLAH	1	1	-	-	-	-	-	2
6	HACI MUHSİN	-	2	-	-	-	-	-	2
7	CAMİ-İ ATİK	1	12	-	1	1	-	-	15
8	HACI MAHMUD	1	2	3	3	-	-	-	9
9	VÜSTA	1	2	-	1	-	-	-	4
10	MAHKEME	-	1	-	-	-	-	-	1
11	SARAY	1	1	-	1	-	-	-	3
12	ÇUKUR	-	-	-	-	1	-	-	1
13	ŞAHİN	-	1	-	-	-	-	-	1
14	ŞEYH İLYAS	-	1	-	-	-	-	-	1
15	SARI ALİ	1	1	-	-	-	-	-	2
16	SEYYİD AHMED	-	1	-	-	-	-	1	2
17	HARİM	2	-	-	1	-	-	-	3
18	SOFYAN	-	-	-	3	-	-	-	3
19	HACI İSMAİL	-	1	-	1	-	1	-	3
20	KARACA	-	-	-	1	-	-	-	1

²³⁷ Karal, Tarih, VI, s.269.

21	İBN-İ SİRRI	-	1	1	2	-	-	-	4
22	KİLİSEHİSAR KÖYÜ / KEMER MAH.	-	-	-	1	-	-	-	1
23	KİLİSEHİSAR KÖYÜ / CAMİ MAH.	1	-	1	-	-	-	-	2
24	KİLİSEHİSAR KÖYÜ / ÇAYIR MAH.	-	1	-	-	-	-	-	1
GENEL TOPLAM:		12	35	6	23	2	1	1	80

Bor Kazası'ndaki sosyal statüleri ve sahiplerini birimler temelinde gösteren 38. Tablomuzda göre Kaza'da, “*dervişlik*”²³⁸; “*ulemâlık*”²³⁹; “*Hanedân-ı Kadîm*”, yani Osmanlı Hanedânı'na mensubiyet; reayadan tebaalığa yükseltilmiş olmak; “*meşâyihi kirâmlık*”²⁴⁰, yani şeyh soyundan olmak; “*vücûh*”²⁴¹den olmak ve “*tarîk-i kadiriyye*”²⁴²den olmak gibi belli statüler bulunmaktadır. 12 derviş, 35 ulemâ, 6 Hanedân mensubu, 23 tebaa, 2 şeyh soyundan ve birer de eşraf ve kadirînin bulunduğu tablomuzdaki kişilerin toplam sayısı 80'dir. Birimler temelinde ise en çok Cami-i Atik Mahallesi'nde, toplam 15 kişinin bulunduğu görülmektedir.

Nüfus defterlerimizde yine sosyal statü belirten ve sahip olan kişilerin toplum tarafından bilinen ve hürmet edilen kişiler olduğunu gösteren bir takım unvanlar da bulunmaktadır. Genellikle resmî, dinî ve eğitim alanlarında bir görevde bulunan ve bunlarla beraber yukarıda 38. tablomuzda belirtilen kişilerin sahip olduğu bu unvanlar, lakap gibi, kişilerin adlarıyla beraber kaydedilmişlerdir.

²³⁸ Derviş; Allah için alçakgönüllülüğü ve fukaralığı kabul eden veya bir tarikata bağlı bulunan kimse. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.177.

²³⁹ Ulema; ilim sahipleri, âlimler, bilginler. Bkz. aynı eser, s.1119.

²⁴⁰ Meşâyihi; şeyh'in çoğulu, şeyhler. Bkz. aynı eser, s.630; Kirâm, soydan gelenler. Bkz. aynı eser, s.521.

²⁴¹ Vücûh; bir memleketin ileri gelenleri, eşraf. Bkz. aynı eser, s.1153.

²⁴² Tarîk; yol. Bkz. aynı eser, s.1034; Kadiriyye, Abdülkadir Geylânî tarafından kurulmuş olan tarikat. Bkz. aynı eser, s.479.

Tablo 39: Bor Kazası’nda Sosyal Statü Belirten Unvanlar

Sıra Nu.	UNVAN	KASABA	KÖYLER	TOPLAM	TOPLAM ORANI
1	Hacı	179	24	203	48,3%
2	Efendi	138	16	154	36,7%
3	Molla	8	5	13	3,1%
4	Çelebi	11	1	12	2,9%
5	Derviş	10	1	11	2,6%
6	Hafız	8	1	9	2,1%
7	Şeyh	7	0	7	1,7%
8	Ağa	5	1	6	1,4%
9	Beğ	5	0	5	1,2%
TOPLAM:		371	49	420	100%

Bor Kazası’nda toplum içerisinde belli bir statüye sahip kişilere verilmiş olan unvanları gösteren 39. Tablomuzda, kasabada 371 ve köylerde ise 49 olmak üzere toplam 420 unvan bulunduğu görülmektedir. Ancak bu unvanların hepsinin birer kişiye ait olacak şekilde 420 kişide bulunduğu söylenemez. Çünkü kayıtlarımızda çoğunlukla aynı kişinin iki hatta üç unvan alabildiği görülmektedir. Mesela hac görevini yerine getirip hacı olmuş kişiler, dervişler, hafızlar ve şeyhler genellikle bu unvanlarının yanında “*efendi*” unvanını da almışlardır.

Tablomuzda 203 toplam sayı ve %48,3 oranında en çok “*hacı*” unvanının kullanıldığı ve ardından “*efendi*” ve “*molla*” unvanlarının geldiği görülmektedir. En az kullanılan unvan ise 5 kişide görülen “*beğ*” unvanıdır.

II- EKONOMİK YAPI

Osmanlı Devleti, bulunduğu coğrafya, iklim şartları ve sahip olduğu verimli topraklarla canlı bir ekonomik hayata sahipti. Özellikle Avrupa, Asya ve Afrika’nın bütün ürünlerine uygun iklimi ve pazarlarıyla Anadolu, her şeyden önce bir ziraat ve ticaret memleketiydi²⁴³. Ancak temel tarım üretiminin tarla üretimi, tahıllar, baklagiller, sınaî bitkiler ve bağ bahçe ürünlerinden oluştuğu²⁴⁴ İmparatorluğun geniş topraklarında görece düşük olan nüfus yoğunluğu ve ulaşım imkânlarının kısıtlılığı sebebiyle tarım yapılamayan toprak oranı çok fazlaydı. Bu durumun hayvan

²⁴³ Ubicini, II, s.323.

²⁴⁴ Tevfik Güran, “*Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910*”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Yıllığı, Sayı 1, s.235.

yetiştiriciliğine elverişli bir ortam sağlaması ve hem tarımda kullanmak ve hem de ürünlerinden faydalanmak gibi sebeplerle Osmanlı ekonomisinde, başlıca ziraî faaliyetlerden olan hayvancılık da oldukça yaygınlık kazanmış bir ekonomik faaliyet olarak görünmekteydi²⁴⁵.

Ziraî üretime ve eski haline göre geride olan sanayi ve üretim alanında ise bilinen gerçek, ülkenin sanayi gücünün, Avrupa sanayisinin de çok gerisinde olduğudur. Endüstriyel üretim bakımından bu dönemde Osmanlı Devleti'nde başlıca dokuma, madencilik, at koşum takımları ve askerî araç-gereç üretimi yapılmaktaydı²⁴⁶.

19. yüzyıla ağır siyasi yenilgilerle giren Osmanlı Devleti, Avrupa'nın ekonomik gelişmişliği karşısında, geçmişten gelen kapitülasyonlar ve bu yüzyıldaki ağır ticarî anlaşmalarla kendi ekonomisinin çöküşünden kurtulamamıştır. Yabancı tüccarlara sağlanan kolaylıklar ve gümrük indirimleri karşısında yerli tüccarların vergileri devam etmekte ve böylece ülkenin ticaret ağı yabancı tüccarların eline geçmekteydi. Fabrikasyon ve düşük vergili olduğu için daha ucuz bulunan ve tercih edilen ithal mamul mallar ise Osmanlı üreticisini atölyelerini kapatmaya zorlamıştır. Özellikle kırsal alanlarda yaşayan halk, toprağa daha bağlı hale gelmiş ve temel gereksinimlerini pazardan mamul mallarla karşılamaya mukabil yine pazar için tarımsal üretimi artırma eğiliminde olmuşlardır²⁴⁷. Ayrıca Müslim ve Gayrimüslim halk arasında da bir etnik-dinî iş ayrışması oluşmuş ve Gayrimüslimlerin çoğu yabancı sermaye ve tüccarların desteğiyle şehirlerde ticaret ve profesyonel mesleklerle uğraşırken, Müslüman halk ağırlıklı olarak kırsalda ve çok azı bu tür mesleklerle uğraşır hale gelmişlerdir²⁴⁸.

Osmanlı Devleti, yaşadığı siyasî gerilemenin sonuçlarından olan ekonomik sarsıntıları gidermek için de bazı uygulamaları yürürlüğe koymuş ve tedbirler almaya çalışmıştır. Başlıca servet kaynağı ziraat olan devletin, her şeyden önce toprak

---

²⁴⁵ aynı makale, s.259; Selahittin Özçelik, “XIX. Yüzyıl Türkiye'sinde Köy ve Kasaba Hayatı Üzerine Gözlemler”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s.123.

²⁴⁶ Ubcini, II, s.355-356; Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.7-9.

²⁴⁷ Şevket Pamuk, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1550-1914, (basım yeri yok) 1990, s.181.

²⁴⁸ Karpat, Modernleşme, s.110-114; Augustinos, Rumlar, s.136; Sevgi Aktüre, “Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler”, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, IV, Ed. Mustafa Şahin, Emre Ünsev, Yiğit Ekmekçi, İstanbul (basım tarihi yok), s.893.

mülkiyetini teminat altına alması, toprak işletmelerinin ve mahsullerinin emniyetini sağlaması, makul vergilerin ve vergi usullerinin tespit edilmesi, ulaşım imkânlarını sağlaması ve ziraat bilgisi verecek müesseseler açması gerekmektedir²⁴⁹.

Özellikle, daha önce bir nedeninin de cizyenin belirlenmesi olduğu belirtilen nüfus sayımlarına başvuran devlet, siyasi baskıların yanında aynı zamanda, ekonomik çöküntü ve buhranlara karşı bir tepki olarak da yorumlanan Tanzimat'ı²⁵⁰ 1839 yılında ilan etmişti. Ekonomik politikalar üretmek anlamında ise ziraat bürokrasi oluşturulmuş, yine 1839 yılında tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesiyle ilgili çalışmalar yapmak üzere Ticaret Nezareti kurulmuştur. 1843 yılında ise ziraat üretimin artırılması, dış ticaret dengesinin sağlanması ve halkın gelir ve refah düzeyinin artırılması gibi konularda politikaların belirlenmesi amacıyla Ziraat Meclisi oluşturulmuş ve nezarete bağlanmıştır. Ayrıca oluşturulan hazineden çiftçilere kredi verilmesine de yine bu dönemde başlanmıştır²⁵¹. Bazı merkezlerde ise ordunun ihtiyaçlarını karşılayacak tesisler ile kâğıt, dokuma ve deri fabrikaları açılmıştır²⁵².

Devletin ekonomik politikalarından ayrı olarak halkın ekonomik yapılanması ise yerleşilen coğrafya ve kent-kırsal ayrımına göre değişegelmiştir. Bilindiği gibi yerleşmelerin kent-kırsal ayrımında fonksiyon olarak ekonomik faaliyetler de rol oynamakta; bir yerleşme noktası, faal nüfusun tamamı yahut büyük kısmı geçimini topraktan sağlıyorsa kırsal veya köy yerleşmesi, endüstri ve ticarî faaliyetler ön plandaysa şehir veya kasaba yerleşmesi şeklinde tanımlanmaktadır²⁵³.

Büyük veya küçük endüstriyel ve ticarî faaliyetler her ne kadar devletin ekonomik durumundan olumsuz etkileniyorlarsa da, Osmanlı nüfusunun büyük çoğunluğunu ağırlayan kırsal bölge yerleşmelerinin ekonomik yapılanmasında, küçük ve kendi kendine yetebilecek bağımsız işletme modeli yoğunluktadır. Üreticiler, orta büyüklükte bir ailenin geçimine yetecek kadar toprak, hayvanlar ve

---

²⁴⁹ Karal, Tarih, VI, s.286.

²⁵⁰ Ortaylı, Mahalli İdareler, s.16-17.

²⁵¹ Tefik Güran, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar, İstanbul 1998, s.45-46.

²⁵² Çadircı, Anadolu Kentleri, s.349-352.

²⁵³ Besim Darkot, "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, s.4; Gürtan, Demografik Analiz, s.306...309.

tarım araçlarının tamamı veya bir kısmına sahip olarak geçimlerini sürdürmektedirler²⁵⁴.

A) Bor Kazası'nda Ekonomik Faaliyetler

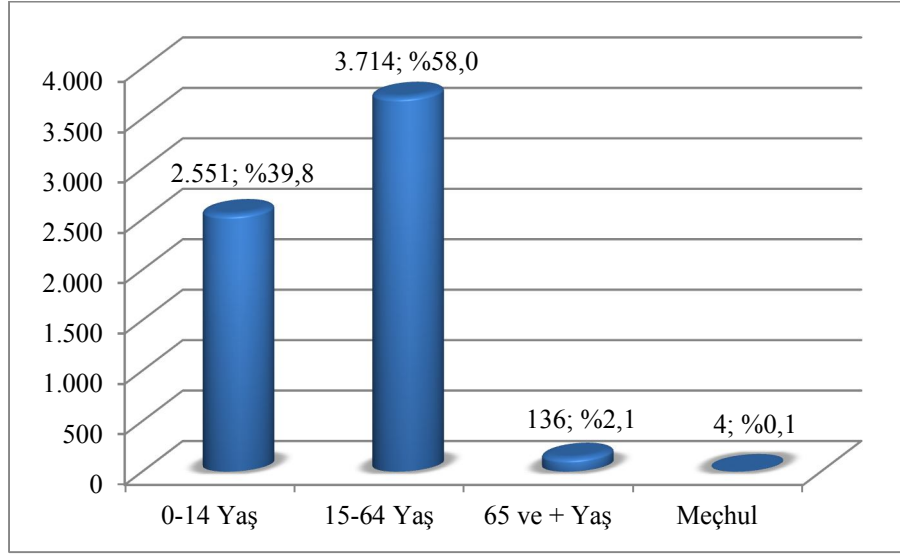
Temel kaynağımız olan Bor Kazası nüfus defterlerinde kayıtlı bulunan kişilerin, Kaza'daki ekonomik faaliyetler olarak meşgul oldukları mesleklerin de bu kişilerin adlarıyla birlikte kaydedildiği görülmektedir. Farklı sektörlerde pek çok meslek kolunun icra edildiği Kaza'nın ekonomik yapısının tahlilinde, kişilerin mesleklerinden başka bir diğer faktör de, çalışmamızın önceki bölümünde değindiğimiz yaş faktörüdür. Çünkü nüfusun yaşı, çalışabilecek ve çalışamayacak yaşta olanların, yani faal ve faal olmayan nüfusun ortaya konması açısından bir bölgenin ekonomik yapısının tahlilinde önemli bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik bakımdan nüfusun yaşa bağlı faaliyet durumunun incelenmesinde teamülen, faaliyet çağına girmemiş 0-14, çalışma çağında bulunan 15-64 ve faaliyet çağını geçirmiş ve ekserisi tâbi durumda bulunan 65+ olmak üzere üç yaş grubu üzerinde durulmakta ve nüfusun faaliyet durumu bu gruplar üzerinden değerlendirilmektedir. Ancak araştırmalarda, hudutları mutlak olmayan bu grupların iki tarafındaki çok küçük yaştaki çocuklarla çok ileri yaşlardaki ihtiyarlar hariç, her grupta hem faal ve ham de tâbi durumdaki kişilerin bulunabileceği de belirtilmektedir²⁵⁵.

---

²⁵⁴ Özçelik, "Gözlemler", s.128; Güran, Araştırmalar, s.112-113

²⁵⁵ Güran, Demografik Analiz, s.127.

Grafik 10: Ekonomik Faaliyet Yaş Gruplamasına Göre Bor Kazası Nüfus Yaş Grupları Sayı ve Dağılım Oranları

Ekonomik bakımdan Bor Kazası'nda faal olabilecek nüfusun belirlenmesi için Kaza nüfusu yukarıdaki yaş gruplarına göre tasnif edildiğinde, hanlarda yerleşikler de dâhil, Kaza genelinde 0-14 yaş grubunda %39,8 yoğunluğunda 2.551, 15-64 yaş grubunda %58,0 yoğunluğunda 3.714 ve 65+ yaş grubunda ise %2,1 yoğunluğunda 136 kişinin bulunduğu görülmektedir. Yine 4 kişinin yaş bilgisi kayıtlı olmadığından dolayı bunlar, meçhul olarak verilmişlerdir.

Grafğimizde de görüldüğü üzere Bor Kazası nüfusu, ağırlıklı olarak ekonomik faaliyet yaş aralığındadır. 0-14 yaş grubunun sayısı ve oranı ise Kaza nüfusunun genç ve artan nüfus niteliğiyle ilgilidir.

Tablo 40: Ekonomik Faaliyet Yaş Gruplamasına Göre Bor Kazası Birimlerinde Nüfus Yaş Grupları

Birimler	NÜFUS	0-14 YAŞ		15-64 YAŞ		65 ve + YAŞ		MEÇHUL
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	
KASABA	4.599	1.816	39,5%	2.675	58,2%	104	2,3%	4
KÖYLER	1.783	732	41,1%	1.019	57,2%	32	1,8%	0
MÜSLİM	6.176	2.467	39,9%	3.570	57,8%	135	2,2%	4
GAYRİMÜSLİM	206	81	39,3%	124	60,2%	1	0,5%	0

HANLAR	23	3	13,0%	20	87,0%	0	0,0%	0
TOPLAM	6.405	2.551	39,8%	3.714	58,0%	136	2,1%	4

Kaza geneli için sayı ve oranlarının yukarıda 10. Grafiğimizde verildiği Kaza'nın faaliyet durumuna, 40. Tablomuzdaki Kasaba-Köyler, Müslim-Gayrimüslim ve Hanlarda yerleşikler alt birimleri temelinde de bakıldığı zaman, gerek Kasaba-Köy birimleri arasında ve gerekse Müslim-Gayrimüslim birimler arasında grupların yoğunluğu bakımından dikkati çekecek fazla bir farkın bulunmadığı görülmektedir. Ancak Hanlar biriminde, Kaza'ya ekseriyetle ekonomik sebeplerle geldiklerinden dolayı bu kişilerin %87,0 oranında ekonomik faaliyet yaşında oldukları görülmektedir. Yine Kasabanın Müslim biriminde 4 kişinin yaş bilgisinin bulunmamasından dolayı gruplamaya dâhil edemediğimiz tablomuza göre de, nüfusun ağırlıklı kısmının ekonomik faaliyet çağında bulunduğu söylenebilir.

Bor Kazası nüfusunun, nüfus defterlerimizin ekonomik verileri olan meslek kayıtlarına göre tasnifinde ise, meslek kaydı bulunan ve bulunmayan temel gruplamasına göre, yukarıda verilen yaş verilerine dayalı faaliyet oranlarından farklı sayı ve oranlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 41: Bor Kazası'nda Meslek Kaydı Bulunan ve Bulunmayan Nüfus Verileri ile Meslek Kaydı Bulunan Nüfusun Temel Meslekî Alanları

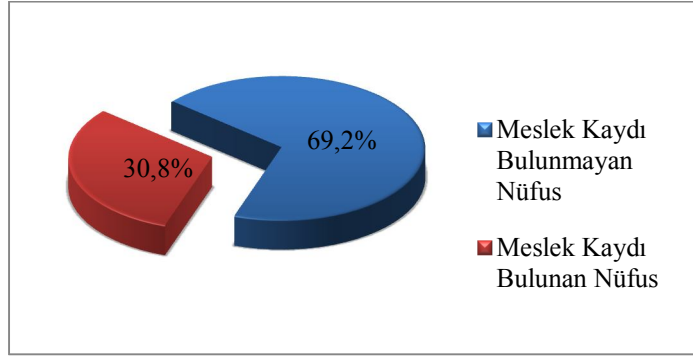
Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	Birim Nüfus	Meslek Kaydı Bulunmayan Nüfus	Meslek Kaydı Bulunmayan Nüfus Oran	Meslek Kaydı Bulunan Nüfus	Meslek Kaydı Bulunan Nüfus Oran	Resmî, İdarî, Dini ve Tedrisî Meslekler	Resmî, İdarî, Dini ve Tedrisî Meslekler Oran	Sektörel Meslekler	Sektörel Meslekler Oran
1	İLALDI-İ ULYA	215	153	71,2%	62	28,8%	3	4,8%	59	95,2%
2	İLALDI-İ SÜFLA	47	25	53,2%	22	46,8%	3	13,6%	19	86,4%
3	ARMUDLU	396	278	70,2%	118	29,8%	8	6,8%	110	93,2%
4	HACI MEHMED	276	195	70,7%	81	29,3%	2	2,5%	79	97,5%
5	CULLAH	190	131	68,9%	59	31,1%	1	1,7%	58	98,3%
6	HACI MUHSİN	191	132	69,1%	59	30,9%	4	6,8%	55	93,2%
7	CAMI-İ ATIK	179	133	74,3%	46	25,7%	5	10,9%	41	89,1%
8	HACI MAHMUD	295	221	74,9%	74	25,1%	6	8,1%	68	91,9%
9	VÜSTA	221	160	72,4%	61	27,6%	4	6,6%	57	93,4%
10	MAHKEME	59	47	79,7%	12	20,3%	4	33,3%	8	66,7%

11	SARAY	127	84	66,1%	43	33,9%	8	18,6%	35	81,4%
12	ÇUKUR	109	78	71,6%	31	28,4%	2	6,5%	29	93,5%
13	ŞAHİN	68	48	70,6%	20	29,4%	0	0,0%	20	100,0%
14	BULGARCIK	57	39	68,4%	18	31,6%	1	5,6%	17	94,4%
15	ŞEYH İLYAS	303	204	67,3%	99	32,7%	6	6,1%	93	93,9%
16	SARI ALİ	200	143	71,5%	57	28,5%	4	7,0%	53	93,0%
17	SEYYİD AHMED	126	83	65,9%	43	34,1%	2	4,7%	41	95,3%
18	HARİM	338	216	63,9%	122	36,1%	4	3,3%	118	96,7%
19	HALİL EFENDİ	134	88	65,7%	46	34,3%	1	2,2%	45	97,8%
20	SOFYAN	164	116	70,7%	48	29,3%	1	2,1%	47	97,9%
21	HACI İSMAİL	106	79	74,5%	27	25,5%	1	3,7%	26	96,3%
22	KARAKAYA	95	67	70,5%	28	29,5%	1	3,6%	27	96,4%
23	KARACA	225	160	71,1%	65	28,9%	3	4,6%	62	95,4%
24	UĞURLU	139	97	69,8%	42	30,2%	2	4,8%	40	95,2%
25	İBN-İ SIRRI	133	91	68,4%	42	31,6%	2	4,8%	40	95,2%
26	ERMENİ MAHALLESİ	206	118	57,3%	88	42,7%	2	2,3%	86	97,7%
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ HAN MAH	419	297	70,9%	122	29,1%	3	2,5%	119	97,5%
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ KEMER MAH	325	232	71,4%	93	28,6%	3	3,2%	90	96,8%
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAH	394	279	70,8%	115	29,2%	2	1,7%	113	98,3%
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAH	421	288	68,4%	133	31,6%	6	4,5%	127	95,5%
31	MENDOS KÖYÜ	51	36	70,6%	15	29,4%	2	13,3%	13	86,7%
32	BERAGUN KÖYÜ	55	34	61,8%	21	38,2%	2	9,5%	19	90,5%
33	KILAVUZ KÖYÜ	20	11	55,0%	9	45,0%	2	22,2%	7	77,8%
34	HALLAC KÖYÜ	54	36	66,7%	18	33,3%	1	5,6%	17	94,4%
35	KARACAVİRAN KÖYÜ	19	13	68,4%	6	31,6%	1	16,7%	5	83,3%
36	K.MAHMUDLU - BERAGUN KÖYÜ	25	15	60,0%	10	40,0%	1	10,0%	9	90,0%
37	HANLARDA YERLEŞİKLER	23	3	13,0%	20	87,0%	0	0,0%	20	100,0%
TOPLAM:		6.405	4.430	69,2%	1.975	30,8%	103	5,2%	1.872	94,8%

Bor Kazası'nın mahalle-köy birimleri ve genelinde, meslek kaydı bulunmayan ve herhangi bir meslek kaydı bulunan nüfus verilerinin yer aldığı 41. Tablomuzaya göre, Kaza genelinde %69,2 oranında toplam 4.430 kişinin kayıtlı bir mesleği bulunmazken, %30,8 oranında toplam 1.975 kişinin ise belli birer meslek kaydının bulunduğu görülmektedir.²⁵⁶

²⁵⁶ Meslek sahibi olmayanlardan ayrıca 12 kişinin "fukara" ve 1'er kişinin de "mühtedi" ve "sâil" yani dilenci, Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.914. olarak kayıtlı bulunmaları, meslek sahibi olmamalarının yanında Kaza'da yardıma muhtaç kişilerin de varlığını göstermektedir.

Grafik 11: Bor Kazası Genelinde Meslek Kaydı Bulunan ve Bulunmayan Nüfus

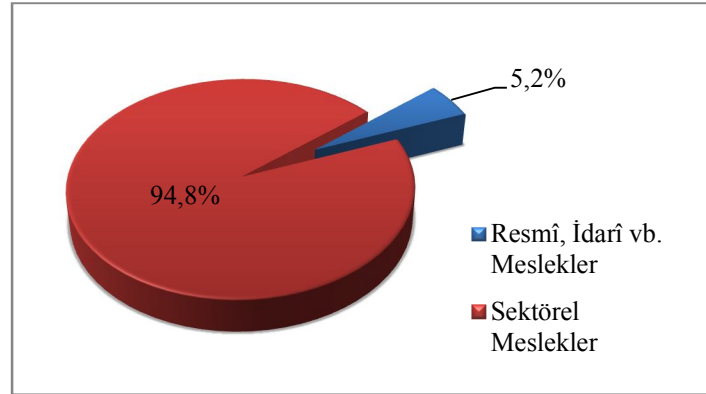
Tablomuzda ve yukarıda 11. Grafiğimizde görülen meslek kaydı bulunan nüfus sayı ve oranının bu denli düşük ve yukarıda belirtilen, yaş bakımından faal nüfus (15-64 yaş) verilerinin de altında olmasında, Kaza nüfusunun genç olması etkilidir. Ancak 41. Tablomuzda “*meslek kaydı bulunmayan*” olarak verilen 4.430 kişiden 1.714’ü faal nüfus yaş sınırları olan 15-64 yaş aralığındadır. Bu rakam ise Kaza genel nüfusunun %26,8’i gibi büyük bir orana sahiptir. Bu konuyla alakalı olarak, defterlerimizde, özellikle geniş aile olarak belirttiğimiz aile tiplerinin pek çoğunda, evlat kaydının ve hatta kardeş, yeğen ve torunların faal yaş grubunda bulunmalarına rağmen bir meslekî kayıtlarının bulunmadığını belirtmek gerekir. Genellikle geniş çiftçi ailelerinde görülen bu durumun sebebi, ailenin diğer faal yaş aralığında olan bireylerinin aile reisine tâbi ve yardımcı ve aynı zamanda mesleği devam ettirecek kişiler olarak aynı işi yapıyor olmalarıyla açıklanabilir. Nitekim kırsal bölgelerde, kardeş ve torunları da ihtiva eden kalabalık ve geniş köy ailesinin yaygınlık kazanmasında, ziraî üretimin özellikle hasat dönemlerinde çok sayıda işgücüne ihtiyaç göstermesinin, tarım işletmelerinin parçalanmasını güçleştiren hukukî ve iktisadî etkenlerle birlikte başlıca nedenlerden biri olduğu bilinmektedir²⁵⁷. Ayrıca “*anne-babaların, çocuklarının kendileri gibi olmalarını ve kendilerinin yapmakta oldukları meslekleri yapmalarını istemeleri*”²⁵⁸ ve tüm bunların sonucunda kırsal ve hatta kentsel bölgelerde de aynı hanede yaşayan oğlun baba mesleğini devam ettirme

²⁵⁷ Güran, Araştırmalar, s.182-183.

²⁵⁸ Doğan, Düünden Bugüne, s.123.

oranının %97,3 civarında olması da²⁵⁹ açıklamamızı desteklemektedir. Bunlardan başka az sayıda hastalık ve vücut özürlü bulunan ve sosyal statüsü belirtildiği için meslek bilgisine defterlerimizde yer verilmeyen faal yaş aralığındaki kişilerin de burada meslek kaydı bulunmayan nüfus içerisinde dâhil olduklarını belirtmek gerekir.

41. tablomuzda Bor Kazası'nın alt birimlerinde meslek kaydı bulunan ve bulunmayan nüfus bakımından en tabii sonuç hanlarda yerleşikler birimindedir. Meslek kaydı bulunmayan nüfusun 3 kişi ile %13,0 oranında en düşük olduğu birimde, çalışır görünen nüfus 20 kişi ve %87,0 ile en yüksek oranda bulunmaktadır. Mahalle ve köy birimlerinde ise en yüksek meslek kaydı bulunmayan ve en düşük meslek kaydı bulunan nüfus oranlarına Mahkeme Mahallesi'nde rastlanırken, en düşük meslek kaydı bulunmayan ve en yüksek meslek kaydı bulunan nüfus oranlarına ise İaldı-i Süfla Mahallesi'nde rastlanılmaktadır.

Grafik 12: Bor Kazası Genelinde Meslek Kaydı Bulunan Nüfusun Meslekî Alanları

41. Tablomuzda Bor Kazası'nda meslek kaydı bulunan nüfus, gelir getiren ekonomik faaliyetler olarak meslek alanlarına göre de başlıca iki ana grupta toplanmıştır. 12. Grafiğimizde de görüldüğü üzere Kaza'da herhangi bir resmî, idarî, dinî ve tedrisî meslekle iştilal olanların sayısı 103 ve çalışan nüfus içerisindeki oranları %5,2'dir. Diğer grup olan sektörel meslek sahiplerinin sayısı tabii olarak

²⁵⁹ Ahmet Kal'a, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Devleti'nde Ailenin İktisadî Yapısı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, Ankara 1992, s.313.

daha yüksek bir rakam olan 1.872'dir ve meslek kaydı bulunan nüfus içerisinde %94,8 oranında yoğunluğa sahiptirler.

1- Resmî - İdarî - Dinî ve Tedrisî Meslekler

Çalışmamızın birinci bölüm idarî ve ikinci bölüm eğitim ile ilgili kısımlarında değinilen; Kaza'da resmî, idarî, dinî ve tedrisî alanlarda görev yapanların, bu mesleklerin de gelir getirdiğinden dolayı burada hülasa edilmesi yerinde olacaktır. Nüfus defterlerimize göre Kaza'da birer Kaza müdür ve kadısı, 46 imam, 22 muhtar, 1 muhtar-ı sâni, 6 müezzin, 3 hatib, 5 kâtib, 5 bekçi, birer papaz ve keşiş, 7 müderris ve 4 muallim-i sıbyan olmak üzere toplam 103 resmî, idarî, dinî ve tedrisî meslek ve meslek sahibi bulunmaktadır.

Bu meslekler, resmî olmalarının yanında, halka idarecilik etmek, dinî vazifelerini yerine getirmede önderlik etmek, güvenliklerini sağlamak ve eğitim-öğretimde bulunmak gibi amaç ve özellikleriyle de vücut gücü, el ustalığı ve pazar arzı gerektiren ve ekonomik yapının ağırlığını teşkil eden sektörel mesleklerden ayrılmaktadır.

2- Sektörel Meslekler

Nüfus defterlerimizde, Bor Kazası'nda kişilerin hane geçimlerini sağlamak için edindikleri meslekler, herhangi bir sektör kategorizasyonu yapılmadan doğrudan yapılmakta olan işin adıyla verilmiştir. Herhangi bir resmiyet arz etmeyen, kişilerin ekonomik geçimlerini sağlamak için öğrenip devam ettirdikleri ve vücut gücü, el ustalığı ve ticarî tecrübe gerektiren bu meslekler, özelde Bor Kazası'nda ve genelde tüm memlekette, sektörel ağırlıkları bölgeden bölgeye değişse de, toplumun ekonomik hayatını oluşturan temel faaliyetlerdir.

Toplumun ağırlıklı olarak iştilal olduğu bu meslekler halkın geçim kaynağı olduğu kadar vergi sistemi ve ülke ekonomisinin de temelini oluşturmaktadır.

a) Temel Meslek Kolları

Nüfus defterlerimizde Bor Kazası'nda her hanede en az bir meslek sahibinin bulunduğu ve hanenin geçiminin bunun üzerinden sağlandığı anlaşılmaktadır. Kaza'da varlığı görülen sektörel meslek kollarına ortalama %92 oranında aile

reislerinin sahip olduğu, geri kalan %8’lik kısımda ise faal yaş aralığında bulunan reisin oğlu, üvey oğlu, kardeşi, yeğeni, damadı, eniştesi ve kayın biraderi olarak tanımlı aile üyelerinin bulunduğu görülmektedir.

Nüfus defterlerimize göre Bor Kazası’nda icra edilen birbirinden farklı toplam 64 meslek bulunmaktadır. Bu mesleklerden bazıları ağırlıklı olarak icra edilirken bazıları çok az sayıda icra edilmektedir.

Tablo 42: Bor Kazası’nda İcra Edilen Temel Meslek Kolları

Sıra Nu.	Mahalle/Köy Adı	RENÇBER	ÇİFTÇİ	ÇULHA	ESKİCİ	DEBBAĞ	DEMİRCİ	BAKKAL	KEÇECİ	TİCARET	DEĞİRMENCI	KALAYCI	BERBER	KUYUMCU	ÇOBAN	DİĞER MESLEKLER	TOPLAM
1	İLALDI-İ ULYA MAH.	19	17	2	4	0	5	0	6	0	0	0	1	0	0	5	59
2	İLALDI-İ SÜFLA MAH.	10	3	2	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	19
3	ARMUDLU MAH.	21	12	27	7	2	2	1	8	2	1	1	1	0	0	25	110
4	HACI MEHMED MAH.	14	5	19	4	5	1	3	6	4	2	0	3	0	0	13	79
5	CULLAH MAH.	12	3	12	3	2	0	1	4	3	4	0	0	0	0	14	58
6	HACI MUHSİN MAH.	11	7	7	1	2	4	2	0	4	3	0	1	0	0	13	55
7	CAMI-İ ATIK MAH.	5	0	7	7	4	0	6	1	0	0	0	1	0	0	10	41
8	HACI MAHMUD MAH.	21	0	8	5	4	2	2	2	2	0	0	0	0	0	22	68
9	VÜSTA MAH.	10	0	13	1	9	2	5	1	0	0	0	2	0	0	14	57
10	MAHKEME MAH.	2	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	4	8
11	SARAY MAH.	7	1	15	1	2	1	0	0	0	2	0	0	0	0	6	35
12	ÇUKUR MAH.	6	0	4	1	0	1	2	0	2	2	0	0	0	0	11	29
13	ŞAHİN MAH.	4	0	6	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	7	20
14	BULGARCİK MAH.	3	4	5	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	17
15	ŞEYH İLYAS MAH.	36	7	33	1	0	0	1	1	0	2	0	0	0	1	11	93
16	SARI ALİ MAH.	23	4	10	7	3	0	0	0	0	1	0	1	0	0	4	53
17	SEYYİD AHMED MAH.	14	7	4	2	2	7	0	0	2	0	0	0	0	0	3	41
18	HARİM MAH.	48	50	2	1	3	2	0	0	1	1	0	0	0	4	6	118
19	HALİL EFENDİ MAH.	18	15	3	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	6	45
20	SOFYAN MAH.	25	4	3	6	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	6	47
21	HACI İSMAIL MAH.	4	1	9	1	1	0	3	0	2	1	0	0	0	0	4	26
22	KARAKAYA MAH.	11	4	5	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	2	27
23	KARACA MAH.	20	3	8	2	0	2	4	1	1	0	2	3	0	0	16	62
24	UĞURLU MAH.	14	6	8	2	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0	6	40
25	İBN-İ SİRRI MAH.	4	3	6	5	8	2	1	1	0	0	0	0	0	0	10	40

26	ERMENİ MAHALLESİ	1	0	3	0	0	1	0	0	4	0	20	1	23	0	33	86
27	KİLİSEHİSAR KÖYÜ HAN MAH	48	65	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	4	0	119
28	KİLİSEHİSAR KÖYÜ KEMER MAH	23	64	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	90
29	KİLİSEHİSAR KÖYÜ CAMİ MAH	59	44	1	0	0	4	0	0	0	0	0	1	0	3	1	113
30	KİLİSEHİSAR KÖYÜ ÇAYIR MAH	51	67	0	0	0	1	1	0	0	0	0	4	0	2	1	127
31	MENDOS KÖYÜ	9	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	13
32	BERAGUN KÖYÜ	1	17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	19
33	KILAVUZ KÖYÜ	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	7
34	HALLAC KÖYÜ	1	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	17
35	KARACAVİRAN KÖYÜ	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	5
36	K.MAHMUDLU- BERAGUN KÖYÜ	1	6	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	9
37	HANLARDA YERLEŞİKLER	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	19	20
TOPLAM:		556	447	222	62	51	47	33	32	30	24	24	23	23	22	276	1.872
TOPLAM ORANI:		29,7%	23,9%	11,9%	3,3%	2,7%	2,5%	1,8%	1,7%	1,6%	1,3%	1,3%	1,2%	1,2%	1,2%	14,7%	100%

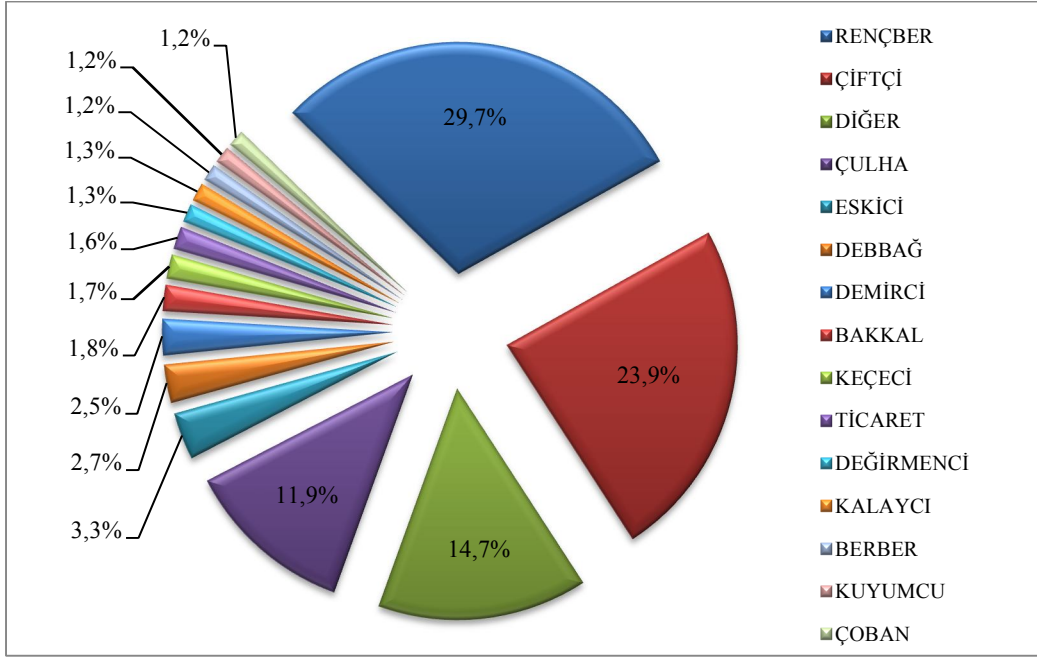
42. Tablomuzda Kaza'da ağırlıklı olarak icra edilen başlıca meslekler isimleriyle, az sayıda görülen meslekler ise diğer meslekler adı altında verilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi toplam 1.872 sektörel meslek sahibinin bulunduğu Bor Kazası'nda, başlıca meslekler olarak görülen ve tablomuzda isimleriyle yer alan mesleklerle uğraşanların toplam sayısı 1.596'dır ve toplam meslek sahipleri sayısına oranı %85,3'dür. Az sayıda görülen diğer meslekler ile uğraşanların sayısı ise 276 ve toplam meslek sahiplerine oranı %14,7'dir.

Tablomuzda göre en çok görülen meslek 556 kişinin mesleği ve toplam meslek sahipleri arasında %29,7'lik bir orana sahip olan rençberliktir. Rençberliği takiben %23,9 oranında 447 kişinin icra ettiği çiftçilik gelmektedir. Rençberlik ve çiftçilik meslekleri, defterlerimizde kendi adlarıyla ayrı birer meslek olarak kaydedilmelerinden dolayı, çalışmamızda da aynı şekilde kendi adlarıyla ayrı ayrı olarak verilmişlerdir. Ancak kendi toprağını işleyen arazi sahibine çiftçi (ya da erbâb-ı ziraat) adı verilirken, rençberliğin, özellikle 19. Yüzyılda, kendi toprağı olsun veya olmasın başkasının toprağını bedeli mukabilinde kiralayarak işleyen yani çiftçilikle iştilgal olan kişiler için kullanılmış bir meslek adı olduğu bilinmektedir²⁶⁰.

²⁶⁰ Cahit Telci, "Osmanlı İktisat Literatüründe Bulunan ve Günümüzde Hâlâ Yaşayan Bir Kavram: Rençber", Türkler, X, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara 2002, s.715. Ayrıca

Böylelikle aynı işle meşgul olunan her iki mesleğin toplam çalışan sayısı 1.003 kişi ve toplam oranı ise %53,6 olarak ortaya çıkmaktadır.

Bor Kazası'nda rençberlik ve çiftçilikten sonra üçüncü sırada %11,9 oranında ve 222 kişinin icra ettiği çulhalık²⁶¹ mesleği gelmektedir. Bunu takiben %3,3 oranında 62 kişinin icra ettiği eskicilik ve %2,7 oranında da 51 kişinin icra ettiği debbağlık²⁶² meslekleri gelmektedir. Tablomuzda isimleriyle verilen mesleklerden en az sayıda icra edilenler ise 22 kişi ve %1,2 oranındaki çobanlık, 23'er kişi ve aynı orandaki berberlik ve kuyumculuk ile 24'er kişi ve 1,3 oranlarındaki değirmenci ve kalaycılık meslekleridir. Tablomuzda sıralama açısından ortanca olarak yer alan meslekler ise bakkallık, demircilik, keçecilik ve tüccarlıktır.

Grafik 13: Bor Kazası'nda Meslek Kollarının Yoğunluğu

Tablomuz ve 13. Grafiğimizde çiftçilik ve rençberlik mesleklerinin oranları, Bor Kazası'nda halkın büyük oranda geçimini topraktan sağladığını göstermektedir. Tarım için civar yerleşimlere göre toprağı daha verimli olan Bor Kazası'nın²⁶³ da

Bkz. İlker Mümin Çağlar, "Temettuat Kayıtlarına Göre İzzeddin Köyü'nün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845)", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XIII/1, s.422.

²⁶¹ Çulha; el tezgâhında bez dokuyan kimse. Bkz. Türkçe Sözlük, s.570.

²⁶² Debbağ; tabak, sepici, deri terbiye eden kimse. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.170.

²⁶³ Bayraktar, "Niğde Sancağı", s.93.

bulunduğu sahada, tarihî süreç boyunca güvensiz karasal iklim şartları nedeniyle mera hayvancılığına da bir geçim sigortası mahiyetinde rağbet gösterildiği bilinmektedir²⁶⁴. Ancak tablomuzda hayvancılığa ilişkin en net veri, oranı gayet düşük görünen çobanlık mesleği olsa da, gerek çift sürme işleminde kullanmak ve gerekse ürünlerinden faydalanmak için pek çok hanenin, aile reisinin öncelikli başka bir mesleğinin yanında, büyük ve küçükbaş hayvanlara sahip olması beklenmelidir. Bu bakımdan Kaza'da sayı olarak 22 kişinin çobanlık yapmasının yanında, 51 kişinin debbağlık mesleğini icra etmesi ve çiftçilik oranının yüksek olması, hayvancılığın da burada önemli bir ekonomik faaliyet olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Kaza'da yine yüksek oranda icra edildiği görünen çulhalık mesleği, esasen hemen her Osmanlı şehir ve kasabasının en önemli gelir kaynaklarından biri olarak²⁶⁵ Bor Kazası'nda da asırlardır devam edegelmiş önemli bir faaliyettir²⁶⁶. Bunun yanında keçecilik ve demircilik meslekleri de Bor Kazası'nda oldukça gelişmiş birer zanaat olarak bilinmektedirler²⁶⁷.

Bor Kazası'nda, 42. Tabloda diğer meslekler başlığında verdiğimiz, az sayıda icra edilen bazı mesleklerin de bulunduğu belirtilmişti. Toplam 276 kişinin sahip olduğu bu meslekler; 1'er kişinin icra ettiği aşçılık, bakırcılık, basdırmacılık, bıçakçılık, ciğercilik, çubukçuluk, göncülük²⁶⁸, hallacılık²⁶⁹, hizmetçilik, kınacılık, külahçılık²⁷⁰, mestçilik, sabunculuk ve tabiblik; 2'şer kişinin icra ettiği bahçıvanlık, çakmakçılık, haffaflık²⁷¹, hamamcılık, kahvecilik, kazzazlık, kirişçilik, leblebicilik, mûy-tâblık ve tuzculuk; 3'er kişinin icra ettiği amelelik, bohçacılık, hararcılık²⁷², helvacılık ve nalçacılık²⁷³; 5'er kişinin icra ettiği abacılık²⁷⁴, basmacılık²⁷⁵, çerçicilik

²⁶⁴ Toroğlu, *Lokasyon*, s.190.

²⁶⁵ Feridun Emecen, "Cullâh", TDV İslâm Ansiklopedisi, VIII, İstanbul 1993, s.83.

²⁶⁶ Can, *Bor Tarihi*, s.57.

²⁶⁷ Yılmaz, *Niğde Tarihi*, s.593.

²⁶⁸ Göncü: Ham veya işlenmiş deri satan kimse. Bkz. Türkçe Sözlük, s.962.

²⁶⁹ Hallac: Pamuk, yatak, yorgan atan kimse. Bkz. Devellioğlu, *Lûgat*, s.319.

²⁷⁰ Külah: Eskiden giyilen, ucu sivri veya yüksek başlık. Bkz. aynı eser, s.533.

²⁷¹ Haffaf: Ayakkabı, terlik ve saire yapan ve satan, kavaf. Bkz. aynı eser, s.310.

²⁷² Harar: Çoğu kıldan dokunmuş büyük çuval. Bkz. Türkçe Sözlük, s.1046.

²⁷³ Nalça: Ayakkabıların altına çakılan demir, nal. Bkz. aynı eser, s.1748.

²⁷⁴ Aba: Yünden yapılmış kaba kumaş, bu kumaştan yapılmış bol, geniş giyecek. Bkz. Devellioğlu, *Lûgat*, s.2.

²⁷⁵ Basma: Üzerinde bası ile yapılmış renkli biçimler bulunan pamuklu kumaş. Bkz. Türkçe Sözlük, s.261.

ve duvar ustalığı; 6 kişinin icra ettiği dülgerlik²⁷⁶; 7’şer kişinin icra ettiği palancılık²⁷⁷, saraçlık²⁷⁸ ve yemenicilik²⁷⁹; 8 kişinin icra ettiği kasablık; 10 kişinin icra ettiği sellahlık²⁸⁰; 11 kişinin icra ettiği çilingirlik; 12’şer kişinin icra ettiği çizmecilik, ekmekçilik ve köşkerlik²⁸¹; 14’er kişinin icra ettiği babuççuluk ve dühancılık²⁸²; 15 kişinin icra ettiği münadilik²⁸³; 17 kişinin icra ettiği bezzazlık²⁸⁴; 18’er kişinin icra ettiği nalbandlık ve terzilik ve son olarak 19 kişinin icra ettiği boyacılık meslekleridir. Ermeni Mahallesi’nde bir kişi ise iş göremez durumda olmak anlamında²⁸⁵ “*amelmande*” olarak kaydedilmiştir.

Burada, hanlarda yerleşik bulunanlardan bir kişinin, “*tabiblik*” amacıyla Kaza’da bulunması dikkat çekmektedir. Defterimizde Kayseri’nin Erkiled Karyesi’nden tabiblik için geldiği belirtilen “*İmrağos v. Agob*”²⁸⁶, Kaza’da tek tabib kaydının rastlandığı kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

42. Tablomuzda görülen Bor Kazası’nda bulunan meslek mensuplarından toplam 22 kişinin çırak ve kalfa olarak defterlerimizde kayıtlı olduğu da ayrıca belirtilmelidir. 1’er basmacı, çulha, debbağ, değirmenci ve yemenici, 2 keçeci, 4 boyacı ve 6 ekmekçi olmak üzere 17 kişi kalfa; 1’er debbağ ve ekmekçi ve 3 de kuyumcu olmak üzere 5 kişi ise çırak olarak kaydedilmiştir.

42. Tablomuzda icra edildiği görülen mesleklerin Kasaba-köyler ve Müslim-Gayrimüslim dağılımlarına bakıldığında, Kaza’nın Kasaba birimlerinde 1.353 ve köy birimlerinde 519; Müslim birimlerde 1.771 ve Ermeni Mahallesi ve hanlarda yerleşik olan Gayrimüslimler toplamında ise 101 kişinin meslek mensubu olduğu görülmektedir.

---

²⁷⁶ Dülger: Yapıların kaba ağaç işlerini yapan kimse. Bkz. aynı eser, s.734.

²⁷⁷ Palan; semer, eğer. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.852.

²⁷⁸ Saraç: Koşum ve eyer takımları yapan veya satan kimse. Bkz. Türkçe Sözlük, s.2033.

²⁷⁹ Yemeni: 1.kalıpla basılıp elle boyanan, kadınların başlarına bağladıkları tülbent. 2. Bir tür hafif ve kaba ayakkabı. Bkz. aynı eser, s.2570.

²⁸⁰ Sellah; kasaplık hayvan kesen, yüzen. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.933.

²⁸¹ Köşker: Yemenici, ayakkabı tamircisi. Bkz. Türkçe Sözlük, s.1507.

²⁸² Dühan: Tütün. Bkz. Devellioğlu, Lûgat, s.191.

²⁸³ Münadi: Nida eden, tellal. Bkz. aynı eser, s.724.

²⁸⁴ Bezzaz: Bezci, kumaş satan, manifaturacı. Bkz. aynı eser, s.98.

²⁸⁵ Bkz. aynı eser, s.31.

²⁸⁶ BOA, NFS.d., nr.3585, s.3.

Tablo 43: Temel Meslek Kollarının Kasaba-Köyler ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Sayı ve Dağılım Oranları

Sıra Nu.	MESLEKLER	KASABA		KÖYLER		MÜSLİM		GAYRİMÜSLİM	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
1	RENÇBER	363	26,8%	193	37,2%	555	31,3%	1	1,0%
2	ÇİFTÇİ	156	11,5%	291	56,1%	447	25,2%	0	0,0%
3	ÇULHA	221	16,3%	1	0,2%	219	12,4%	3	3,0%
4	ESKİCİ	62	4,6%	0	0,0%	62	3,5%	0	0,0%
5	DEBBAĞ	51	3,8%	0	0,0%	51	2,9%	0	0,0%
6	DEMİRCİ	42	3,1%	5	1,0%	46	2,6%	1	1,0%
7	BAKKAL	32	2,4%	1	0,2%	33	1,9%	0	0,0%
8	KEÇECİ	32	2,4%	0	0,0%	32	1,8%	0	0,0%
9	TÜCCAR	29	2,1%	1	0,2%	25	1,4%	5	5,0%
10	DEĞİRMENÇİ	23	1,7%	1	0,2%	24	1,4%	0	0,0%
11	KALAYCI	24	1,8%	0	0,0%	4	0,2%	20	19,8%
12	BERBER	16	1,2%	7	1,3%	22	1,2%	1	1,0%
13	KUYUMCU	23	1,7%	0	0,0%	0	0,0%	23	22,8%
14	ÇOBAN	6	0,4%	16	3,1%	22	1,2%	0	0,0%
15	DİĞER MESLEKLER	273	20,2%	3	0,6%	229	12,9%	47	46,5%
TOPLAM:		1.353	100%	519	100%	1.771	100%	101	100%

43. Tablomuzda Kaza'da bulunan mesleklerin Kasaba ve köyler karşılaştırmalı dağılımlarına bakıldığında rençberliğin %26,8 oranında ilk sırada yer aldığı ve ardından diğer meslekler gruplaması (%20,2), çulhalık (%16,3) ve çiftçiliğin (%11,5) geldiği görülmektedir. Köyler biriminde ise %56,1 oranıyla çiftçilik ilk sırada yer alırken, rençberlik (%37,2) ikinci ve çobanlık (%3,1) üçüncü sırada yer almaktadır. Bazı mesleklerin icra edilmediğinin görüldüğü köyler biriminde, ekonomik faaliyetlerin, şehir-köy faaliyet tanımına²⁸⁷ uygun bir şekilde dağılım gösterdiği ve kasabaya göre daha kırsal bir yerleşim olan köylerde toprağa bağlılığın arttığı da açıkça görülmektedir. Kasaba biriminde de her ne kadar çiftçilik ve rençberlik meslekleri, yoğunluklu faaliyetlerden olsa da bunların yanında üretim ve çeşitli zanaat dallarının da görece yoğunluğu, aynı tanımlamaya uygun görünmektedir.

Tablomuzun Müslim-Gayrimüslim birimlerinin karşılaştırılmalı olarak verildiği kısmında ise Müslüman Kasaba ve köy sakinlerinin ağırlıklı olarak yine toprağa bağlı mesleklerle uğraştıkları ve bunun yanında çulha mesleğinin görece yüksek olan

²⁸⁷ Bkz. s.117.

%12,4 oranında icra edildiği görülmektedir. Gayrimüslim biriminde ise ağırlık diğer meslekler gruplamasında olup, bunların içinden palancılık, boyacılık ve terziliğin yüksek oranda olduğunu belirtmek gerekir. Bunların yanında kalaycılık mesleği %19,8 ve Müslim biriminde hiç yapılmadığı görülen kuyumculuk mesleği ise %22,8 oranında icra edilmektedir. Yine burada belirtilmesi gereken bir durum, Osmanlı toplumunun ekonomik yapılanmasında görülen etnik-dinî farklılaşmaya²⁸⁸ örnek olacak şekilde, Bor Kazası'nda Müslümanların çoğunlukla toprağa bağlı meslekler ve yeter oranda diğer zanaat ve mesleklerle geçimlerini sürdürürken Gayrimüslimlerin ağırlıklı olarak çeşitli zanaat dalları ve ticaret gibi profesyonel mesleklerle iştigal oldukları durumudur.

b) Meslek Kollarının Sektörel Dağılımı

Nüfus defterlerimizde Bor Kazası'nda icra edildikleri görülen sektörel meslekler, benzer özellik ve amaçlarına göre, belli sektörler altında birleşmektedirler. Mesleklerin özelliklerine göre tasnifi sonrasında Kaza'da toplam sekiz temel sektör bulunduğu görülmektedir.

Tablo 44: Bor Kazası'nda Ekonomik Sektörler ve Mesleklerin Sektörelere Dağılımı

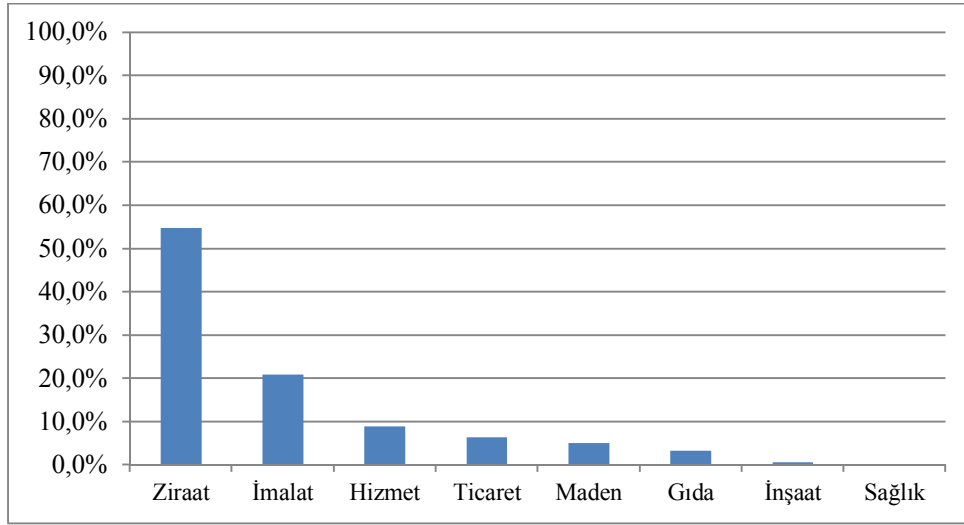
Sıra Nu.	ZİRAAT	İMALAT	HİZMET	TİCARET	MADEN	GIDA	İNŞAAT	SAĞLIK
	Meslek	Meslek	Meslek	Meslek	Meslek	Meslek	Meslek	Meslek
1	Rençber (556)	Çulha (222)	Değirmenci(24)	Eskici (62)	Demirci (47)	Bakkal (33)	Dülger (6)	Tabib (1)
2	Çiftçi (447)	Debbağ (51)	Berber (23)	Tüccar (30)	Kalaycı (24)	Ekmekçi (12)	Duvar Ustası(5)	-
3	Çoban (22)	Keçeci (32)	Boyacı (19)	Bezzaz (17)	Kuyumcu (23)	Kasab (8)	-	-
4	-	Babuççu (14)	Nalband (18)	Çerçici (5)	Bakırcı (1)	Helvacı (3)	-	-
5	-	Dühancı (14)	Terzi (18)	Bohçacı (3)	Bıçakçı (1)	Leblebici (2)	-	-
6	-	Çizmeci (12)	Münadi (15)	Çakmakçı (2)	-	Tuzcu (2)	-	-
7	-	Palancı (7)	Köşker (12)	-	-	Basdırmacı(1)	-	-
8	-	Saraç (7)	Çilingir (11)	-	-	Çiğerci (1)	-	-
9	-	Yemenici (7)	Sellah (10)	-	-	-	-	-
10	-	Abacı (5)	Amele (3)	-	-	-	-	-
11	-	Basmacı (5)	Nalçacı (3)	-	-	-	-	-
12	-	Hararcı (3)	Bahçıvan (2)	-	-	-	-	-

²⁸⁸ Bkz. s.116.

13	-	Haffaf (2)	Hamamcı (2)	-	-	-	-	-
14	-	Kazzaz (2)	Kahveci (2)	-	-	-	-	-
15	-	Kirişçi (2)	Mûy-Tâb (2)	-	-	-	-	-
16	-	Çubukçu (1)	Aşçı (1)	-	-	-	-	-
17	-	Göncü (1)	Hallac (1)	-	-	-	-	-
18	-	Kinacı (1)	Hizmetçi (1)	-	-	-	-	-
19	-	Kûlahçı (1)	-	-	-	-	-	-
20	-	Mestçi (1)	-	-	-	-	-	-
21	-	Sabuncu (1)	-	-	-	-	-	-
Toplam	1.025	391	167	119	96	62	11	1
Oran	54,8%	20,9%	8,9%	6,4%	5,1%	3,3%	0,6%	0,1%

Bor Kazası'nda temel ekonomik sektörlerin ve bu sektörleri oluşturan mesleklerin sayısı, mensup ve dağılım oranlarının verildiği 44. Tablomuzda göre Kaza'da ziraat, imalat, hizmet, ticaret, maden, gıda, inşaat ve sağlık sektörlerinin bulunduğu görülmektedir. Kaza'da imalat sektörüne ait 21 meslek kolunun bu sektör altında birleştiği görülürken, en az meslek kolunun bulunduğu sektör olan sağlıkta bir mesleğin bulunduğu görülmektedir.

Sektörlerin meslek mensubu sayısı ve oranına göre sıralandığı tablomuzda, yalnız üç meslek bulunmasına rağmen ziraat sektöründe toplam 1.025 meslek mensubu, 1.872 sektörel meslek mensubu içerisinde sahip olduğu %54,8 yoğunluğuyla ilk sırada yer almaktadır. İmalat sektörü 391 mensup ve %20,9 oranıyla ikinci, hizmet sektörü 167 mensup ve %8,9 oranıyla üçüncü, ticaret sektörü 119 mensup ve %6,4 oranıyla dördüncü, maden sektörü 96 mensup ve %5,1 oranıyla beşinci, gıda sektörü 62 mensup ve %3,3 oranıyla altıncı, inşaat sektörü 11 mensup ve %0,6 oranıyla yedinci ve sağlık sektörüyse 1 mensup ve %0,1 oranıyla sekizinci sırada bulunmaktadır.

Grafik 14: Bor Kazası'nda Sektörel Yoğunluk

Bor Kazası'ndaki sektörlerin Kaza'nın Kasaba-köyler ve Müslim-Gayrimüslim genel alt birimleri temelindeki karşılaştırmalı dağılımlarında ise ekonomik faaliyetler bakımından şehir-köy ayrımı ve etnik-dinî farklılaşma daha açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Tablo 45: Bor Kazası'nda Ekonomik Sektörlerin Kasaba-Köy ve Müslim-Gayrimüslim Birimlerinde Sayı ve Dağılım Oranları

SEKTÖR	KASABA		KÖYLER		MÜSLİM		GAYRİMÜSLİM	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
ZİRAAT	525	38,8%	500	96,3%	1.024	57,8%	1	1,0%
İMALAT	390	28,8%	1	0,2%	367	20,7%	24	23,8%
HİZMET	156	11,5%	11	2,1%	152	8,6%	15	14,9%
TİCARET	118	8,7%	1	0,2%	105	5,9%	14	13,9%
MADEN	91	6,7%	5	1,0%	52	2,9%	44	43,6%
GIDA	61	4,5%	1	0,2%	60	3,4%	2	2,0%
İNŞAAT	11	0,8%	0	0,0%	11	0,6%	0	0,0%
SAĞLIK	1	0,1%	0	0,0%	0	0,0%	1	1,0%
TOPLAM:	1.353	100%	519	100%	1.771	100%	101	100%

45. Tablomuzun Kasaba ve köylerin karşılaştırıldığı ilk kısmında Kasaba'da ziraat sektörünün 525 meslek mensubu ve toplam sektörler içindeki %38,8'lik oranıyla ilk sırada, imalat sektörünün 390 kişi ve %28,8 oranıyla ikinci sırada ve

hizmet sektörünün 156 kişi ve %11,5'lik oranla üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Her ne kadar kaza merkezi olsa da, kırsal bir yerleşim olan Kasaba biriminde ziraî faaliyetler yoğunluktadır. Ancak bunun yanında imalat, hizmet, ticaret, maden, gıda ve inşaat sektörleri de belirli ölçülerde Kaza ekonomik yaşantısında yer edinmişlerdir. Ancak köyler birimine bakıldığı zaman ziraat sektörünün %96,3 oranında yer kapladığı görülmektedir. Doğal olarak toprağa bağlılığın hat safhada olduğu görülen birimde ikinci olarak %2,1 oranıyla hizmet ve üçüncü olarak da %1,0 oranında maden sektörleri gelmektedir.

Sektörlerin Müslim-Gayrimüslim birimlerindeki dağılım oranlarında Müslim biriminde ziraat sektörü 1.024 meslek mensubu ve %57,8 yoğunlukla ilk sırada, imalat sektörü 367 mensup ve %20,7 oranla ikinci ve hizmet sektörü ise 152 kişi ve %8,6 oranla üçüncü sıradadır. Gayrimüslim birimde ise ziraat sektörü oldukça düşük oranda bulunurken ilk sırada 44 meslek mensubu ve %43,6 yoğunlukla maden, ikinci sırada 24 kişi ve %23,8 oranla imalat ve üçüncü sırada ise 15 kişi ve %14,9 oranla hizmet sektörü yer almaktadır.

B) Bor Kazası'nın Malî Verileri

Osmanlı Devleti'nin modern anlamdaki nüfus sayımları uygulamasına başvurmasının nedenlerinden birinin de Gayrimüslimlerin ödemesi gereken cizye vergisinin belirlenmesi olduğu, daha önce belirtilmişti. Sayımın amacına uygun olarak, elimizde bulunan 1845 yılı Bor Kazası nüfus defterlerinde de, Kaza'nın Gayrimüslim nüfusu olan Ermeni Mahallesi sakinleri ile hanlarda yerleşik bulunan Gayrimüslim kişilerin, ödeyecekleri cizye vergisi miktarlarını belirten kayıtlar bulunmaktadır.

Bilindiği gibi cizye, şer'i bir vergi olarak Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kalemlerinden biri olduğu kadar, devletin, diğer dinlere mensup tabiiyete karşı münasebetini de tanzim eden bir baş vergisidir²⁸⁹. Müslümanlığı kabul etmeyen ehl-i kitap gayrimüslimlerden, devlet tarafından korunmaları ve savaflara katılmamaları karşılığında alınan bir vergi olarak, yalnız akli başında, sıhhatli, çalışabilecek güçte olan veya çalışmıyorsa bile vergiyi ödeyebilecek kadar servet sahibi olan erkeklerden

²⁸⁹ Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye (Baş Vergisi)", Çev. Şinasi Altundağ, Belleten, VIII/32, s.621.

tahsil edilmekteydi. Kadınlar, çocuklar, hasta ve sakat olanlar ve çalışacak güçte olmayan yaşlı erkekler bundan muaftı²⁹⁰.

Osmanlı Devleti'nde cizye miktarları, yine İslâm fukahasının hükümlerine uyularak, İslâm Devleti'nde toplanmış olduğu üzere kişiler; kazanç ve servet durumlarına göre alâ (zengin), evsat (orta halli) ve edna (fakir) şeklinde üçe ayrılarak belirlenmiştir²⁹¹. Cizye sınıflarından verginin toplanma şekil ve miktarları zaman zaman ve farklı bölgelere göre küçük değişiklikler göstermişse de²⁹², vergiyi toplamada bu üç cizye sınıfı Osmanlı Devleti'nin başlangıcından beri korunmuş ve ilk nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılında bu sınıfların âlâ olanından 48, evsatdan 24 ve ednâdan da 12 kuruş²⁹³, 1834 yılından itibaren ise oranlar artırılarak yine aynı sırayla 60, 30 ve 15'er kuruş tutarlarında vergi tahsili yapılagelmiştir²⁹⁴.

Nüfus defterlerimizde, Bor Kazası'nda sakin bulunan Gayrimüslimlerin de vergi sınıflamasına tâbi tutularak cizye miktarlarının belirlenmiş olduğu görülmektedir. Buna göre Ermeni Mahallesi'nde bulunan 206 kişiden 131 kişi vergi sahibiyken 75 kişi vergiye tâbi bulunmamaktadır. Hanlarda yerleşik bulunan toplam 18 Gayrimüslimin ise 16'sı vergiye tâbi iken 2'si vergi dışı olarak bulunmaktadır. Kaza'da cizyeye tâbi olduğu görülen toplam 147 kişinin vergi miktarları hususunda ise, kaynaklarımızda en son 1834 yılındaki miktar artırımından başka bir artırıma rastlanmadığından dolayı, defterlerimizde kayıtlı kişiler için de 60, 30 ve 15'er kuruş olan aynı miktarların geçerli olduğu düşünülmektedir.

---

²⁹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, “*Osmanlı İktisadî Yapısı*”, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s.533-534; Karal, Tarih, VI, s.195.

²⁹¹ Yavuz Ercan, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar*”, Belleten, LV/213, s.373; Nedkoff, “*Cizye*”, s.608-609...621.

²⁹² Neş'et Çağatay, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler*”, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, V/5, s.495; Ercan, “*Vergiler*”, s.373-379.

²⁹³ Karpat, 1830-1914, s.58.

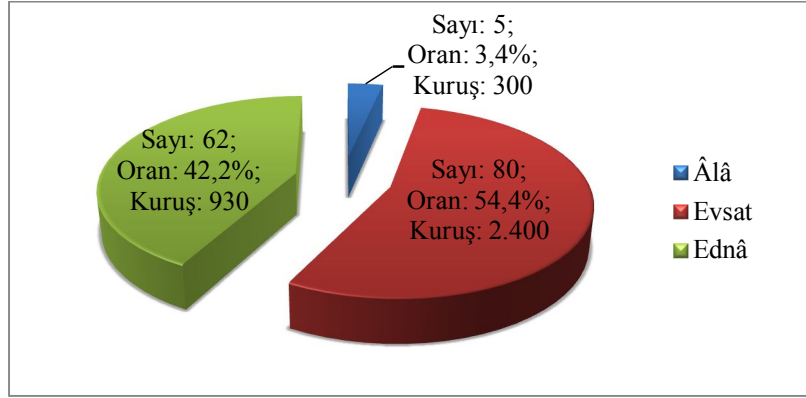
²⁹⁴ Karpat, Modernleşme, s.90; Karal, Tarih, V, s.176. Cizye, Tanzimat'ın, tebaanın eşitliği anlayışına göre 1855 tarihinde Gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi askerlik yapmalarının kabul edildiği iradeden sonra kaldırılacak, ancak yaşanan memnuniyetsizlik sebebiyle yerine bedel-i askerî yükümlülüğü getirilecektir. Bkz. Kütükoğlu, “*İktisadî Yapı*”, s.534.

Tablo 46: Bor Kazası'nda Cizye Sahipleri ve Cizye Miktarları

BİRİM	CİZYE SINIFI VE MİKTARI (Kuruş)	KİŞİ SAYISI	TOPLAM CİZYE MİKTARI (Kuruş)
ERMENİ MAHALLESİ	Alâ (60)	5	300
	Evsat (30)	74	2.220
	Edna (15)	52	780
Birim Toplamı:		131	3.300
HANLAR	Alâ (60)	-	-
	Evsat (30)	6	180
	Edna (15)	10	150
Birim Toplamı:		16	330
KAZA GENELİ	Alâ (60)	5	300
	Evsat (30)	80	2.400
	Edna (15)	62	930
Genel Toplam:		147	3.630

Bor Kazası'ndaki cizye sahipleri ve miktarlarını gösteren 46. Tablomuzaya göre Ermeni Mahallesi'nde 5 kişinin alâ olarak 300, 74 kişinin evsat olarak 2.220 ve 52 kişinin de edna olarak 780 kuruş tutarında olmak üzere toplam 3.300 kuruş cizye miktarları bulunmaktadır. Cizye evrakına sahip Gayrimüslimlerin de bulunduğu Hanlar biriminde ise alâ sınıfında kayıt bulunmamakla beraber, 6 kişinin evsat olarak 180 ve 10 kişinin de edna olarak 150 kuruş olmak üzere toplam 330 kuruş cizye miktarları bulunmaktadır.

Kaza genelinde ise cizyeye tâbi kişilerden %3,4 oranında 5 kişinin alâ, %54,4 oranında 80 kişinin evsat ve %42,2 oranında 62 kişinin de edna sınıfında kayıtlı olduğu toplam 147 kişinin cizye miktarları toplamı 3.630 kuruş olarak tahakkuk etmektedir.

Grafik 15: Bor Kazası Genelinde Cizye Sınıfları Sayı Oran ve Miktarları

Tablomuzda Ermeni Mahallesi'nde kayıtlı bulunan 131 cizye sahibinden 21 ednâ ve 9 evsat olmak üzere toplam 30 kişinin defterlerimizde meslek kaydı bulunmamaktadır. Bu kişilerden yapılan vergi tahsilinin, yukarıda belirttiğimiz cizyenin toplanma esaslarından, kişinin çalışabilecek güçte veya çalışmıyorsa bile vergiyi ödeyebilecek kadar servet sahibi olması esası gereğince yapıldığı anlaşılmaktadır.

Cizye sınıflarına tâbi kişilerin, mensubu oldukları meslekler bakımından değerlendirilebilmesi açısından, Ermeni Mahallesi'nde alâ sınıfında tüccar ve çakmakçı; yine aynı birim ve hanlar biriminde bulunan evsat ve edna sınıflarında ise babuçu, basmacı, berber, bezzaz, boyacı, çulha, demirci, kalaycı, kuyumcu, palancı, terzi ve yemenici gibi diğer mesleklerin mensuplarının buldukları görülmektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren toprak ve vergi nizamı dolayısıyla yapageldiği sayım ve yazım faaliyetlerine, husule gelen sebepler neticesinde 19. Yüzyılda da devam etmiştir. Daha önceki tahrir, cizye, avarız ve aynı dönemdeki temettü yazımlarından farklı bir amaçla, doğrudan doğruya nüfusun sayısı ve niteliği ve Gayrimüslim unsurlardan tahsil edilen cizye miktarlarının belirlenmesi amacıyla yapılan modern nüfus sayımları, devletin askerî nizam, politika ve harcamalarının programlanması açısından, yüzyılın belki de en büyük gerekliliğiydi. Nitekim Osmanlı Devleti, nüfus sayımlarının devamlılığı ve güncelliğinin sağlanması için bu alandaki bürokrasisini de oluşturmuştu. Devlet, dünya düzeninin şekillendiği bu uzun yüzyılda, düzen ve politikasını geliştirmek için sahip olduğu dinamikleri istiyordu.

Osmanlı Devleti, hiçbir teknolojik kayıt sisteminin bulunmadığı bir dönemde ve içinde bulunduğu yüzyılın bütün baskılarına rağmen, sahip olduğu geçmişten gelen sayım-yazım tecrübe ve geleneği sayesinde, büyük bir titizlikle, kendi toplumunu saymış ve kayıt altına almıştır. Nüfus sayımlarında toplumun yalnız sayısına değil; idarecileri, önde gelenleri, din ve tabiiyeti, toplumun yaş ve vücut bakımından nitelikleri, kimin nereye ve hangi amaçla göç ettiği, mensubu olduğu hanedeki yeri ve icra ettiği mesleği gibi bilgilere de vakıf olunmak istenmiş ve bu bilgiler nüfus defterlerine de kaydedilmiştir. Bu sebeple, nüfus sayımının yapıldığı dönem için, Osmanlı toplumunun belirttiğimiz çok yönlü yapısını, birinci elden ve devletin idarî yapılanması temelinde en küçük köy biriminden kaza, sancak ve eyalet birimine kadar, bugüne taşıyan nüfus defterleri, 19. Yüzyıl Osmanlı toplum yapısının incelenmesinde temel kaynaklarımızdandır.

Tez çalışmamızın sahası olan Bor Kazası'nın, Anadolu kırsalında küçük bir birim olmasına rağmen, yine çalışmamızın ana kaynağı olan 1845 nüfus defterleri ve faydalandığımız diğer kaynaklara göre, Osmanlı toplumunun genel hatlarını yansıttığı görülmektedir. Nüfus defterlerimiz, özelde, devletin 19. Yüzyılda idare alanındaki uygulamalarının Kaza'daki yansımalarıyla birlikte, Kaza toplumunun hareketliliği, dinamiği, meşguliyeti ve ailenin yapısı gibi kesin verilerini ihtiva etmekte ve bütün yönleriyle Bor Kazası'nın 19. Yüzyıl ortalarındaki durumunu ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

1- ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri;

NFS.d., nr.3582

NFS.d., nr.3583

NFS.d., nr.3584

NFS.d., nr.3585

2- KİTAP VE MAKALELER

ACUN, Fatma; “*Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji*”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı 1, İstanbul 2000, s.319-332. (Defteroloji)

AKBAL, Fazıla; “*1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nda İdari Taksimat ve Nüfus*”, Belleten, XV/60, 1951, s.617-628. (1831)

AKŞİT, Ahmet; “*Selçuklular Devrinde Niğde’nin Fiziki Yapısı*”, Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s.25-32.

AKTAN, Hamza; “*İslâm Aile Hukuku*”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.396-433. (Hukuk)

AKTÜRE, Sevgi; “*Osmanlı Devleti’nde Taşra Kentlerindeki Değişimler*”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, IV, Ed. Mustafa Şahin, Emre Ünsev, Yiğit Ekmekçi, İletişim Yayınları, İstanbul (basım tarihi yok), s.891-904.

———; “*17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehrsel Yapının Değişme Süreci*”, METU Journal of the Faculty of Architecture, Vo.1, No.1, 1975, s.101-128.

ARIK, Fedâ Şamil; “*Osmanlılarda Kadılık Müessesesi I*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), Sayı 8, Ankara 1997, s.2-71.

ATAM, Şenay; “*Osmanlı Devleti’nde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması: Niğde Merkez Sancağı ve Bor Kazası Örneği*”, Zeitschrift für die Welt der Türken, Vol.5, No.1, 2013, s.291-310. (Muhtarlık)

- AUGUSTINOS, Gerasimos;** Küçük Asya Rumları, Çev. Devrim Evcı, Ayraç Yayınları, Ankara 1997. (Rumlar)
- BALTA, Evangelia;** “*Türkofon Bir Halk Olarak Karamanlı*”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.365-369.
- BARKAN, Ömer Lütüfi;** “‘*Tarihi Demografi*’ Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, Türkiyat Mecmuası, X, 1953, s.1-26. (Tarihi Demografi)
- ; “*Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri I*”, İktisat Fakültesi Mecmuası, II, 1940-1941, s.24-59. (Tahrirler I)
- BAŞOL, Koray;** Demografi “Genel ve Türkiye”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, İzmir 1984. (Demografi)
- BAYRAK, Şaban;** “*18 ve 19. Yüzyıllarda Niğde ve Çevresinde Aşiretler, Eşkıyalık Hareketleri ve Diğer Olaylar*”, Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s.51-80. (Aşiretler)
- BAYRAKTAR, Hilmi;** “*Tanzimat Dönemi Niğde Sancağı Mali Verileri ve Bunların Değerlendirilmesi*”, Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s.81-143. (Niğde Sancağı)
- BEHAR, Cem;** “*Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi*”, Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik, Der. Halil İnalçık, Şevket Pamuk, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, s.61-72. (Modernleşme)
- CİLLOV, Halûk;** Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1960. (Nüfus İstatistikleri)
- ÇADIRCI, Musa;** Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, TTK Yayınları, Ankara 1991. (Anadolu Kentleri)
- ; “*Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)*”, Belleten, LIII/206, 1989, s.237-257. (Kaza Yönetimi)
- ; “*Türkiye’de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi*”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, II/3, Mayıs 1993, s.3-11.
- ÇAĞATAY, Neş’et;** “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, V/V, 1947, s.483-511.

- ÇAĞIRICI, Mustafa;** “*İslâm Düşüncesinde Aile Ahlâkı*”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.341-352.
- ÇAĞLAR, İlker Mümin;** “*Temettuat Kayıtlarına Göre İzzeddin Köyü’nün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845)*”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XIII/1, 2015, s.414-444.
- DARKOT, Besim;** “*Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri*”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, 1967, s.3-8.
- DEMİREL, Ömer, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş;** “*Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı*”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.97-161. (Demografik Yapı)
- DEVELLİOĞLU, Ferit;** Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, 20. Baskı, Ankara 2003. (Lûgat)
- DİNÇ, Güven;** “*Cumhuriyet’in İlk Nüfus Sayımına Göre Antalya’nın Demografik Yapısı*”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı 12, 2007, s.65-87.
- DOĞAN, Hamdi;** “*Seyahatnamelere Göre Niğde*”, Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s.145-179. (Seyahatnameler)
- DOĞAN, İsmail;** Dünden Bugüne Türk Ailesi: Sosyolojik Bir Değerlendirme, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009. (Dünden Bugüne)
- ; “*Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi*”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.176-198.
- DÜNDAR, Mesut;** “*Bor Camileri*”, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR), Sayı 26, 2009, s.59-80. (Camiler)
- ELİBOL, Numan;** “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 2, 2007, s.135-160.
- EMECEN, Feridun;** “*Cullâh*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, VIII, İstanbul 1993, s.83-84.
- ERCAN, Yavuz;** “*Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)*” Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.197-207.

———; “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar*”, Belleten, LV/213, 1991, s.371-391. (Vergiler)

ERDOĞDU, Mehmet Akif; “*Karaman Vilâyetinin İdarî Taksimatı*”, Osmanlı Araştırmaları, XII, Ed. Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İsmail Erünsal, İstanbul 1992, s.425-430. (Karaman Vilayeti)

ERGENÇ, Özer; “*Osmanlı Şehrindeki ‘Mahalle’nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*”, Osmanlı Araştırmaları, IV, Ed. Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul 1984, s.69-78. (Mahalle)

ERÖZ, Mehmet; Hristiyanlaşan Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983.

Evliyâ Çelebi; Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 3/I, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012. (Seyahatnâme)

GALANTİ, Avram; Niğde ve Bor Tarihi, Tan Matbaası, İstanbul 1951. (Niğde ve Bor)

GÖYÜNÇ, Nejat; “*Hâne Deyimi Hakkında*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 32, 1979, s.331-348. (Hâne)

GÜL, Abdulkadir; “*Son Dönem Osmanlı Taşrasında Yaşanan İç Göçlere Dair Bazı Değerlendirmeler (Eğir Kazası Örneği)*”, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol.10/13, Fall 2015, s.93-112. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8587> ISSN: 1308-2140.

GÜLER, Ali; “*Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Türkiye’nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış*”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.567-571.

GÜRAN, Tefrik; “*Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910*”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Yıllığı, Sayı 1, 1987, s.225-303.

———; 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar, Eren Yayınları, İstanbul 1998. (Araştırmalar)

GÜRER, Ömer Fethi; Bor Şehri “Kasabadan Kente”, Anadolu Ofset Matbaacılık, (basım yeri yok) 2004. (Bor Şehri)

GÜRTAN, Kenan; Demografik Analiz Metodları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1969. (Demografik Analiz)

- HONIGMANN, Ernst;** Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, Çev. Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- HÜSEYİNKLİOĞLU, Ayşegül, Handan Arslan;** “16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Niğde Kazası Yerleşme Merkezlerinin Tespiti”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XIX/2, Elazığ 2009, s.299-314. (Yerleşme)
- KAL'A, Ahmet;** “XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Devleti'nde Ailenin İktisadî Yapısı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.311-317.
- KARAL, Enver Ziya;** Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997. (1831)
- ; Osmanlı Tarihi, V-VI, TTK Yayınları, 5. Baskı, Ankara 1995. (Tarih)
- KARPAT, Kemal H.;** Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus, Çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan, İmge Kitabevi, (basım yeri yok) 2002. (Modernleşme)
- ; Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003. (1830-1914)
- KAZICI, Ziya;** Osmanlı Devleti'nde Toplum Yapısı, Bilge Yayınları, İstanbul 2003. (Toplum Yapısı)
- Kâtib Çelebi;** Kitâb-ı Cihânnümâ li-Kâtib Çelebi, I, Tıpkıbasım, TTK Yayınları, Ankara 2009.
- KOÇ, Yunus;** “Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.535-550. (1300-1900)
- Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi;** H. 1290, VI, Bugünkü Harflere Çeviren: Mehmet Eminoğlu, Ed. Mehmet Birekul, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2008.
- KORKMAZ, Mustafa;** “XVI. Yüzyılda Kilisehisar: Bizans Şehrinden Osmanlı Köyüne”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VII/11, 2004, s.97-134. (Kilisehisar)
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.;** “Osmanlı İktisadî Yapısı”, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, s.513-649. (İktisadî Yapı)

- ; “*Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri*”, Belleten, LIX/225, 1995, s.395-418.
- McCARTHY, Justin;** Müslümanlar ve Azınlıklar, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1998. (Müslümanlar)
- NEDKOFF, Boris Christoff;** “*Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)*”, Belleten, VIII/32, Ankara 1944, s.599-652. (Cizye)
- OFLAZ, Mustafa, Mehmet Özkarcı;** “*Niğde*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXXIII, İstanbul 2007, s.92-98. (Niğde)
- ORTAYLI, İlber;** “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet*”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, IV, İletişim Yayınları, İstanbul (basım tarihi yok), s.996-1001.
- ; Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayıncılık, (basım yeri yok) 2000. (Aile)
- ; Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880), TTK Yayınları, Ankara 2000. (Mahalli İdareler)
- ÖNEN, Ragıp;** “*Osmanlılar Devrinde Bor’da Barut Fabrikaları*”, Türk Etnografya Dergisi, Sayı 5, Ankara 1962, s.21-23.
- ÖZÇELİK, Selahittin;** “*XIX. Yüzyıl Türkiye’sinde Köy ve Kasaba Hayatı Üzerine Gözlemler*”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.119-131. (Gözlemler)
- ÖZEL, Oktay;** “*17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: ‘Mufassal’ Avâriz Defterleri*”, XII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III, Ankara 1999, s.735-743.
- PAMUK, Şevket;** 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1550-1914, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, (basım yeri yok) 1990.
- SELÇUK, Hava;** “*Niğde’de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246/6 Nisan 1831)*”, The Journal of Academic Social Science Studies (JASS), Vol.6, Is.2, 2013, s.1263-1294. (İlk Nüfus Sayımı)
- SEZEN, Tahir;** Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2006.
- STRABON;** Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV), Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2000.

- SUNGUR, Mutullah;** XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları”, Osmanlı, IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.558-566.
- SÜMER, Faruk;** “Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?”, Belleten, XXIV/96, 1960, s.567-594. (Göçebe Türkler)
- TABAKOĞLU, Ahmet;** “Osmanlı Toplumunda Aile”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.92-96. (Aile)
- TELCİ, Cahit;** “Osmanlı İktisat Literatüründe Bulunan ve Günümüzde Hâlâ Yaşayan Bir Kavram: Rençber”, Türkler, X, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.714-717.
- TERZİ, Mustafa Zeki, Erdoğan Merçil, Abdülkadir Özcan;** “Gulâm”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XIV, İstanbul 1996, s.178-184.
- TEXIER, Charles;** Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi), III, Çev. Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: Kâzım Yaşar Koprıman, Sad. Musa Yıldız, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, Ankara 2002.
- TOPAL, Nevzat;** “Tyana ve Çevresine Yapılan Arap Akınları”, Niğde Tarihi Üzerine, Ed. Musa Şaşmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s.17-23.
- TOROĞLU, Emin;** “Bor Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi”, Doğu Coğrafya Dergisi, XIV/21, 2009, s.173-194. (Kuruluş)
- TUNÇDİLEK, Necdet;** Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986.
- Türkçe Sözlük;** TDK, 11. Baskı, Ankara 2011.
- TÜRKDOĞAN, Orhan;** “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.29-66.
- UBICINI, M. A.;** Türkiye 1850, I-II, Çev. Cemal Karaağaçlı, Tercüman Yayınları, (basım yeri ve tarihi yok). (1850, I-II)
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin;** “Osmanlı Toplumunu”, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, s.441-510. (Toplum)

YILMAZ, Faruk; İlkçağdan Günümüze Niğde Tarihi, Kültür Kitabevi, Niğde 1999.
(Niğde Tarihi)

YÖRÜK, Doğan; XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584), Tablet Kitabevi,
Konya 2005.

3-TEZLER

CAN, Zeki; *Kuruluşundan Günümüze Bor Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1991.
(Bor Tarihi)

DÜNDAR, Mesut; *Niğde - Bor'da Türk Mimari Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001. (Mimari Eserler)

KOÇ, Hakan; *Niğde İli Bor İlçesi Kemerhisar Beldesi'nin Sosyo-Kültürel Yapısı*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2006. (Kemerhisar)

METİN, Rafet; *XVI. Yüzyılda Orta Anadolu'da Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Keskin Örneği)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007. (Nüfus ve Yerleşme)

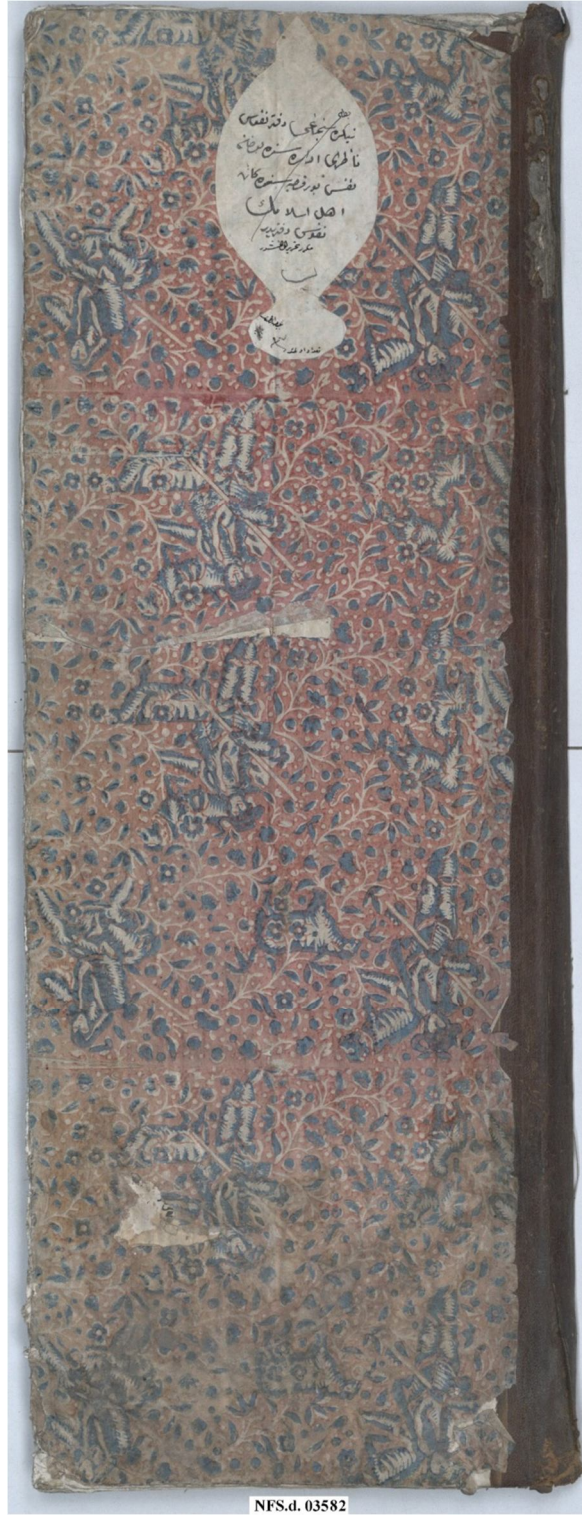
ÖGE, Ahmet; *Hurufat Defterlerinde Niğde-Bor*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.

ÖZTÜRK, İbrahim; *Niğde Sancağı'nın İdarî ve Demografik Yapısı (1868-1923)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1995.

SALTIK, Ahmet; *Bor'un Tarihi Yapıları*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2007. (Tarihi Yapılar)

TOROĞLU, Emin; *Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006. (Lokasyon)

EKLER

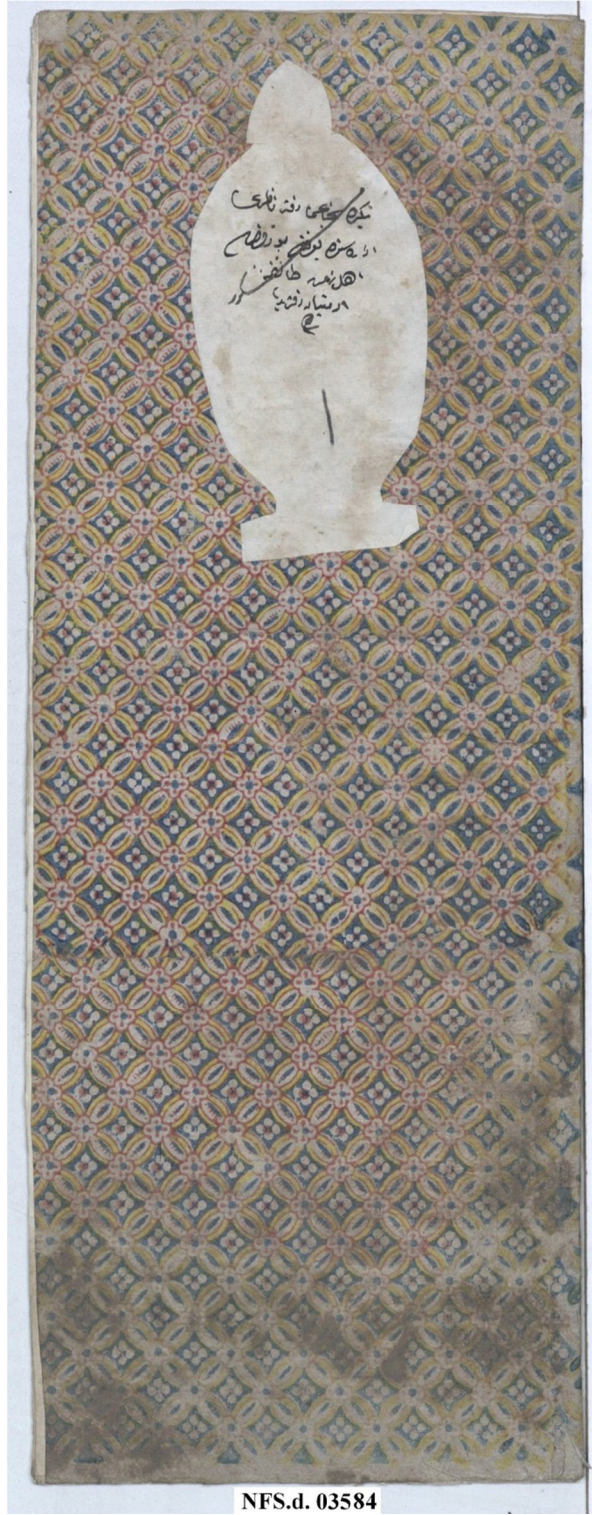

EK-1: 3582 Numaralı defterin ebrulu kapağı.

NFS.d. 03583

EK-2: 3583 Numaralı defterin ebrulu kapağı.

EK-3: 3584 Numaralı defterin ebrulu kapağı.

NFS.d. 03582

EK-4: 3582 Numaralı defterin ilk sayfası olan 2. varak.